Beschaving. Deel 2

Boeka

bron
Boeka, *Beschaving. Deel 2*. F. van Rossen, Amsterdam 1903

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/boek001besc02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

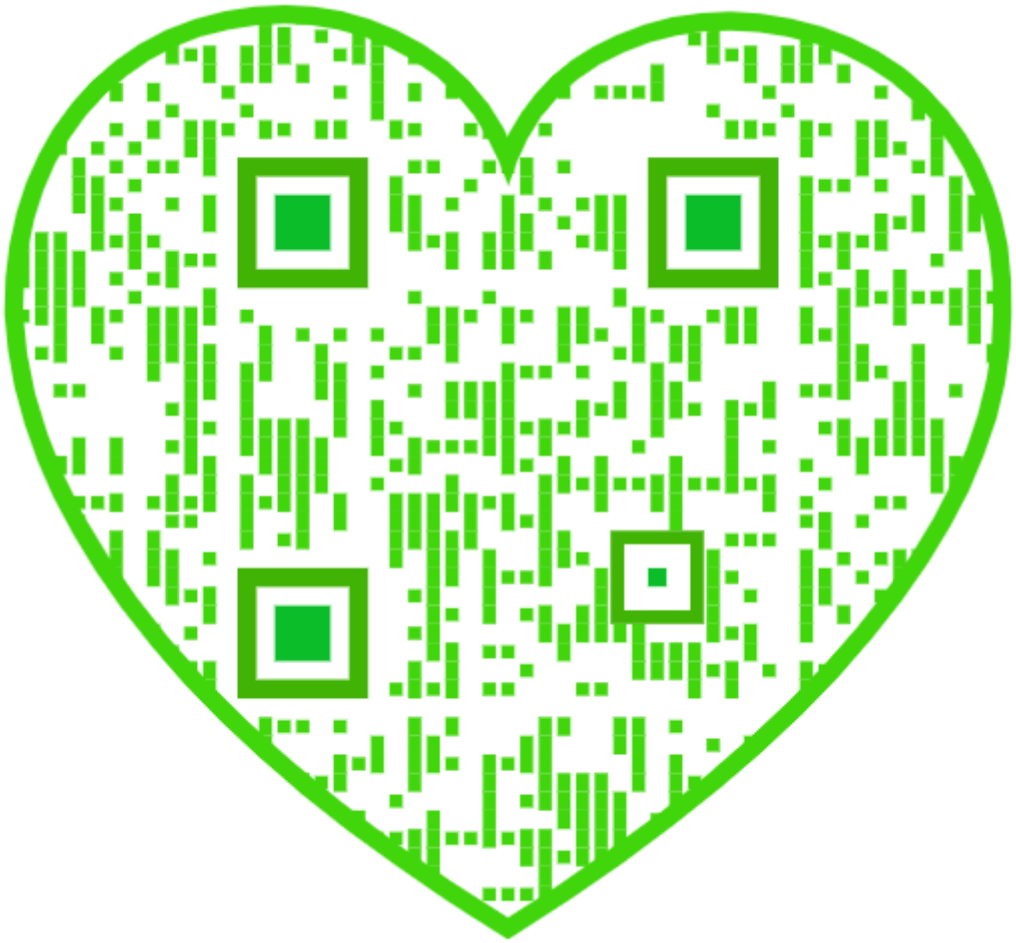

Eerste hoofdstuk.

De bouw van de fabriek vorderde snel, ook de woningen, voor den administrateur en de Europeesche geëmployeerden bestemd, schoten flink op, terwijl buiten op de velden hard gewerkt werd aan den rietaanplant.

De oostmoesson was met kracht ingezet, bijna onafgebroken woei de felle zuid-oost passaatwind en het water in de rivieren minderde sterk. De sawah van Diepokarso was beplant. Nadat hij het onder water gezette veld beploegd had, hadden Bohdarman en de beide meisjes de plantjes, die hij in bosjes voor hen van het kweekbed aandroeg, in de weeke modder onder het wateroppervlak gestoken, zoodat slechts de helgroene punten der jonge halmen zichtbaar waren, regelmatige rijen vormend. De vrouwen hadden bij

dien arbeid veel last gehad van de bloedzuigers, die zich ophielden in het water, dat hen tot halfweg de knieën reikte.

Op het oogenblik stond het gewas bevredigend, maar den laatsten tijd was er dikwijls te weinig water en als de droogte nog lang aanhield zou de toevoer steeds geringer worden. Ware de beschikbare hoeveelheid gelijkelijk over alle velden verdeeld, dan zou zijn sawah wel weinig, maar toch voldoende water gehad hebben, doch de fabriek verlangde voor haar aanplant een onverminderd kwantum, hoe klein de totale aanvoer ook werd, zoodat de rijstvelden der bevolking, de niet verhuurde sawahs dus, geheel alleen het het nadeel droegen.

Was het te verwonderen, dat men in de dessa vurig verlangde naar regen, waardoor de kali weder meer water zou bevatten en het rijstgewas behoed zou worden voor de totale mislukking, waarmee het bedreigd werd? Eerst had men overal in de dessa op de latar een sapoe lidi in de zon omgekeerd op den grond geplaatst, de spitse bladnerven wijd uitgespreid en, daar de regen nog uitbleef, had men daarna met alle ceremoniën een kat gebaad. Groot was de vreugde geweest toen den volgenden dag eenige kleine wolken zichtbaar werden, maar tot regen kwam het niet en diep teleurgesteld over het falen hunner pogingen, hadden allen zich ten slotte geschikt

in het onvermijdelijke, gelaten afwachtend wat het noodlot zou brengen.

Voor Diepokarso was het vooruitzicht al zeer bedroevend; op aandringen van zijne vrouw was hij niet naar den Chinees gegaan, maar had geleend van Pahbedor, die het geld voor zijn verkochte sawah nog ongebruikt had liggen. Pahbedor had hem twintig gulden voorgeschoten, welke hij als de oogst binnen was, moest inlossen met twintig picol, een picol dus voor iedere gulden. Hij had daarop zijn schuld aan den loerah voldaan, den rijksdaalder van het politieonderzoek en de afkoopsom van zijne verplichting om bij het dorpshoofd te werken (pantjendienst). Verder had hij vier rijksdaalders afbetaald op zijn belasting, zoodat daarvan nog slechts twee gulden te betalen overbleven. Maar dat bedrag moest in ieder geval na eenige maanden voldaan worden en Pahbedor moest zijn padi hebben; hoe aan die verplichtingen te voldoen wanneer de oogst mislukte?

Reeds had hij, in de verwachting de padi van den nieuwen oogst vóór den regentijd ter beschikking te hebben, van de voorradige padi, toen de marktprijs daarvan tot drie gulden gestegen was, successievelijk het grootste gedeelte te gelde gemaakt, omdat zijn vrouw geld noodig had om vleesch, toespijs en eenige kleedingstukken voor zichzelf en de kinderen te koopen, ook moest hij

een plaatsvervanger betalen, telkens wanneer hij bevel kreeg om te waken, wat helaas heel, heel veel gebeurde. Waar zooveel te bekostigen viel, was het geld snel verminderd en met moeite zou de overgebleven padi kunnen reiken tot den oogsttijd, maar als het gewas door droogte te niet ging, als niets te oogsten viel, wat zou hij dan moeten aanvangen? Geen geld, geen padi, dus geen voedsel voor vrouw en kind, maar wel veel schulden!

Er verliepen een paar treurige maanden. Wat reeds te vreezen was, geschiedde en door gebrek aan water mislukte het rijstgewas der bevolking; het suikerriet van de fabriek stond prachtig.

De fabrikant was trotsch op zijn mooien aanplant en toen de vertegenwoordiger van het geldinstituut hem bezocht, stemde deze hem gaarne toe, dat het wel erg dom was van den Javaan, wanneer hij zijn sawah niet aan de fabriek verhuurde en liever rijst plantte, die zoo dikwijls mislukte. Bovendien, zoo verklaarde hij op een toon van gezag, suikerriet was immers meer waard dan rijst en verbouw van meerwaardige gewassen *moest* bevorderlijk zijn aan de geldelijke uitkomsten, dus ook aan de algemeene welvaart, dat klopte als een boek en meer dan ooit overtuigd van het overwegend nut van de suikercultuur en van de juistheid der theorie, die eene uitbreiding van deze industrie

in het belang acht van de bevolking, was de zakenman naar de stad zijner inwoning teruggekeerd.

Diepokarso behoorde tot die domme Javanen en zag dat nut niet in, hij wist slechts, dat zijn oogst mislukt was, doordat de fabriek zooveel water verlangde en dat hij niets had om met zijn gezin van te leven gedurende den westmoesson, totdat weder geoogst zou kunnen worden van een nieuwe beplanting.

Toen de regentijd kwam, ploegde hij als te voren, maakte opnieuw kweekbedden met de padi, die hem van zijn vorigen oogst nog restte en droeg nogmaals de bosjes planten aan, die Bohdarman met de meisjes weder uitplantte. Pahbedor had voor zijne vordering genoegen genomen met de belofte vijf en twintig picol te zullen ontvangen van den aanstaanden oogst en had bereidwillig nog vijftien gulden te leen gegeven, waarvoor hem bovendien vijftien picol zouden worden afgedragen. Veertig picol zou Diepokarso dus moeten afstaan, dat was bijna de geheele vermoedelijke opbrengst van zijn sawah.

Het ontvangen geld was spoedig uitgegeven, want er waren eenige kleine schulden te betalen en Bohdarman had, nu de voorhanden padi verkocht en voor zaadpadi gebruikt was, padi moeten koopen. Ze had daartoe voorraad opgedaan van den nieuwen oogst, omdat die thans laag in prijs

was, doch spoedig in waarde zou rijzen. Veel had ze niet kunnen inslaan, maar wanneer ze zuinig kookte, zou ze niet meer behoeven te koopen en kunnen toekomen tot hun eigen gewas rijp was. Met dit al zat Diepokarso opnieuw zonder geld en de loerah drong steeds sterker aan op afbetaling van het restant der belasting, waarvan de uiterste betalingstermijn bijna verstreken was. Reeds had hij eenige dagen den loerah gemeden, doch toen deze hem daarop door den kebajan liet ontbieden, moest hij wel gaan.

's Middags, nadat de regen was opgehouden, die thans dagelijks in stroomen viel, begaf Diepokarso zich met loome schreden naar de woning van het dorpshoofd. De loerah zat in het voorhuis op een mat in het midden van de ruimte en groette hem vriendelijk toen hij aan den ingang neerhurkte.

- U ontbiedt mij? vroeg hij beleefd.

- Ja, kang Diepokarso, ik heb u reeds een paar dagen niet ontmoet, hoe is het met de belasting, over vier dagen moet ik storten.

- Ik heb geen geld. Een stukje visch kan ik niet eens koopen, zelfs de kinderen eten droge rijst.

- Ja, maar u weet wel dat het Gouvernement geld verlangt, antwoordde de loerah hem streng, ‘als u morgen niet betaalt, zult u soesah krijgen.

- Soesah, ook goed. Als er niet is, waar moet dan van betaald worden?

- Och wat! Alle andere lieden hebben betaald,

u alleen niet. Waarom verhuurt u uw sawah niet aan de fabriek?

- Als ik die verhuur, waar moet ik dan van eten? luidde norsch de vraag van Diepokarso, die begreep dat de loerah van zijne geldverlegenheid gebruik wilde maken om hem tot verhuren van zijn grond te bewegen. Het dorpshoofd zou zeker gaarne de uitkeering van vijf gulden per bouw verdienen, die de fabriek hem van iedere verhuurde sawah deed.

- Nu, u moet het zelf weten, als u de belasting niet betaalt, zult u soesah krijgen.

Ja, dat wist hij wel, maar hoe moest hij aan geld komen? De loerah zag zijn weifeling:

- Kijk, sprak hij overredend, ‘wanneer u verhuurt, dan behoeft u de sawah eerst te geven na den oogst en krijgt u nu reeds het geld. U kunt dan de belasting betalen en alles bekostigen tot de oogst binnen is.

Diepokarso dacht na, toen sprak hij langzaam:

- Gesteld ik verhuurde, waar moet ik dan voortaan van leven? Zie die Setrokromo eens, die heeft ook verhuurd en, hier klonk diepe minachting uit zijn stem: ‘nu moet hij als koelie werken. Bah!

- Nu ja, Setrokromo houdt van pret en dan is geld altijd vlug verteerd, maar ik heb gehoord, dat hij spoedig mandoer zal worden.

- Dat hij zulks wil! Kijk, als ik niet te eten

had, misschien dat ik dan als koelie zou gaan werken, maar te worden zooals die koelie-mandoers, neen, ik zou me schamen!

De loerah zag, dat hij niets vorderde en liet zijn bezoeker daarom heengaan, doch niet dan na hem nogmaals op de noodzakelijkheid te hebben gewezen van eene spoedige afbetaling der belasting.

Ontevreden gestemd, ging Diepokarso huiswaarts. Dat de loerah zoo sterk aandrong op verhuren, hinderde hem. Nog onlangs had het dessahoofd een prachtig paard gekocht en aan alles was te zien, dat de oprichting van de suikerfabriek het dorpshoofd geen windeieren had gelegd. Een suikerfabriek bleek werkelijk in sommige opzichten de welvaart te verhoogen, maar de kleine man leed de schade. Onder den indruk dezer overpeinzingen tehuis komende, werd zijn stemming niet beter, toen zijne vrouw hem meldde, dat de kebajan was komen aanzeggen, dat alle dwangdienstplichtigen den volgenden ochtend moesten uitkomen voor het onderhoud van de waterwerken. Zeker, werken zonder betaling, daar was de kleine man goed voor, ook voor belasting betalen, maar eten, dat behoefde niet. Als zijn padi dood ging, omdat de suikerfabriek het water gebruikte, dat maakte niets uit!

Den volgenden morgen op het werk, sprak hij weinig en arbeidde in stilte langzaam door tot de jonge man kwam, die de rantsoenen meebracht.

Dit was voor allen het sein om den arbeid te onderbreken en zich onder de schaduw van een plossoboom in een kring neer te zetten rondom de manden, waaruit de drager hun hunne portie toereikte. Diepokarso kreeg de bundeltjes door Bohdarman voor hem gereed gemaakt, het grootste was nog warm, dat was de rijst; hij nam dit in de linkerhand en maakte het blad dat als omhulsel diende open, groef toen met den wijsvinger een kuiltje in de dampende rijst en goot daarin de djangan, die in een afzonderlijk blad verpakt was. Ook de bundeltjes met lombok, zout en visch pakte hij uit en legde alles bovenop de rijst, waarna hij met zijn maaltijd aanving. Toen hij gereed was, ging hij naar de kali om wat te drinken en keerde vervolgens naar de rustplaats terug.

- Hoor eens kang Diepo, hoe moet dat nu, riep Pahbedor hem bij zijn nadering tegemoet, ‘men zegt dat de landrente *f* 1. - is opgeslagen!

- Och wat, dat is niet mogelijk, die was pas opgeslagen, gaf hij ongeloovig ten antwoord.

- Neen, die is werkelijk opgeslagen, verzekerde de jonge man, die pas het eten gebracht had. ‘Mas loerah heeft het gezegd, die is naar de assistenan geweest.

Nu moest Diepokarso het wel gelooven, maar begrijpen, deed hij het niet:

- Maar waarom is die dan verhoogd, betalen we soms niet genoeg?

- Ik had er reeds iets van gehoord, verklaarde nu de kebajan. ‘Volgens het Gouvernement kunnen de menschen, nu er een suikerfabriek is, gemakkelijk geld verdienen en dus ook meer belasting betalen!

Deze toelichting maakte voor Diepokarso de zaak niet helderder.

- Hoe is dat Pàh! vroeg hij Pahbedor, terwijl hij zich naast dezen nederzette, begrijpt u daar iets van?

- Ik weet het niet. Ik denk, dat het beduidt, dat hier nu een fabriek is, waar de menschen kunnen gaan werken en op die wijze geld verdienen.

- Maar ik werk toch niet! Als het Gouvernement belasting wil heffen van het dagloon van de koelies, waarom verhoogt het dan de landrente?

- Ik begrijp er ook niets van, moest een der andere lieden erkennen. ‘De landrente wordt betaald door de sawahbezitters en die hebben niets dan nadeel van die fabriek.

- Het is toch te erg, riep Diepokarso baloorig uit. ‘Onze oogst mislukt door de fabriek en nu is dat volgens het Gouvernement een voordeel en moeten we meer belasting betalen!

- Voortaan wanneer we bestolen worden, zullen we daar ook nog belasting van moeten betalen, spotte de jonge man, die de rantsoenen had gebracht.

Enkelen lachten, maar de meesten waren niet in een stemming om gekheid te maken. Ook de kebajan vondt die nieuwe verhooging hoogst onredelijk.

- Alleen dat losse volk, dat uit andere streken komt, meende hij, ‘trekt voordeel van een fabriek, omdat het dan geld verdienen kan, maar de landbouwers hebben slechts erge soesah van een suikerfabriek.

- Behalve mas loerah, die heeft voordeel, hoor! liet de spotvogel zich weder hooren.

- Kang kebajan, u heeft gelijk, verklaarde de oude Pahbedor met nadruk. ‘Hoeveel dagen hebben we niet zonder betaling moeten werken aan de wegen, die slecht werden door het transport voor de fabriek en waarom moeten we vandaag hier aan de waterwerken arbeiden? Als er alleen rijst verbouwd werd, was het niet noodig, maar omdat de fabriek zooveel water verlangt, mag er niets aan mankeeren en moeten wij zorgen dat de kanalen altijd uitgediept worden en alles mooi in orde is. Het is al heel gemakkelijk, de fabriek beveelt maar, de kleine man moet werken en betaling wordt niet gegeven.

- Zoo is het, voordeel heeft alleen dat volk in de koelieloodsen, gaf een der toehoorders als zijne meening te kennen.

- Ja, en die hebben ook geen nadeel van al die diefstallen. Hoeveel schade en last hebben we

niet van de komst van al die bandieten, sprak de kebajan en dacht aan den inbraak, die hem van al zijne kleeding, geld en sieraden beroofd had.

- Als het Gouvernement juist handelde, vond Pahbedor, ‘dan liet het die fabriek en die koelies meer belasting betalen. De landbouwers, die reeds zooveel schade lijden, nu nog meer te belasten, dat is al te erg. Dat zou belasting heffen zijn van verlies.

- Het Gouverment is niet recht snik, besloot Diepokarso.

- Och zeker, het is gek! meende ook een ander.

- Het is alles begonnen met deze waterwerken, klaagde de kebajan.

- Ja juist stemde Pahbedor toe. ‘Eerst hebben we daar al den last van gehad, toen is die fabriek gekomen en nu wordt de belasting telkens verhoogd.

- Ja, het was vroeger heel wat beter, erkende Diepokarso. ‘Toen mislukte wel eens een sawah door gebrek aan regen, maar nu mislukt de oogst door het onttrekken van water ten bate van de fabriek, welk verschil is daar voor ons in gelegen? Wanneer die waterwerken niet gemaakt waren, dan was het hier in de dessa nog aangenaam, zooals voorheen, dan was er geen fabriek, waren er geen Hollanders, dan zou het nog rustig zijn en niet zoo onveilig als thans. Als die waterwerken niet gemaakt waren, zou Setrokromo nog zijn sawah bewerken en niet als koelie zich verhuren moeten.

- Ja, klonk zacht en treurig de stem van den ouden Pahbedor ‘die irrigatiewerken hebben bepaald ongeluk aangebracht. Veel nadeel, en waar is het voordeel?

Waar is het voordeel? vraagt de Javaan, die eerst weken lang gedwongen wordt zonder betaling te werken, daarna een suikerfabriek ziet verrijzen die zijne gronden in gebruik neemt en als eindresultaat eene veel hoogere belasting opbrengen en meer gedwongen diensten dan ooit te voren aan wegen en waterwerken presteeren moet.

Algemeen wordt het nut van omvangrijke irrigatiewerken overschat. Het is niet waar, dat irrigatie de ziekte in het gewas doet verminderen of de opbrengst sterk vermeerdert. Geregelde bevloeiing geeft wel zekerheid van water, maar niet van oogst. Ziekte in het gewas komt even goed op bevloeide velden voor als elders, zelfs meer, want door de bevloeiing, door het afvloeien van het water van de hoogste sawah op een lagere, vandaar weder op een lagere enz., wordt de verspreiding van ziektekiemen en insecteneieren zeer in de hand gewerkt.

Verkeerde Java in de positie van Britsch-Indië, waar in sommige streken de regen dikwijls geheel of gedeeltelijk uitblijft, zoodat de geplante gewassen zouden verdrogen, indien geen water werd aangevoerd in kanalen, waardoor geregelde besproeiing mogelijk wordt, dan, maar ook dan alleen zou

irrigatie voor den Javaanschen landbouwer eene levenskwestie zijn, zooals dit ook thans, doch ten onrechte, wordt voorgesteld. Op Java heeft men een vasten regentijd, die wel is waar in de eene streek vroeger invalt dan in de andere en ook niet overal van oven langen duur is, maar toch, behoudens zeldzame uizonderingen, voldoende gelegenheid geeft een rijstoogst te winnen.

Evenmin als in Europa, is op Java de regenval alle jaren gelijk en daarom heeft een landbouwer op Java evenals zijn collega in Europa magere en vette jaren. Landbouw is nu eenmaal een middel van bestaan, dat voor een belangrijk deel afhankelijk is van natuur-invloeden en dat zal altijd zoo blijven. Het klinkt erg logisch, vooral in politieke bijeenkomsten, wanneer gezegd wordt, dat, aangezien jaarlijks een aantal sawahs, dan hier, dan daar door watergebrek mislukken, slechts allerwege aanleg van irrigatiewerken noodig is om den dessaman het slagen van zijn oogst te verzekeren, maar in de praktijk kan men zulke theoriën gerust tehuis laten. Behalve dat ziekten en insectenplagen, die evengoed schade aanrichten als watergebrek en jaarlijks duizenden bouws sawah verwoesten, evenveel, zoo niet meer op de kunstmatig bevloeide als op de van regen afhankelijke velden voorkomen, heeft irrigatie dit groote bezwaar, dat het elke bemesting verhindert.

Terwijl, dank zij den kunstmatigen wateraanvoer

tweemaal in het jaar geoogst kan worden, zoodat de grond bijna onafgebroken beplant is en nimmer rust heeft, voert bovendien het overvloeiende water de oplosbare bestanddeelen van den bodem mode en verhaast zoodoende de snelle uitputting van den bouwgrond. Dat die uitputting soms reeds spoedig in hooge mate merkbaar kan worden in de produktie, bewijzen bestaande bevloeiingswerken niettegenstaande hun volkomen *technisch* succes.

Beperking, zooals op Bali, waar als regel een tweemaal 's jaars met rijst beplanten verboden is, moet daarom ook voor Java dringend noodig geacht worden, overal waar geen rijk slib wordt aangevoerd.

In den oostmoesson zou dan een gedeelte der gronden beplant kunnen worden met tweede gewassen, terwijl het overige deel voor beplanting waarvan, bij den velen arbeid aan de cultuur van tweede gewassen verbonden, misschien geen handen beschikbaar zijn, als weidegrond benuttigd kon worden. Zeker zou dit zeer in het belang zijn van den veestapel, die door gebrek aan goed voeder steeds meer achteruit gaat, waarvan mager, zwak gebouwd ploegvee en ondiep ploegen de noodlottige gevolgen zijn.

In vele gevallen zal voor den Javaan een afhankelijk blijven van regen met daardoor een geringe kans op misoogst, te verkiezen zijn boven het verkrijgen van een kunstig irrigatiewerk, gepaard

aan een opdrijven zijner belasting en een bedenkelijk geleidelijk verminderen van de eerst verhoogde sawahopbrengst door uitputting van den bodem. Immers waar bemesting van bevloeide velden niet doenlijk is, wijl het water spoedig den mest zou hebben weggespoeld, zoodat de landman machteloos staat tegenover deze produktievermindering, daar kan van een van regen afhankelijke sawah door geregelde bemesting en betere cultuurwijze een jaarlijks hooger beschot verkregen worden, waardoor de geringe risico van misoogst in een zeldzaam droog jaar ruimschoots wordt gedekt.

Waarom de dessaman dan dikwijls zelf kleine dammen maakt en kanalen graaft om zijne sawah te bevloeien? Wel, dat is een geheel andere zaak, dat water heeft slechts een kleinen afstand, dikwijls onder groot verval, te doorloopen en komt daardoor rijk voorzien van slib op de velden, waar dit bezinkt en eene prachtige, immer durende bemesting vormt. Zulk eene irrigatie is een bron van vruchtbaarheid en welvaart, maar dit slib, dat hier de belangrijkste factor voor het gunstige resultaat van de bevloeiing is, levert bij grootere irrigatiewerken een der lastigste bezwaren op, daar het bezinkt in de lange kanalen, waarin het water met weinig verval wordt aangevoerd, de leidingen doet verslikken, en daardoor een voortdurend uitdiepen of vele kunstwerken noodig

maakt, terwijl ten slotte het water, als dit op de velden komt, nog slechts eene zeer geringe hoeveelheid van deze vruchtbaarmakende stoffen bevat, welke in hoofdzaak op de eerste velden neerslaan, zoodat de lager gelegene wèl water, maar geen slib, dus geene bemesting krijgen.

Van weinig Javanenliefde getuigt het om een irrigatiewerk op den voet te laten volgen door suikerfabrieken, die zoo nadeelig zijn voor de welvaart, juist van de landbouwende bevolking in wier belang, ten minste naar men moet aannemen, de irrigatiewerken worden ondernomen. Laat het Gouvernement toch voortaan onder de berekening van de rentabiliteit van irrigatiewerken geen vermoedelijke baten meer opnemen uit mogelijk nieuw te vestigen suikerfabrieken, maar veeleer vaststellen, dat geen grondverhuur zal worden toegelaten in streken, waar kunstmatige bevloeiingswerken worden aangelegd, opdat het voordeel der irrigatie werkelijk ten goede zal komen aan den inlandschen landbouwer in wiens belang tot de uitvoering dier werken besloten werd.

Aanleg van irrigatiewerken van eenigen omvang, die als afzonderlijke finantieele onderneming beschouwd, *niet* rendabel zijn, moet bovendien ten sterkste worden afgekeurd, want de schatkist is geen partikulier spaarpotje van het Gouvernement, zooals de velen schijnen te denken, die het Gouvernement verwijten, te weinig geld voor

irrigatie beschikbaar te stellen. Tegenover nieuwe uitgaven moeten wel degelijk nieuwe inkomsten staan en waar deze laatsten slechts verkregen kunnen worden door verhooging van belasting, terwijl de inlander reeds thans veel te zwaar belast is, behooren nieuwe inkomsten en daardoor ook nieuwe uitgaven tot de moeilijk op te lessen vraagstukken. Alleen door gelden, die beschikbaar zijn tot invoeren van noodzakelijke hervormingen aan dit doel te onttrekken, dus ten koste van het algemeen welzijn, is het benoodigde voor rente en aflossing van leeningen voor niet rendabele irrigatiewerken te verkrijgen. Maar reeds te lang wacht de dessaman op de hem toegezegde bescherming, te veel rustige onderdanen worden nog dagelijks van hun buffels, hunne kleederen en spaargeld beroofd tot schande van Gouvernement en Regeering en het nut van een irrigatiewerk zinkt in het niet bij den dringenden eisch om behoorlijke plattelandspolitie, deugdelijke rechtspraak en een bekwaam inlandsch bestuurscorps. Zaken van zóó groot *algemeen* belang dienen eerst ter hand genomen, voordat aan *plaatselijke* verbetering van welvaart door aanleg van *niet* rendabele kostbare irrigatiewerken kan worden gedacht.

Aanleg van *rendabele* bevloeiingswerken, wanneer daarvoor geleend wordt, vormt geene belemmering voor het invoeren van andere zooveel noodzakelijker verbeteringen en legt den inlander

elders geen nieuwe lasten op, maar toch dient gewaarschuwd tegen uitvoering van irrigatiewerken van bijzonder grooten omvang, want niet alleen zal de kostenberekening daarvan dikwijls te laag blijken, maar ook de verwachte baten kunnen groote teleurstelling geven, zoodat in één woord de rentabiliteit daarbij moeilijk vooruit vast te stellen is. Over het algemeen is het zeer moeilijk zelfs na de totstandkoming van een irrigatiewerk, om te bepalen, hoeveel dit bijdraagt tot eene meerdere produktie en worden daarvoor verscheidene jaren van zorgvuldig proefnemen vereischt.

Bovendien doen zich bij irrigatiewerken dikwijls onverwachte moeilijkheden voor, blijkt daardoor soms het technisch resultaat belangrijk minder te worden, dan verwacht werd en is dit bij kleinere werken reeds het geval, hoeveel meer kans zal daarop bestaan bij werken van zeer grooten omvang, waarbij het nog lastiger is bij voorbaat alle omstandigheden te voorzien. Het behoeft dan ook geen verwondering te baren, wanneer zelfs technici het over de uitvoering van zulk werk onderling niet eens kunnen worden.[1)]

1) Van de Solovallei-irrigatiewerken beweert de ingenieur Homan van der Heide, die toch werkelijk een der grootste voorstanders van hunne voortzetting is dat, zoo deze vooralsnog gemaakt zouden worden volgens de plannen en voorstellen van de commissie, alsdan die irrigatie: ‘een economische *tegenvaller* zal worden, wat zeker vrij wat erger zal zijn, dan de ondervonden finantieele teleurstelling’.

Nu de Indische financien een belangrijken tegenvaller slecht zouden kunnen verdragen, gebiedt de voorzichtigheid, zich voorloopig te bepalen tot uitvoeren van kleinere irrigatiewerken, waaraan niet zoo groot risico verbonden is en die meer profijt aanbieden dan grootere, want hoe korter de toevoerkanalen zijn, hoe minder slib bezinkt, waardoor minder kosten van aanleg en onderhoud bij meer bemestende werking, dus grooter invloed op de produktie. Aanvoer van water met gering of zonder slibgehalte zal alleen van overwegend belang zijn in streken, waar de regenval gewoonlijk te wenschen overlaat en waar dan door de meer geregelde bevloeiing mislukking minder veelvuldig zal voorkomen. Of de groote uitgaven, daartoe vereischt, door dit resultaat gebillijkt worden en of zulke streken op Java veel gevonden worden, valt te betwijfelen. In Britsch-Indië bepaalt de hongersnood zich hoofdzakelijk tot streken met een regenval van minder dan dertig Eng. duim en daar is bevloeiing een levenskwestie, maar op Java, waar met een enkele bui dikwijls 60 mM., 80 mM. en zelfs meer dan 100 mM. vallen, daar zal wel overal de regenval belangrijk grooter zijn dan in die noodlijdende streken in Britsch-Indië.

Sawahcultuur is niet noodzakelijk, ook zonder dat kan de inlander door verbouw van padi gògò, tabak, djagoeng of andere gewassen van zijn veld

genoeg, bij oordeelkundige cultuur zelfs ruimschoots genoeg winnen om in zijn levensonderhoud en in dat van zijn gezin te voorzien.

De irrigatievoorstanders gaan veel te ver met opdrijven van het gewicht van bevloeiingswerken. Hunne redeneering luidt, dat aangezien de bevolking op Java jaarlijks met 2 pCt. vermeerdert, ook de rijstopbrengst grooter zal moeten worden om hongersnood te voorkomen en daartoe op uitgebreide schaal overal irrigatiewerken moeten worden aangelegd. Gesteld zij hadden gelijk, dan zou, nu de jaarlijksche bevolkingstoename een half millioen is, de jaarlijksche rijstopbrengst bij een gebruik van drie picol per hoofd ieder jaar met anderhalf millioen picol moeten worden verhoogd. Neemt men nu eens het geval aan, dat de rijstproduktie door een irrigatiewerk twintig picol per bouw stijgt, dan zouden ieder jaar 75000 b. van irrigatiewerken voorzien moeten worden, wat een jaarlijksche uitgaaf van ver over de tien millioen gulden zou vorderen. De ondervinding leerde echter, dat eene gemiddelde, constant blijvende produktie vermeerdering van twintig picol veel te hoog en zelfs tien picol (= 20 p. padi) eer te hoog dan te laag geraamd is.

Ook blijkt uit deze redeneering tot welke dwaze gevolgtrekkingen men in theorie kan komen, want in de praktijk zal de dessaman Kromo, die van zijn bouw sawah, behoorlijk bevloeid, vijftig picol

oogst, daarmede moeten toekomen ook als over eenige jaren zijn kinderen volwassen zijn en kleinkinderen hun aandeel vragen, want noch hij, noch zijne kinderen of kleinkinderen trekken voordeel van elders te maken irrigatiewerken; *zijn* sawah produceert daardoor niet meer. Al gaat dus het Gouvernement voort met jaarlijks tien of twintig millioen aan irrigatie te besteden, zoo verhindert dit niet, dat na betrekkelijk korten tijd de kinderen en kleinkinderen van Kromo geen voldoend voedsel zullen hebben om van te leven. Daarbij komt nog, dat lang niet overal irrigatie kan warden toegepast; vele rivieren bevatten daartoe zelfs in den westmoesson na eenig droogte te weinig water en in den oostmoesson komt dit in nog veel sterker mate voor.

In werkelijkheid zal bij eene reusachtige toename der bevolking van 2 pCt. 's jaars, na ontginning der nog aanwezige woeste gronden op Java, slechts door landverhuizing naar de Buitenbezittingen een schrikkelijken, steeds durenden hongersnood voorkomen kunnen worden en niet door irrigatiewerken, ook al werd daaraan jaarlijks twintig millioen en meer verwerkt.

Emigratie heeft toch het voordeel, dat het niet alleen de overbevolking vermindert met het aantal der landverhuizers zelf, maar ook met hunne afstammelingen, wat bij een jaarlijksche vermeerdering van 2 pCt. geen gering voordeel geeft.

Het geld, besteed aan de emigratie van duizend echtparen, ontlast dus niet slechts het overbevolkte Java met twee duizend personen, doch voorkomt bovendien eene jaarlijksche toename van 2 pCt. over 2000, of in tien jaar van twee honderd acht en dertig hoofden. Reeds daardoor leveren uitgaven voor emigratie in zekeren zin rente op.

De voorstelling als zou zonder irrigatie op Java niets groeien en bijvoorbeeld ook voor tabak irrigatie noodzakelijk zijn, is zeer overdreven. Tabak wordt soms in midden Java op lage gronden geplant, waar het graven van een ondiepen put het noodige water levert voor besproeiing van de planten, maar over het algemeen kan tabak zeer goed tegen droogte en wordt slechts dan op sawahs verbouwd, wanneer deze volkomen droog zijn. Zelfs vermijdt de inlander te planten in de nabijheid van water, omdat de grond daar te vochtig is.

Als de plantjes na het planten de eerste dagen slap op het veld liggen, is de dauw voldoende, ze te doen aanslaan en enkele goede regenbuien in den eersten groeitijd zijn, bij den zwaren dauw, alles wat verder voor een slagen van den oogst vereischt wordt.

Zelfs waar water langs het veld stroomt, denkt de inlander veelal niet aan besproeien, eerder beschut hij de jonge plantjes door aan de zonzijde een groot blad in den grond te steken, terwijl van een onder water zetten, zooals bij het rijstgewas

wordt toepast, bij tabak geen sprake is. Trouwens waar men op Deli alle mogelijke moeite doet om het water uit den aanplant kwijt te raken, daar zou een onder water zetten op Java vrij vreemd zijn.

Aanleg van bevloeiingswerken, waar nog geen irrigatie bestaat, is onder deze omstandigheden slechts aan te bevelen, wanneer het werk geen technisch of economisch waagstuk is, waardoor de aangenomen rentabiliteit op losse schroeven staat, dan wel van betrekkelijk geringen omvang is, en wanneer de bevolking niet als gevolg van het werk aan de willekeur van het partikulier kapitaal wordt overgeleverd. De benoodigde gelden moeten bovendien uit eene leening worden gevonden.

Geheel iets anders is de verbetering van bestaande inlandsche bevloeiingswerken. Hoe groot de ellende is, die voortspruit uit het gemis aan technische kennis bij de inlandsche makers en uit gebrek aan toezicht van bestuurswege op de waterverdeeling, laat zich moeilijk in het kort beschrijven. Hoe dikwijls ziet de inlander, die zich uit gebrek aan geldmiddelen en waterbouwkennis moet behelpen met een dam van kalisteenen of van aarde en struikgewas, onvoldoend versterkt door wat bamboe, dien dam, waaraan zooveel arbeid besteed werd, door een bandjir in enkele oogenblikken wegslaan, lang voordat zijn veld het water kon ontberen, dat door dien dam

werd opgestuwd? Hoeveel bouws sawah gaan jaarlijks op die wijze verloren? Want het maken van een nieuwen dam is geen kwestie van een paar dagen, de woeste bandjir bepaalt zich zelden tot een eenvoudig medevoeren van den dam, die hem den weg verspert, maar doet diepten ontstaan, waar ondiepten waren en werpt zandbanken op, waar vroeger de karbauwen zwommen.

Bijna nimmer kan de dam weder op dezelfde plaats worden opgebouwd, de oevers, die elkander daar naderden, werden door den bandjir evenmin ontzien en waar voorheen de smalle bedding en steile wanden een opdammen gemakkelijk maakten, daar is een verbreeding ontstaan, die voor de technische kennis en de hulpmiddelen van den dessaman onoverkomelijke bezwaren biedt. Veel moeite kost het dan soms een geschikte plek te vinden voor den nieuwen dam en niet minder last veroorzaakt daarna het aansluiten van de oude leiding aan de nieuwe inlaat, ja, meermalen is een eenvoudig verlengen van de oude leiding niet voldoende, maar moet grootendeels een nieuwe leiding gegraven worden.

De tijd, die met deze werkzaamheden verloopt, zelfs al slaat een volgende bandjir den nauwelijks of slechts half voltooiden dam niet weder weg, is voldoende om het intusschen van water verstoken gewas op de velden te doen mislukken. Is de planttijd nog niet te ver heen, dan dwingt het

Bestuur den moedeloos geworden inlander, die maar al te zeer genegen is, in zijn noodlot te berusten, zijne velden opnieuw te beplanten en gehoorzaam als altijd volgt de bevolking gedwee dit bevel op, al bestaat weinig kans, dat hare moeite beloond zal worden en de oogst tijd zal hebben tot rijpheid te komen.

Blijkt een dam bijzonder gelukkig geslaagd en houdt hij stand trots bandjirs en joejoe's[1)], dan moet dikwerf de leiding het ontgelden. De bruisend aankomende waterstroom door den dam in zijn loop gehinderd, slaat met volle kracht in de leiding, die aan dezen aanval geen weerstand kan bieden en weldra in een kalibedding veranderd is. Soms slaat het water door naar de velden en richt daar een ontzettende verwoesting aan, soms ook vindt het iets lager den weg naar het rivierbed terug, maar in beide gevallen zijn leiding en inlaat vernield, waardoor de watertoevoer naar de gespaarde sawah's is afgesneden. Gewoonlijk zijn ook deze daardoor der mislukking prijs gegeven, want veelal is het ondoenlijk op dezelfde plants eene nieuwe leiding te maken, het water veroorzaakte te veel schade, de aarde is over een te breed oppervlak

1) Krabbensoort, die veel in rivieren en waterleidingen voorkomt, zich in de wanden en in de dammen holen graaft en daardoor in vele gevallen oorzaak is van de schade aan inlandsche waterwerken, dus indirekt aan den oogst. Slechts het gebruik maken van steen of ander hard materiaal kan dit kwaad verhelpen.

en tot op te groote diepte weggeslagen. Daardoor is ook de dam niet meer bruikbaar en, bukkend voor het noodlot, gaat de bevolking elders een geheel nieuwe leiding, nieuwe inlaat en nieuwen dam maken, om het benoodigde water op hare velden te brengen, totdat... een andere bandjir haar werk weder ongedaan maakt.

Is een ingrijpen van het Gouvernement, is ook de hulp van bekwame waterbouwkundigen hier niet heel wat noodiger dan voor den aanleg van nieuwe werken in streken, waar geen irrigatie bestaat en de bevolking zich tot dusver zonder deze behielp?

Groote werken leenen zich voorzeker beter tot een aan den weg timmeren, de plannen en teekeningen daarvan zijn meer geschikt om op buitenlandsche tentoonstellingen of congressen een grootsch (ook juist?) begrip te geven van de teedere zorg van het Moederland voor de Koloniën, maar het waarachtig belang van den inlander wordt niet gediend door deze grootdoenerij. ‘But it is only grand and expensive works that engage the attention or deserve the skill of a big Department’, zei een Britsch-Indisch ambtenaar, sprekende over de irrigatie in die Kolonie[1]; met het irrigatievraagstuk op Java staat het weinig anders. Wil de Regeering werkelijk de landbouw

1) Commisioner Mr. Ward over het Betwa canal.

in het algemeen ter hulp komen, laat zij dan aanvangen met verbetering van het bestaande, met helpen van den inlander, die reeds uit eigen beweging bevloeiingswerken aanlegde en, hoewel woekerend met de primitieve middelen te zijner beschikking, geen werk kan leveren dat op den duur bestand is tegen de zware bandjirs en daardoor steeds zijn oogst met mislukking bedreigd ziet. Meer bedreigd dan voorheen, nu door de algemeene ontwouding de bandjirs bijna overal in kracht en in aantal belangrijk zijn toegenomen, waardoor het inlandsch waterwerk, hetwelk vroeger stand hield, thans bezwijkt. Hier wordt een ruim arbeidsveld gevonden, waar de waterstaat met betrekkelijk weinig kosten den landbouw krachtdadig kan steunen; niet plaatselijk, niet gebonden voor lange jaren aan een enkel groot werk, dat millioenen en millioenen verslindt, maar *overal*, over geheel Java.

Zijn inlandsche dammen weggeslagen, dan behooren deze vervangen te worden, niet door nieuwe van even gebrekkig maaksel, met even weinig zekerheid omtrent hun standhouden, tot de oogst verzekert is, maar door werkstukken van betere konstruktie en van duurzamer materiaal. Is de inlander verplicht te zoeken naar een plek, waar zijn primitieve dam ten minste eenige kans van slagen heeft en moet hij daartoe dikwijls hoogerop, ver van zijne velden gaan en dan een

zeer lange leiding daarheen maken, de kundige ingenieur, die over deugdelijker bouwstoffen beschikt, zal veelal den dam op een voordeeliger gelegen plaats kunnen doen aanleggen, zoodat bij een veel kortere leiding, dus minder werk, meer water en meer slib verkregen wordt, waardoor een grooter oppervlukte dan voorheen bevloeid kan worden.

Aanleg van goed gekonstrueerde inlaatsluizen, welke bij bijna alle inlandsche werken ontbreken, zal het inslaan van een bandjir in de leidingen beletten, waardoor voorkomen wordt, dat deze na betrekkelijk korten tijd te diep zijn uitgespoeld en geheel nieuwe gegraven moeten worden. Ook zouden, waar de grond zacht is, op geregelde afstanden houten of steenen drempels in de leiding gemaakt kunnen worden met de noodige voorziening tegen zijdelings uitkabbelen, waardoor het niveau beter behouden zal blijven; verder spuisluizen, akwadukten enz.

Ten einde allerwege tot deze hoogst noodige verbetering te geraken, zal geheel Java verdeeld moeten worden in irrigatie-afdeelingen, zooals, behalve de vele plannen op papier, thans reeds een drietal bestaan, doch dan op eenvoudiger leest geschoeid, anders zou de zaak te kostbaar worden.

Daarom wel overal irrigatieafdeelingen, maar met meer gebruikmaking van inlandsche, dus

goedkoopere krachten en zooveel mogelijk zich passend aan hetgeen bestaat.

Vroeger en in vele streken thans nog is de regeling van de waterverdeeling en het aanleggen en onderhouden van bevloeiingswerken bijna geheel aan de bevolking overgelaten. Dit heeft het groote bezwaar, dat feitelijk geene regeling bestaat en ieder doet wat hij wil of - waarop het in de dessa hoofdzakelijk neerkomt - wat hij durft. ‘De brutalen hebben de halve wereld’, is een oud gezegde, dat zeker nergens meer van toepassing is dan op Java. Willen een paar landbouwers hunne velden meer water verzekeren, dan tappen zij meer uit de rivier af en bekommeren zich weinig of daardoor de dam en leiding, met veel arbeid op een lager gelegen punt door de bevolking eener andere dessa gemaakt, nutteloos worden en de oogst dier lieden dientengevolge mislukt. Zoo ook ziet Kasan er geen been in, om ten nadeele van de naburige sawahs van Kromo, dien hij niet lijden mag, zijn eigen rijstveld beteren toevoer te verzekeren.

Tot welke ongerechtigheden dit alles voert, is gemakkelijk te begrijpen, in aanmerking genomen de algemeen gebruikelijke middelen, waarvan men zich in de dessa bedient om op te komen tegen vermeend onrecht dan wel om den despoot te kunnen spelen; vooral het laatste. Wanneer Kromo niet al te bang of goedaardig is uitgevallen,

dan wreekt hij zich door op zijne beurt den aanplant van Kasan te beschadigen, hetzij door toevoer van te veel of van te weinig water en dan is het niets vreemd als het dak van Kromo's woning een paar nachten later boven hem in lichter laaie staat. De branden, veediefstallen en verminkingen of andere dergelijke wraakmiddelen, die hun ontstaan danken aan geschillen over de watertoevoer, zijn in de dessa's legio.

Komt zich een Europeesche landbouwonderneming vestigen, die ook zijn aandeel van het water verlangt, dan wordt de toestand nog slechter en is de bevolking maar al te licht dupe.

Zoodanige staat van zaken *mag* niet langer bestendigd worden door een beschaafd Gouvernement en een der eerste plichten van de in te stellen irrigatie-afdeelingen zal moeten zijn, het doen eindigen dezer afschuwelijke anarchie en het beschermen van den rustigen landbouwer tegenover brutale willekeur.

Nu geeft stellig een bekwaam, hoog gesalarieerd en uitgebreid Europeesch personeel meer waarborgen voor de richtige uitvoering van voorschriften en tegen onrechtmatige handelingen, dan een stelsel, waarbij het personeel bestaat uit schraal bezoldigde inlanders onder kontrole van slechts enkele Europeesche ambtenaren, maar in alle takken van dienst heeft men zich terwille voornamelijk van tie uitgaven tot het laatste systeem moeten

bepalen en ook bij het instellen van toezicht op de bevloeiing dient men te roeien met de riemen, welke men heeft, d.w.z. in dit geval: die men betalen kan.

Het op ruime schaal aanstellen van mantries of andere lage inlandsche beambten is evenwel af te keuren. Die heeren hebben te veel aanmatiging, zouden te zeer optreden, alsof de bevolking er was voor hen, in plaats van omgekeerd en, de goeden niet te na gesproken, leven ze veelal op te ruimen voet, in verhouding tot hun traktement. Meer aanbeveling zou het daarom verdienen om in den geest van de Hollandsche polderbesturen en waterschappen ook op Java een soort waterschappen in te stellen, waarvan het bestuur gevormd wordt door de bewoners en wel speciaal door de dessahoofden, met of zonder hun schrijvers of andere dessabestuursleden. Waar den dessahoofden onder zekere kontrole het innen der belastingen en zooveel ander vertrouwd werk is opgedragen, daar kan geen bezwaar bestaan hun, mits eveneens onder bepaald toezicht, ook het beheer in zake bevloeiing toe te vertrouwen. Niet dat die dessahoofden van zulk uitstekend gehalte zijn, maar zooals elders is aangetoond[1)] vorderen de gewichtige belangen, die in deze op het spel staan, ten sterkste een spoedig nemen van afdoende maatregelen om

1) Zie ‘l'àh Troeno’.

daarin verbetering te brengen en wanneer die dorpshoofden dan ontslagen worden van het zoozeer gehate ketrangan zoeken in strafzaken, dan kan de tegenwoordig door hen daaraan verknoeide tijd moeilijk nuttiger besteed worden, dan door een werkzaam zijn ten bate eener goede bevloeiing, dat belangrijk onderdeel van den rijstbouw, die het hoofdbestaan vormt hunner dessa's.

Elk dier waterschappen zou moeten bestaan uit een niet te groot aantal dessa's, die in verband met hunne ligging ten opzichte der bevloeiing als een afgerond geheel beschouwd kunnen worden, terwijl het Gouvernement vaste regels dient voor te schrijven, waarnaar die waterschapsbesturen *onder controle der ambtenaren van de irrigatie* zich bij de waterverdeeling, enz. zullen hebben te richten.

Met zulke waterschappen tot grondslag zal een betrekkelijk klein waterstaatspersoneel voldoende zijn en is het groote bezwaar van de hooge kosten tegen een algemeen invoeren van irrigatie-afdeelingen grootendeels vervallen. Eigenlijk geheel, want de meerdere uitgaven zullen meer dan waarschijnlijk opgewogen worden door hoogere ontvangst aan landrente als gevolg van een betere produktie en een minder afschrijven wegens misoogst.

Immers door het personeel der irrigatie-afdeeling onder leiding van een bekwaam chef zullen niet alleen de bestaande inlandsche werken bij ver-

nieling of onbruikbaar worden door meer duurzame moeten worden vervangen, maar zullen ook geleidelijk met weinig kosten belangrijke verbeteringen in het inlandsche bevloeiingsstelsel kunnen worden aangebracht. Een dankbare taak zal daardoor voor onze ingenieurs zijn weggelegd, waarbij zij wel niet zoo sterk op den voorgrond treden als bij een uitgebreid en kostbaar werk het geval is, dat zich zoo bij uitstek leent voor voordrachten met of zonder lichtbeelden, maar die hun daarentegen de voldoening zal doen smaken, te zien, hoe elke verbetering door hunne zorgen aangebracht, den oogst vermeerdert, hoe, dank zij hun onvermoeid streven, de welvaart der bevolking toeneemt en hoe onder hun toezicht een einde is gekomen aan de gruwelijke willekeur, waarvan de rustigen en vredelievenden in de dessa in zake bevloeiing het slachtoffer waren.[1)]

Nogmaals beter en sneller zou dit alles bereikt worden, indien in de plaats van de boven voorgestelde waterschapsbesturen een grooter aantal bekwame Europeesche waterbouwkundigen werd aangesteld, maar zoowel hierbij als in andere bestuursaangelegenheden bedenke men wat meer, dat Indië een arm land is en geen kostbaar en wetenschappelijk bestuursorganisme kan bekosti-

1) Wil men iets meer weten van de intriges en anarchie in de dessa dan leze men de Indische roman ‘Sakinum’ van G. Dompers (geen dompers?)

gen, hoe uitnemend dat ook zou zijn; de traktementen en pensioenen van de Europeesche ambtenaren zijn te hoog in verhouding tot den lagen levensstandaard van den dessaman, die toch dit alles in den vorm van belastingen moet opbrengen.

De grootte van het waterstaatspersoneel zal daarom zoo zuinig mogelijk berekend moeten worden, en in verband met plaatselijke omstandigheden voor iedere irrigatieafdeeling in het bijzonder moeten worden vastgesteld. In den regel zal het niet zeer talrijk behoeven te zijn, want een allerwege op Java gelijktijdig besteden van groote bedragen aan irrigatie zou de schatkist niet kunnen verdragen, waarom een herstellen van schade, gepaard aan een gestadig, geleidelijk verbeteren en uitbreiden, waar de praktijk en nauwgezette studie ter plaatse dit wenschelijk doet achten, de voorkeur verdient.

Maar voor immer moet gebroken worden met het stelsel van heerendiensten en met elken anderen vorm van dwang bij den aanleg en het onderhoud van die werken. Bij voldoende betaling en verstandige behandeling is dwang overbodig en als de bevolking de zekerheid gegeven wordt, dat het irrigatiewerk uitsluitend haar ten nutte zal komen en niet het middel is om haar hooger lasten op te leggen en over te leveren aan de willekeur van het partikulier kapitaal, dan zal zij niet uit onwil weigeren tot de totstandkoming

mede te werken, zooals, nu zij die zekerheid niet heeft, mogelijk wel eens plaats vindt.

Ook mag bij een werk, ondernomen ten bate van de bevolking, geen schrielheid voorzitten bij de onteigening van huizen en met vruchtboomen beplante erven en evenmin moet het kunnen voorkomen, dat de betrokkenen weken en maanden wachten op uitbetaling van de vergoeding, hun toebedeeld.

Indien op al deze punten rekening gehouden wordt met het waarachtig belang van den inlandschen landbouwer, dan zullen irrigatiewerken, waarvan de rentabiliteit en het nut boven allen twijfel verheven zijn en waarvan de kosten door eene leening bestreden worden, een weldadigen invloed hebben, doch van aanleg van bevloeiingswerken van eenigen omvang, die geen volkomen zekerheid bieden, dat zij rente, aflossing en onderhoud zullen dekken, kan geen sprake zijn. Daartoe is voor het *algemeen* welzijn de beteekenis van zulke irrigatiewerken, die niettegenstaande de groote kosten slechts een beperkt gebied voordeel aanbrengen, te gering tegenover eene verbeterde cultuurwijze, bemesting, intensiever grondbewerking, en betere zaadkeuze en plantwijze, die de rijstproduktie van Java aanzienlijk kunnen doen stijgen.

Uitbreiding en vermeerdering van de demonstratievelden, waar de inlander de resultaten van eene andere werk wijze ziet, onder beheer van inlandsche

landbouwkundigen, aan een land- en tuinbouwschool voor ontwikkelde inlanders opgeleid en vooral praktisch gevormd; verder betere opleiding, ook op landbouwkundig gebied, van de inlandsche bestuursambtenaren zullen, bij elkander genomen, geen bijzonder groote eischen aan de schatkist stellen en toch, evenals de bovenbesproken irrigatieafdeelingen en waterschappen van oneindig meer invloed zijn op de produktieverhooging van Java en op de welvaart van de landbouwende bevolking dan een groot irrigatiewerk, dat, als het *niet* finantieel rendabel is, verscheidene millioenen verslindt, en daarvoor slechts een zeer beperkt*plaatselijke* verbetering geeft.[1)]

Wat deed het Gouvernement voor de verbetering van het rijstgewas, terwijl het zich beijverde om

1) Ook in ‘Pàh Troeno’ werd reeds gewezen op de noodzakelijkheid van landbouwkennis voor de inlandsche Hoofden. Thans nu dit hoofdstuk zal worden afgedrukt, heeft de Regeering haar voornemen kenbaar gemaakt om in 1903 aan 's Lands Plantentuin te Buitenzorg een landbouwschool te verbinden, waar jaarlijks ook plaats zal zijn voor een twaalftal bezitters van het einddiploma eener opleidingschool voor inlandsch ambtenaar. Nu nog eene verklaring van de Regeering, dat zij bij benoemingen voor inlandsch bestuursambtenaar de voorkeur zal schenken aan aldus landbouwkundig opgeleide personen en de zaak is op den goeden weg.
Dat bij dit landbouwonderwijs aan praktische oefeningen een belangrijke plaats zal worden ingeruimd, doet het beste verwachten van de resultaten, doch is bovengenoemd getal van twaalf niet veel te krap genomen?
Ook wordt gemeld dat later aan enkele personen, die geslaagd zijn in het eindexamen eener kweekschool voor inlandsche onderwijzers toelating zal worden verleend. Bestaat het plan, hieruit landbouwleeraars te vormen in den geest als hierboven werd aangegeven? Maar waarom dan dat ‘later’? Waarlijk er is reeds genoeg getalmd.
Zou het, dit alles in aanmerking genomen, niet de voorkeur verdienen, dadelijk twee landbouwscholen op te richten, één voor lager- en één voor middelbaar landbouwonderwijs? Voor beide scholen zal ongeveer van dezelfde onderwijskrachten en leermiddelen gebruik gemaakt kunnen worden, zoodat de kosten van deze afzonderlijke scholen weinig meer behoeven te bedragen dan van de voorgestelde gecombineerde school, terwijl het ouderwijs voor beide categorieen van leerlingen beter tot zijn recht zal komen door deze splitsing dan bij eene afscheiding tusschen opeenvolgende klassen.
De middelbare school zou dan behalve voor Europeanen, die zich bekwamen willen voor administrateur bij de cultures, ook onmiddellijk opengesteld kunnen worden voor de aanstaande inlandsche landbouwkundigen. Daarentegen zouden de aanstaande inlandsche bestuursambtenaren, wien scheikunde, microscopie enz. minder te pas zal komen, volstaan kunnen met de algemeene landbouwkennis op de lagere landbouwschool te krijgen, maar zullen dan ook in veel grooter aantal op die school toegelaten moeten worden
Verder zou die lagere landbouwschool als vakschool moeten aansluiten aan het algemeen lager onderwijs, waardoor aan Europeesche en Indo-Europeesche jongelui, die geen hoogerburgerschool bezochten, gelegenheid gegeven werd om zich voor de cultures te bekwamen. Alleen landbouwonderwijs beschikbaar te stellen voor aanstaande administrateurs, doch niet voor bescheidener eischen stellende jongelieden, zou verregaand onbillijk zijn tegenover de velen, die finantieel of verstandelijk min-vermogend zijn. De Regeering is toch niet vergeten dat er een vraagstuk ‘Pauperisme’ bestaat?

Europeesche kinaplanters in vreemde kolonien en op Java van waardevolle kinazaden te voorzien? Het grootste gedeelte van de bevolking op Java

is van den rijstbouw afhankelijk, maar terwijl in Holland van Rijkswege deskundigen aangesteld zijn, die o.a. door soortverbetering de graanopbrengst enorm deden stijgen, bepaalt de Regeering in Indie er zich hoofdzakelijk toe de rijstopbrengst te.... belasten.

De kosten van een zeer kostbaren plantentuin met laboratoria en proeftuinen moeten worden opgebracht door den Javaanschen landbouwer, maar voor zaadverbetering van zijn hoofdgewas blijft hij afhankelijk van de belangelooze hulp van buiten die plantentuin staande personen.

Had niet een Regent eerst de zaadverstrekking gepaard aan zaadwisseling en later, zonder daartoe moeite te ontzien, den invoer en beproeving van een uitheemsche rijstsoort tot onderwerpen zijner zorgen gemaakt dan was ook in dat Regentschap alles bij het oude gebleven.

Waarlijk het wordt meer dan tijd, dat eindelijk eens gebroken worde met het misbruik maken van het steeds weder vernomen argument ‘in het belang van den inlander’, dat als motto dient om nieuwe maatregelen of bestaande toestanden te verdedigen, dan wel te bestrijden al naar gelang het *eigenbelang van den spreker* dit medebrengt en dat als wimpel dienst moet doen om elke lading te dekken, onverschillig of deze niet eer in het na- dan in het voordeel van den inlander is. Zou niet veel waarheid zijn in de veronderstelling, dat

minder het belang van den inlander, dan wel dat van de Europeanen en Chineezen, die gaarne een suikerfabriek zouden oprichten, sommigen op uitvoering vangroote irrigatiewerken doet aandringen? Het is een bekend feit, dat al de eenigszins geschikte gronden reeds door de suikercultuur in beslag zijn genomen, zoodat slechts een besluit der Regeering tot aanleg van nieuwe irrigatiewerken aan gegadigden de gelegenheid openen kan om vergunningen voor de oprichting van nieuwe suikerfabrieken te erlangen en die daarna voor hooge sommen te verhandelen of in maatschappij te brengen, waarom zich ook gemakkelijk laat begrijpen hoe de schorsing van een groot irrigatiewerk voor velen eene belangrijke finantieele tegenvaller is.

Eene Regeering heeft echter andere plichten dan vóór alles suikerindustrieelen en speculanten aangenaam te zijn, de welvaart en het belang van den inlandschen landbouwer hebben meer recht op hare zorgen.

Maar voor den dessaman zijn de wegen der politiek duister, hij verstaat de kunst niet propaganda te maken en reclame-middelen zijn hem onbekend, daarom zwijgt hij en wacht in stille berusting, tot Allah het hart van zijne hooge meesters zal verteederen, opdat zjjn lasten verlicht en hem het vrije gebruik van zijn akker, veiligheid en een goede rechtspraak verzekerd zullen worden.

Tweede hoofdstuk.

's Middags na afloop van het werk gezamenlijk huiswaarts keerend, klampte Diepokarso den ouden Pahbedor aan en nadat de andere lieden iets vooruit en buiten gehoor geraakt waren, klaagde hij hem zijn nood en vroeg een nieuw voorschot. Pahbedor hoorde met warme belangstelling het treurig relaas aan, maar hij kon niet helpen.

- Kijk kang, ik kan dat niet doen, ik heb geen geld meer, en ziende dat Diepokarso zijne woorden niet geloofde, vervolgde hij: ‘Zeker, ik heb geld gekregen, maar in het geheel slechts vierhonderd en vijftig gulden. Ik heb sedert vele uitgaven gehad, zoodat vijftig gulden verbruikt zijn, de andere vierhonderd heb ik uitgeleend.

- Vierhonderd gulden uitgeleend! klonk de verbaasde uitroep van Diepokarso.

- Ja, behalve aan u en aan andere bekenden,

heb ik mas loerah geleend, kang tjarik en kang kebajan; allemaal kwamen ze om geld.

- Dat is toch al te erg, op die manier verdwijnt uw geld.

- Eergisteren kwam Samin ook, ging Pahbedor zacht voort, droevig gestemd nu hij over al dat leenen sprak, waarbij zoo weinig op terugbetaling viel te rekenen.

- Die bandiet?

- Jawel, en nadat de oude man omzichtig had rondgekeken, ten einde zekerheid te hebben, dat niemand hen beluisterde, vervolgde hij: ‘Hij vroeg twintig gulden. Ik had eigenlijk niets meer te missen, maar ik was bang, het vorig jaar heeft Singokromo hem tien gulden geweigerd en... je weet wel?

Ja, Diepokarso wist het, zooals allen in de dessa het wisten, dat dienzelfden avond de rijk gevulde loemboeng van Singokromo in brand gevlogen en met den geheelen pas binnengehaalden oogst een prooi der vlammen geworden was.

- Ik heb hem daarom maar tien gulden gegeven. Het scheen, dat hij daarmede tevreden was. Pahbedor zuchte, hij verzweeg, hoeveel angst hij den nacht daarop had uitgestaan, ieder oogenblik vreezend, het dak boven zich in een vuurgloed herschapen te zien. Van geboefte als die Samin kon men alles verwachten. Het gaf soesah, wanneer men in de dessa geld had.

- Hetgeen u aan den tjarik of aan den loerah geleend heeft, is dat voorschot op den oogst?

- Welneen, alleen maar eene leening, en veelbeteekenend liet Pahbedor daarop volgen: ‘Er wordt zooveel leening genoemd.

Diepokarso stemde dit toe. Hij was innig begaan met het lot van den ouden man, die geen sawah moer bezat en dus, wanneer zijn geld hem door boeven en gezaghebbenden af handig gemaakt was, aangewezen zou zijn op de algemeene liefdadigheid der dessa; een langzaam, doch zeker doodhongeren. Het was een ongeluk, wanneer men geen kinderen had, zooals Pahbedor, en op den ouden dag allen steun derfde.

- Ook zijn er veel lieden, vervolgde Pahbedor, ‘die evenals u met den vorigen oogst geleend hebben en niet konden afbetalen, omdat hun oogst mislukte door het groote watergebruik van de fabriek. Ik heb veel soesah!

Ze waren de kali bij de dessa genaderd en wijl zij daar de anderen inhaalden, eindigde hun gesprek.

Toen Diepokarso dien avond na den maaltijd uitgestrekt op de brits in het voorhuis, rustig lag te rooken, dacht hij aan al den kommer en ellende in de dessa. *Zijn* dessa, een werelddeel in zijn begrip, waar hij geboren was en begraven zou worden, zooals vóór hem zijn vader en grootvader.

Wat hadden ze indertijd op bevel van het

Gouvernement zwaar moeten werken om dat irrigatiewerk gereed te krijgen, zonder ooit betaling te ontvangen en welke voordeelen trokken ze daar thans van? Misschien had de betere bevloeiing hun iets meer kunnen doen oogsten en waarschijnlijk bij laten regenval een misoogst voorkomen, maar de vestiging van de suikerfabriek had verhinderd, dat de bevolking profijt trok van de verbetering. Toen had die fabriek een groot deel der gronden in bebouwing genomen en had zooveel water verlangd, dat daardoor op de overige sawahs het rijstgewas mislukte. Vóór den aanleg van het irrigatiewerk wel geen groote welvaart, maar ook geen gebrek in de dessa, na zijne voltooiing, gevolgd door de komst dier grootindustrie, zorgen, misoogst en nogmaals zorgen.

Die oude Pahbedor, die zijn sawah geheel aan de fabriek had moeten afstaan, wat was hij diep te beklagen. Eerst afgescheept met minder dan de helft van de toegezegde som, trachtte men thans hem ook daarvan zooveel mogelijk afhandig te maken. Zelfs gezaghebbenden in de dessa ontzagen zich niet partij te trekken van de vrees, die zij door hunne positie eenen eenvoudigen dessaman inboezemden, om den ouden man geld af te persen en stelden zich daardoor op één lijn met den brutalen beroepsboef, die zich ook tot een onschuldig ter leen vragen bepaalt, maar daarbij als bekend veronderstelt, welke gevolgen

een weigeren daarvan noodwendig na zich sleept: een verminken of stelen van den besten buffel, het verbranden van huis of padischuur dan wel een der andere veelvuldige middelen, die een bandiet ter beschikking staan om zich te doen eerbiedigen. Het gaf soesah, wanneer men in de dessa geld te missen had....

Deze waarheid is nog te weinig bekend bij het overheerschende ras. Hoe dikwijls wordt den Javaan luiheid en gebrek aan spaarzaamheid verweten? Doch waarvoor zou hij zich door noeste vlijt en zuinigheid eenige welvaart pogen te verschaffen, wanneer hij vooruit weet, dat die meerdere gegoedheid hem blootstelt aan knevelarij van brandschattend geboefte? Welke zorgen, welke ellende ziet hij in zijn omgeving niet veelal daaruit voortvloeien? Vernieling van eigendom, valsche betichting van misdaad, daarna gevangenis, schavot misschien! Daarom getuigt het van *doorzicht* en *verstandig* overleg als de dessaman geene poging doet om een beteren welstand deelachtig te worden.

In Holland verwachtte men veel nut van een postspaarbank en beging daarbij de gewone fout, te vergeten, dat wat in Holland weldadig werkt, in Indië grootendeels onbruikbaar, voor den inlandschen landbouwer een onding kan zijn. Om binnen het bereik te komen van den dessaman, moet een spaarbank gelegenheid tot inbreng en uitbetaling bieden op andere plaatsen dan de halve dagreizen ver

uit elkander gelegen postkantoren. Dan moet de dessaman verzekerd zijn, dat niet alleen het bedrag van zijn inbreng, maar zelfs de omstandigheid, dat hij inlegt, dat hij geld bezit, voor zijne dessagenooten verborgen blijft, opdat hij niet het doel wit worde van afpersingen onder velerlei vorm. De postspaarbank aan deze eischen te laten voldoen zal moeilijk zijn, misschien onmogelijk blijken, maar zoolang dit niet geschiedt, is bij de heerschende toestanden die instelling voor den dessaman van geen nut. Die toestanden te wijzigen is evenwel een dringende noodzakelijkheid en daarna zal ook deze aangelegenheid belangrijk nader gebracht zijn tot eene goede oplossing. Wanneer het geboefte onschadelijk is gemaakt door eene goede politie, eene degelijke rechtspraak en een praktisch strafstelsel, wanneer het gehalte van de lagere Hoofden en dessabestuurders verbeterd is[1)] dan zal de dessaman niet meer bevreesd behoeven te zijn voor een bekend worden van het simpele feit, dat hij een aantal guldens zijn eigendom kan noemen.

Den volgenden morgen, terwijl Diepokarso zijn zoontje hielp bij het loslaten der karbauwen, kwam de kebajan het erf op. Diepokarso noodigde hem in de woning te komen en nadat ze tegenover elkander met onder het lichaam gekruiste beenen op de brits hadden plaats genomen, begon de kebajan:

1) Zie hetgeen daarover gezegd is in ‘Pàh Troeno’.

- Ik ben gezonden door mas loerah. Hij laat vragen, hoe het nu met de betaling van de belasting staat.

- Ja ik moet betalen, maar ik zoek nog geld. Gisteren vroeg ik Pahbedor, maar die heeft geen geld meer.

- Kebajan, wat is die belasting toch hoog, sprak Bohdarman, die de meisjes naar buiten had gezonden om rijst te stampen en nu op een mat op den grond plaats nam. ‘Naar ik hoer is die weder verhoogd. De kleine man moet maar betalen.

- Ja boh-ajoe, het bevel van het Gouvernement is nu eenmaal zoo, verdedigde zich de kebajan en zich weder tot Diepokarso keerend, vervolgde hij ernstig: ‘Kijk kang, wanneer u heden niet betaalt, zal de loerah het aan mijnheer den assistent moeten rapporteeren.

Diepokarso zag het onhoudbare van zijn toestand in, er diende gehandeld te worden, hij moest òf naar den Chinees òf zijn grond verhuren, een andere uitweg bleef hem niet over.

De kebajan, die bemerkte dat Diepokarso eene oplossing zocht, en opdracht had van den loerah om dezen tot verhuren zijner gronden te bewegen, waagde eene poging om Bohdarman over die kwestie te polsen.

- Joe! waarom verhuurt kang Diepo zijn sawah niet aan de fabriek, dan is hij van alle zorgen bevrijd?

- Ja kang, ik heb het ook reeds gezegd. Wanneer we niet verhuren, zullen we naar den Chinees moeten.

- Geldleenen van een Chinees brengt ongeluk.

- Ja, juist wat ik zeg.

Diepokarso mengde zich weder in het gesprek, zijn besluit was genomen.

- Hoor eens kang, zei hij, 'het is waar, ik ben tegen verhuren, maar nu alles mij ertoe drijft, goed dan, nu zal ik verhuren.

Bohdarman was blij, dat haar man eindelijk eene beslissing had genomen, ze was altijd bang geweest in de macht van een Chinees te komen.

De kebajan was niet minder verheugd over het spoedig slagen zijner zending en bovendien deed het hem genoegen voor Diepokarso, want hij mocht den man wel en onder de gegeven omstandigheden was verhuren het beste, wat deze doen kon.

Gezamenlijk begaven de beide mannen zich naar den loerah en toen Diepokarso dien avond tehuis kwam was de zaak in orde. Toch had het weinig gescheeld of alles was afgesprongen, want toen de huursom ter sprake kwam, had de mandoer van de fabriek veertig gulden per bouw in plaats van vijftig gulden geboden.

Daar hij dit bedrag handhaafde en weigerde te verhoogen, hadden de kebajan en de loerah al hun overredingskracht noodig gehad, om Diepokarso tot geven zijner toestemming te bewegen

en alleen de omstandigheid, dat de belasting dien dag betaald moest worden, had voorkomen, dat deze van de verhuring afzag.

Diepokarso had dadelijk vijftien gulden voorschot ontvangen, waarvan hij eerst den loerah de belasting voldeed en met het overige Bohdarman naar de passar liet gaan. Ze kocht daar kippen om vet te mesten, wat sapievleesch en toespijs, zoodat men na de schrale maaltijden der laatste dagen zich weder de weelde van een goed middagmaal kon veroorloven.

Toen het contract in orde was, kreeg Diepokarso de overige vijf en veertig gulden, die hij zorgvuldig verborg in een der holle bamboestijlen, waarop de lage brits rustte, die het echtpaar tot slaapplaats diende; daar zouden dieven het zoo spoedig niet vinden.

Het in huis hebben van zulk eene belangrijke som gelds, was Diepokarso en zijne vrouw evenwel zoo ongewoon, dat zij de eerste nachten ieder oogenblik met een schrik wakker werden en het duurde wel een paar passarweken, voordat ze weder geruster sliepen. Een ander voorval was toen oorzaak, dat Bohdarman een nacht veel wakker lag en akelig droomde.

Dien middag van de kali terugkomend met Sarina, die het gewasschen goed droeg, had ze op het erf Wakina in gesprek gevonden met een Hollander. Dit gezicht had haar vreeselijk doen

ontstellen en met moeite had ze zich bedwongen. Toornig had ze den ongemanierden indringer willen vragen, met welk recht hij het erf van vreemde lieden betrad, maar zij had gelukkig bijtijds bedacht hoeveel macht een Hollander bezat en daarom had ze zich bepaald tot een stug vragen: ‘Wat wil u?

Ik heb den naam van je dochter gevraagd’, had de Hollander in erg gebroken Javaansch geantwoord en was daarop vertrokken.

Wakina onmiddellijk gestreng door haar uitgehoord, had volgehouden niets gesproken te hebben. Zij was aan het rijststampen geweest en toon was de vreemde brutaal het erf opgeloopen en naar haar toegekomen. Ze was erg bang geweest, had vlug haar baadje aangetrokken, dat ze voor het gemak had uitgedaan en had verder niet geweten wat ze doen of zeggen moest.

Uit vrees, dat hij in zijn dolle drift een dommen streek zou begaan, had Bohdarman haar man niets van het voorval durven vertellen, maar het gebeurde maakte haar zeer ongerust. Reeds den volgenden dag had het geval gevolgen.

Terwijl ze moede van den slechten nacht tegen het middaguur even lag te slapen, kwam Wakina, die het middagmaal gereed maakte, haar wekken met de mededeeling, dat er een vreemdeling was. Snel stond Bohdarman op, schikte de gondéh, trok de sèwèh vast aan en ging den onbekende,

die bescheiden buiten was blijven staan, aan de deur tegemoet.

- Wat wil u, vroeg ze hem.

- Is u degeen, die Bohdarman heet?

- Ja, wat is er?

- Ik ben mandoer van de fabriek.

- Komt u binnen, noodigde Bohdarman hem uit, waarop de bezoeker den breeden zonnehoed afnam en in het voorhuis trad, waar hij zich op den rand van de brits nederzette.

- Ik ben door mijn meester gezonden, verklaarde hij, ‘volgens hem heeft u een dochtertje Wakina geheeten.

Een oogenblik kwam het in Bohdarman op, dit te loochenen om van den man af te komen, maar ze zag in, dat haar dit niet veel helpen zou en hij dan later weder terug zou komen; het was maar beter, hem duidelijk te laten voelen, dat men in de dessa van die Hollanders niet gediend was.

- Is uw meester die Hollander, die gisteren zoo onwelvoegelijk mijn erf is opgeloopen? vroeg ze bits, terwijl ze in het midden van het vertrek neerhurkte.

Eenigszins uit het veld geslagen door deze ontvangst, die hem weinig succes van zijne voorstellen beloofde, wist de mandoer niet recht, wat te antwoorden.

- U moet niet boos zijn, boh-ajoe, sprak hij kruiperig vriendelijk, ‘die Hollander is nog erg groen, hij is nog niet lang hier.

- Dat neemt niet weg, dat het niet te pas komt, de erven van de lieden op te loopen. Dit huis is geen woning van perceelmenschen.

- Neen, dat is zoo, maar mijnheer wilde slechts vragen aan uw dochter, hoe ze heette. Wakina heet ze immers?

- Ja, mijn oudste dochter heet Wakina, gaf Bohdarman norsch ten antwoord en daar ze ieder oogenblik de tehuiskomst van haar man verwachtte, die met Sarina naar de sawah was om te wieden en zij vreesde, dat deze het binnendringen van den Hollander minder goed zou opnemen, vroeg ze om den lastigen bezoeker kwijt te raken kortaf: ‘Maar wat gaat de naam van mijn dochter uw meester aan?

- Kijk, boh-ajoe, de Hollander, mijn meester is niet lang geleden uit het Hollandsche rijk gekomen. Hij is nog jong en heeft nog geene vrouw. Hier wachtte de mandoer even, maar Bohdarman bleef onverschillig voor zich zien, waarom hij vervolgde: ‘Eigenlijk wilde hij nu uwe dochter voor huishoudster hebben.

Dit had ze zien aankomen en haar antwoord was gereed. Zonder toorn, maar erg afgemeten, zei ze:

- Neen mas mandor. Mijn kind is nog te jong. Op zijn tijd zal het met een dessaman trouwen.

De toon van het antwoord was weinig aanmoe-

digend, maar de mandoer wilde het niet zoo spoedig opgeven, zijn meester had hem eene ruime belooning toegezegd, als hij slaagde en bovendien, het was een mooi meisje en wanneer ze bij zijn meester huishoudster was en mijnheer was 's avonds uit, dan.... wie weet? Hij hield ook wel van jonge meisjes, vooral als ze zoo fraai gebouwd waren.

- Kijk boh-ajoe, ving hij aan, doch kwam niet verder, want Diepokarso trad de woning binnen en keek verwonderd en toornig eerst den bezoeker en toen zijne vrouw aan. Wat had die fraai opgesmukte mandoer bij zijne vrouw te maken?

Bohdarman kende het opvliegend karakter van haar man en aan zijn onheilspellenden blik bemerkend, dat eene hevige uitbarsting van jaloezie in aantocht was, sprak ze snel:

- Deze mandoer is gezonden door een opzichter van de fabriek. Hij moest vragen of het geoorloofd is, dat Wakina daar komt dienen. Ze dorst het woord huishoudster niet eens te noemen.

De gedachtengang van Diepokarso werd door deze mededeeling in een andere richting geleid, maar bevredigen deed ze hem in het geheel niet.

Zonder den mandoer met een blik te verwaardigen, plaatste hij zijn patjol, kapmes en hoed in een hoek van het vertrek, en sprak norsch:

- Als de Hollander eene vrouw in huis wil nemen, laat hij dan in de loodsen gaan zoeken, daar is geen gebrek aan lichtekooien.

De mandoer begreep een lastig persoon voor zich te hebben en vond, dat men hem niet te veel verteld had van de brutaliteit van den vader van het meisje. Hij hield niet van zulke lieden en achtte het geraden, zich terug te trekken.

- Als u niet wilt, dan is de zaak afgedaan, zei hij, stond op en ging heen.

- Die smeerlappen, viel Diepokarso heftig uit, zoodra de mandoer vertrokken was, ‘wat moeten die in de dessa doen? Als hij het waagt, terug te komen, zal ik hem afranselen. Die verwaande Hollanders denken altijd, dat als de kleine man een mooie dochter heeft, zij die voor hun bijzit kunnen nemen. Het is een schande!

Bohdarman zei niets, ze deed het middagmaal op en daar het etenstijd was, zette men zich in de keuken om de opgedischte spijzen. Onder het eten, bedaarde de toorn van Diepokarso en toen bij daarna wat geslapen had, kwam hij niet meer op de kwestie terug en bleek hij die, tot groote vreugde van Bohdarman, als afgedaan te beschouwen. Ze had ook werkelijk buitendien zorgen genoeg.

De loerah, die begreep, dat als het voorradige geld eenmaal verteerd was, het Diepokarso moeilijk zou vallen zijne belasting van het nieuw aangevangen jaar te voldoen, drong daarom met klem reeds thans op betaling aan. Bohdarman was er sterk voor om den loerah hierin ter wille te zijn,

want eenmaal betaald was betaald en die belasting, welke nu tot zestien gulden was opgedreven, zouden ze toch moeten voldoen. Betaalden ze thans niet en geraakte het geld door diefstal of brand verloren, dan zouden ze er erg aan toe zijn. Diepokarso wilde evenwel van geen betalen weten en hield vol, dat hij daartoe niet verplicht was. Hij bepaalde zich tot betaling van de drie rijksdaalders aan den loerah, als afkoopsom van zijne verplichte diensten ten behoeve van het dorpshoofd persoonlijk.

Bohdarman gaf zich echter niet gewonnen en een paar dagen na het voorval met den mandoer, bracht ze die betalingskwestie nogmaals ter sprake. Het middagmaal was afgeloopen, buiten regende het hard en naast haar man op de brits in het voorhuis gezeten, tuurden ze beiden door de open deur naar de latar, waar felle regen en wind het niet vlug genoeg wegvloeiende water opzweepten en in beroering brachten alsof het kookte.

- Ik heb vannacht weder niet kunnen slapen, sprak ze, ‘wat zouden we moeten aanvangen, wanneer het geld door dieven wordt weggehaald en de belasting nog niet betaald is?

- Ik behoef de belasting nog niet te betalen, klonk norsch het antwoord, ‘ik laat me niet dwingen.

Ja, dat was het. Hij was altijd een goede man voor haar geweest, maar wat had ze niet al moeten uitstaan door zijn gebrek aan onderworpenheid.

Dat zou nog eens groot ongeluk veroorzaken, alle menschen voorspelden het.

- Ja, dat is juist, zei ze zacht, ‘maar ik zal geen rust hebben, zoolang die belasting niet betaald is.

Buiten lichtte het fel, een zware donderslag volgde onmiddellijk.

Bevreesd schoven ze tegen elkander aan en wachtten angstig op een tweede licht en slag, maar een herhaling bleef uit, het was slechts een teeken geweest. dat de kentering was ingetreden. Ook de regen hield weldra op.

- Laat Darman de karbauwen losmaken, zei Diepokarso, terwijl hij opstond, ‘ik zal straks naar den loerah gaan en de helft van de belasting betalen, het overige kan later wel.

Hij deed hoofddoek en sèwèh om en begaf zich naar het slaaphokje. De brits lichtte hij iets op en haalde het in een roode zakdoek gewikkelde zilvergeld uit den hollen stut. Er waren nog tien rijksdaalders en negen guldens; twee rijksdaalders en drie guldens nam hij daarvan af en borg het andere voorzichtig weder weg. Het was droevig: zes en twintig gulden nog slechts in huis, de padi verpand en zijn sawah voor de drie volgende oogsten afgestaan, eene donkere toekomst voorwaar!

Zijn hoed liet hij thuis, het was koel na den regen en de zon hinderde niet. Midden op den

weg was het al weder bijna droog, alleen aan de randen onder de pagger, die aan weerzijden de afsluiting van de erven vormde, stond hier en daar een groote plas.

Bedaard liep hij door, ging de fraaie bamboe poort binnen, die boven den ingang van het erf van den loerah was opgericht en niemand buiten vindend, begaf hij zich naar het voorhuis. Daar zat de vrouw des huizes op een brits met smaak haar sirihpruimje genietend.

- Boh-ajoe loerah, groette hij haar, den rug diep neerbuigend, ‘is mas loerah niet tehuis?

- Neon kang, luidde vriendelijk het antwoord, ‘kang loerah is naar de warong, hij wilde strootjes koopen.

- Dan zal ik hem daar wel even zoeken. Ik vraag verlof?

- 'mpon tòh.

Langzaam volgde Diepokarso den weg tusschen de zwaar beschaduwde erven, tot hij aan de plaats kwam, waar de fabriekswijk zich bevond.

Wat was hier het laatste jaar toch veel veranderd.

Waar voorheen eenige dessawoningen stonden te midden van een dichte massa vruchtboomen, waren thans koelieloodsen en woningen voor de Hollandsche opzichters gebouwd. Daar rondom waren kleine huisjes verrezen, welke tot verblijf dienden aan een groot aantal vreemde lieden uit verre streken, die werk vonden hij de fabriek.

Enkele ambachtslieden, maar meerendeels karrevoerders, die met hun kar en span sapies bijna dagelijks vrachten reden voor de fabriek, welke hen door hooge voorschotten hierheen gelokt en tot een vast contract overgehaald had.

Al deze lieden hadden door langdurige aanraking met Europeanen een gedeelte der Westersche beschaving overgenomen, zij verbonden zich door geschreven contracten en ontdoken die handig; zij namen voorschot en eklipseerden zoodra hun dit goeddacht; zij dronken jenever, bij het glas verkocht door den toekang ròkò en zelfs de uitdrukking ‘kot perdom’ als Javaansche uitspraak van den vloek door hen van Europeanen gehoord, was hun niet vreemd gebleven.

Natuurlijk droeg ook hun huisraad den stempel dezer hoogere grand van ontwikkeling. Het voorvaderlijke stuk pisangblad was vervangen door leelijke, ordinaire bordjes; het kleine blikken lampje met klapperolie, dat wel weinig, maar toch voldoende licht gaf en bijna geen uitgaven vorderde, had plaats gemaakt voor petroleumlampen van goedkoop Europeesch fabrikaat, die in één avond meer aan petroleum verbrandden dan het dessalampje in een maand kostte; van de fraai gemarmerde bamboe brits en de sierlijke matjes, waarop de dessavrouw zich op den grond nederzette, in hunne woningen ‘geen spoor, een afzichtelijke, leelijk houten bank, een dito stoel en vierkante

tafel, alles van lomp inlandsch maaksel en een paar afgekeurde Europeesche stoelen, met gaten in de rottan zitting en leuningen zwart van vuil strookten beter met hunne geciviliseerde begrippen. Uit alles bleek, dat de Europeesche groot- industrie niet alleen welvaart bracht, maar ook hoogere beschaving verspreidde, want het was te voorzien, dat het voorbeeld door deze, van verre toegestroomde lieden gegeven, niet zonder invloed zou blijven op de dessabewoners en dat bij de inwoners van Kattes meer en meer diezelfde verschijnselen van geïmporteerde civilisatie waarneembaar zouden worden. Wel had men in Kattes reden dankbaar te zijn.

Geen wonder dat bij zulke veelbelovende teekenen van vooruitgang ook de Chineesche tokohouder niet ontbrak. Kok Tsjang had gebruik gemaakt van de gelegenheid, hem door de oprichting der suikerfabriek geboden, om zijne residentie van Soember Riengien, waar zooveel staartgenooten de Javaansche spoeling dun maakten, over te brengen naar Kattes, waar het maagdelijk terrein, mits met overleg en noeste vlijt geexploiteerd, hem een schitterende opbrengst beloofde.

Teneinde zich ongestoord aan dit verheven doel te kunnen wijden, was hij in het dicht aan den weg gelegen huisje, waar hij zijn intrek genomen had, een kleine toko begonnen, welke hoofdzakelijk gehouden werd door zijne huishoudster en

waar de Hollandsche opzichters van de fabriek tegen lage prijzen ajer blanda, boter in blik en vele andere geriefelijkheden konden krijgen. Zooals te voorzien was, had hij zich hiermede onmisbaar gemaakt in hunne oogen, zoodat hij op hunne bescherming kon rekenen, waardoor voorkomen was, dat hem van bestuurswege het verblijf in de dessa ontzegd werd, hetgeen zonder twijfel zijn lot geweest zou zijn, indien niet die toko zijn eigenlijk streven zoo kunstig bemantelde.

Ja, een suikerfabriek was eene mooie instelling, dacht Kok Tsjang telkens, wanneer hij 's avonds narekende hoeveel die dag hem weder nader gebracht had tot het grootsche doel, dat hij zich gesteld had en in het verschiet zag hij reeds de ruime, sierlijk gemeubelde woning en den fraaien wagen met het vurig span, waarin hij, nonchalant in de zachte kussens achterover liggend, zich naar de receptie van den Resident zou laten rijden. Al mocht dit nog veel vernuft en geslepenheid van hem vergen, het bereiken van dit alles, dat thans louter luchtkasteelen schenen, was slechts eene kwestie van tijd, nu hij vasten voet had in deze welvarende streek.

Daar zich onder het losse werkvolk van de fabriek vele verslaafde opiumschuivers bevonden, was op aandringen van den administrateur een opiumkit geopend, waar sedert het werkvolk, evenals bij de dobbelspelen, zich spoedig van zijne

verdiensten kon ontdoen. Voorloopig had zich slechts een enkele dessaman tot opiumschuiven laten verleiden, maar na eenige jaren zou het gebruik van heulsap wel meer in de dessa verbreid zijn en dan zouden lage grondhuur en lage loonen nog een uitkomst zijn voor deze lieden.

Behalve al deze zegeningen aan de industrie te danken, was een niet minder belangrijke overwinning der beschaving in aantocht.

Toen Diepokarso voor het toko-tje van Kok Tsjang den loerah ontmoette, vertelde deze hem met ophef het laatst vernomen nieuws. In Kattes zou een stoomtram komen.

Een tram! Diepokarso had eens een tram gezien, toen hij met een brief van den assistentwedono naar de distrikthoofdplaats gezonden was. Pijnlijk trof hem dit nieuwe bericht, zijne dessa werd steeds meer onkenbaar, het was droevig, maar wat hielp het in opstand te komen tegen de alles overweldigende macht der gebeurtenissen.

Terwijl ze gezamenlijk naar de woning van den loerah terugwandelden, vertelde het dorpshoofd hem, dat de tram gemaakt werd om alle materialen voor de fabriek aan te voeren en later de suiker naar het spoorstation te brengen. De fabriek zou dan de karrevoerders niet zoo erg meer noodig hebben en hen minder kunnen betalen.

- Dus de karrevoerders hebben daar schade van? vroeg Diepokarso, denkende aan Singokromo

en eenige anderen in de dessa die, nadat hunne sawahs verhuurd waren, de voor hen overbodig geworden buffels verkocht en zich een kar en sapies aangeschaft hadden.

- Ja, die kunnen dan alleen een contract sluiten voor het aanvoeren van riet naar den molen.

Weder dus een verlies voor de dessabewoners, dacht Diepokarso. Waarmede moest dat eindigen?

- Maar het zal gemakkelijk worden, vervolgde de loerah, 'ik zal dan voor vijf cent naar Soember Riengien kunnen gaan en in een oogenblik daar zijn. Als u naar de passar gaat, zal het ook prettig zijn.

Als hij naar de passar ging? Diepekarso rekende uit: vijf cent heen en vijf cent terug, dat maakte tien cent, dus voor zijne vrouw en hem twintig cent! Dat was de verkoopsom van tien eieren of klappers, het loon, waarvoor een koelie bijna een geheelen dag op de fabriek moest werken. Voor den loerah, die zooveel geld verdiende, zou de tram eene aangename verbetering zijn, voor hem en zijns gelijken was ze te duur, zij zouden met hun vracht moeten loopen, zooals voorheen.

Nadat Diepokarso de afbetaling van zeven gulden en een kwartje op zijne belasting met den loerah verrekend had, ging hij naar huis, waar Bohdarman met het avondmaal reeds wachtte. Na den maaltijd vertelde hij zijn vrouw het

nieuws van de tram, wat haar eerst met vreugde vervulde, maar toen zij hoorde, dat het twintig cent zou kosten, om daarmede te zamen naar de passar te gaan, begreep zij, dat dit nieuwe vervoermiddel voor hen geen waarde had, die kosten gingen boven hunne krachten.

Derde hoofdstuk.

Vele waren de gedwongen diensten, die tegen het einde van den regentijd van de bevolking gevergd werden, niet zelden moest Diepokarso drie dagen van de vijf zonder betaling ten behoeve van het Gouvernement werken aan wegen, waterwerken of koffietuinen, zoodat het geene verwondering behoefde te baren, dat hij die enkele rustdagen, waarvan een deel voor den noodzakelijken passargang bestemd was, weinig neiging gevoelde, veel arbeid aan zijn sawah te verrichten. Slechts het hoogst noodige deed hij daaraan en door dit vluchtig nagaan van zijn aanplant bemerkte hij eerst het optreden der gevreesde rijstziekte, (omo mentèk) toen deze alreeds eene vrij groote uitbreiding gekregen had.

Geheel ter neergeslagen vertelde hij bij zijn thuiskomst aan Bohdarman welke nieuwe ramp

hen dreigde, wat haar niet weinig deed ontstellen, want zij wist maar al te wel, hoeveel schade die ziekte in vroegere jaren op eenige velden der dessa had aangericht. Hoe kwam die kwaal op hun sawah? Tot dusver was hun gewas steeds daarvan verschoond gebleven.

Den volgenden morgen moest Diepokarso met de andere dienstplichtigen op den weg naar Soember Riengien aan één zijde de boomen wegkappen. De kebajan vertelde, dat dit gedaan moest voor de tram; dichter bij Soember Riengien was de baan reeds geëffend en werden de rails gelegd.

Met tegenzin togen de lieden aan het werk; die tamerindeboomen, jaren geleden op bevel van het Gouvernement daar door hen en hunne ouders geplant om schaduw te geven, de bevolking de vrucht te verschaffen en het ouderhoud van den weg te vergemakkelijken, gaven thans eene ruime opbrengst en vormden eene fraaie laan, waardoor de voorbijgangers geen last hadden van de felle zon en de weg zelf mooi hard bleef. Nu werd bevolen ze te vellen en om bovendien het leggen van de rails aan het werkvolk van de tram gemakkelijk te maken, moesten ze eerst een gat graven en dan den boom beneden den beganen grond afhappen.

Diepokarso had zich bij Pahbedor aangesloten en langzaam vingen ze aan een kuil te graven rondom een grooten tamarindeboom. Gemakkelijk

viel hun dit niet, want aan de wegzijde was de grond vol kiezel en vast ingereden.

- Ik bedank er voor, het is geen aanneemwerk, zei Diepokarso eensklaps, terwijl hij zich op de hurken liet zakken, met beide handen half hangend aan den steel van de patjol, die hij tusschen de voeten geplaatst had.

- Neen, dat is het ook niet, stemde Pahbedor toe en het voorbeeld van zijn jongeren makker volgend, ging hij gemakkelijk op den hoop uitgegraven aarde zitten. ‘Wat is die bodem hard!

- Die zou niet hard zijn, hoeveel karren zijn daar niet overgegaan? antwoordde Diepokarso en na een wijl gekeken te hebben naar een paar vrouwen, die op pikolpaarden voorbij trokken, vroeg hij: ‘Wordt die tram door het Gouvemement gemaakt?

- Waarschijnlijk niet, meende Pahbedor.

- Maar als het geen werk van het Gouvernement is, waarom worden wij dan bevolen om die boomen te kappen?

- Ik weet het niet. Misschien wordt gemeend, dat als wij het hout mogen behouden, wij de boomen wel kunnen kappen.

- Een mooie berekening. Die boomen waren het eigendom van de bevolking waarom kon het werkvolk van de tram die niet happen?

- Kono! Het bevel van mijnheer den assistent is eenmaal zoo. Vroeger, toon ik nog jong was en

de oude Regent uit de stad, die nu dood is, assistent was te Soember Riengien, kregen we bevel die boomen te planten en toen heb ik ze geplant. Nu moeten we ze kappen en nu kappen we ze. Als men maar een gewone dessaman is, dan doet men niet anders.

- Het is toch jammer, de schaduw was zoo mooi. Waarom leggen ze die rails niet recht door de velden?

- Ik weet het niet, misschien dat dit meer moeite zou kosten.

- Het kost stellig meer moeite, het is gemakkelijker den weg te gebruiken, vooral als de kleine man de boomen moot kappen en geen betaling krijgt, sprak Diepokarso ontevreden. ‘En als de weg zonnig en stoffig is, dan kunnen wij daar loopen.

- De weg zal erg slecht worden. Gisteren ben ik naar de passar gegaan, maar bij Soember Riengien, waar de rails al liggen, was de weg bedekt met een dikke laag stof. Schaduw was er bijna niet, de zon brandde fel op hoofd en rug en de voeten schroeiden door het heete zand.

- Die Hollanders vernielen alles, besloot Diepokarso, terwijl hij opstond en langzaam weder aan het graven ging.

Nadat hun boom omgevallen en terzijde gerold was, kwam de man met de rantsoenen, waarop het werk werd neergelegd en alien zich op de

beschaduwde plek om de manden plaatsten en het middagmaal gebruikten.

Natuurlijk vormde de tram het onderwerp van het gesprek. Enkele jonge lieden vonden die verandering wel aardig, maar de anderen, die een gezin hadden en meer ervaring bezaten, voorzagen weinig goeds van deze nieuwigheid.

- Maar als de rails aan den kant van den weg komen, hoe moet dat dan verderop in de dessa gaan? vroeg Diepokarso.

- Ik denk, dat van de erven een strook grond genomen zal worden, meende de kebajan. ‘Daar hij Wonosari zijn de paggers reeds een halve roe teruggezet.

- Op die wijze zou van mijn erf een stuk worden afgenomen, de tram loopt aan dien kant. We hebben niets dan zorgen tegenwoordig, en Diepokarso zuchtte. ‘Op mijn sawah heb ik gisteren omo mentèk bemerkt.

- Wat is dat! riep zekere Kasanredjo ‘op uw sawah is dat nooit voorgekomen.

- Ja, alleen op de hoogergelegen sawahs, die niet uit de gewone leiding bevloeid werden, was vroeger die ziekte, stemde de kebajan toe.

- Het is toch vrij duidelijk déh, sprak de oude Pahbedor bedaard. ‘Vroeger, toen die sawahs afzonderlijk bevloeid werden, bleef die ziekte gewoonlijk tot die velden beperkt, maar nu loopt het water, dat naar de sawah van kang Diepo

gaat, eerst over de zieke akkers, daardoor wordt de ziekte overgebracht.

- Als dat het geval is, is dat irrigatiewerk de oorzaak en daarvoor wordt nog wel de belasting verhoogd. De bliksem treffe het!

Deze woorden van Diepokarso, op bitteren toon geuit, vonden vrij algemeen instemming, maar: wat viel daaraan te veranderen? Het was nu eenmaal zoo!

Tegen vier uur ging men naar huis. Bij het betreden van zijn erf zig Diepokarso zijne vrouw aan het rijstblok staan met Wakina.

- Jij moet dadelijk naar den loerah, riep Bohdarman hem tegemoet.

- Waarom? vroeg hij, terwijl hij naderkwam en zijn patjol nederzette.

- Volgens zeggen voor de zaak van die tram. Er was een Hollander, die met den loerah is rond geweest. Van al de erven aan dezen kant van den weg, hoor ik, dat de tram een strook grond wil hebben.

- Ja, ik heb ook zooiets vernomen.

- Is het dan niet jammer, zulke boomen te kappen? vroeg Bohdarman zacht en Diepokarso zag, dat haar de tranen bijna in de oogen sprongen. Nu kon hij zich ook niet meer inhouden:

- De kleine man wordt tegenwoordig als een hond beschouwd. Mijn eigen erf, mijn eigen aanplanting, hetgeen geplant is door mijn vader en

door mijn grootvader, alles wordt door dat vervloekte Gouvernement afgenomen en de Javaansche Hoofden doen er het zwijgen toe!

Zijn stem klonk bitter en verraadde een lang verkropten haat. Hij wierp zijn hoed op den grond en verliet in snellen pas het erf. Op het erf van den loerah vond hij voor het voorhuis een aantal lieden in een halven kring neergehurkt en nadat hij zich bij hen gevoegd had, trad een Hollander uit de woning naar voren. Het was zeker geen pri-jaji, want de loerah bleef rechtop naast hem staan.

- Loh, kontjo, kontjo, allemaal tezamen, mijnheer hier is gezonden door den grooten mijnheer van de tram in het Hollandsche rijk...., hier wachtte de loerah even om te genieten van den indruk, die zijns inziens deze fraaie inleiding niet nalaten kon op de toehoorders te maken. Deftig vervolgde hij: ‘Hier mijnheer kent niet veel van het Javaansch, ik moest jelui daarom maar vertellen, dat op bevel van het Gouvernement de tram vergunning heeft, zooveel van je erven te nemen als noodig is. Weder volgde een korte pauze, nu om de menschen even tijd te geven tot de overtuiging te komen, dat ze niets in te brengen hadden en dat ze alles, wat verder zou volgen, eenvoudig hadden goed te vinden. ‘Volgens mijnheer, verlangt hij maar een halve roe aan den kant van den weg en opdat niemand

verlies zal lijden, zal schadevergoeding worden gegeven. Ik ben heden al met mijnheer rond geweest en er is opgeschreven, welke boomen op ieders erf gekapt moeten worden. Toen de loerah nu weder even ophield, klonk achteraf uit de neergehurkten een stem: ‘Wordt mijn pagger ook gekapt?

- Wie is dat? riep de loerah boos.

- Ik, antwoordde eenigszins beschaamd een jonge man, verlegen nu aller blikken op hem gevestigd werden.

- Ben je stompzinnig? Hoe kan de tram een stuk grond nemen zonder de pagger te kappen?

- Maar mas loerah, sprak een oude man, ‘hoeveel schadevergoeding wordt gegeven?

Tegenover deze spreker pastte hem geen onvertogen woord en daar de loerah geen zin had, zich in een wespennest te wagen, besloot hij zich snel van de geheele zaak af te maken.

- Kijk, zei hij welwillend, ‘morgen zullen mijnheer de controleur en mijnheer de wedono komen. Mijnheer de controleur wil er zelf bij zijn als jelui je geld krijgt. Dus morgenochtend moet je allen komen, dan zal mijnheer je de schadevergoeding uitbetalen. Ja, het is goed.

Hiermede was de zitting opgeheven. Veel wijzer waren ze niet.

Den volgenden morgen vereenigden allen zich op den weg voor de woning van den loerah.

Nieuwsgierig vroegen ze elkander om inlichting, ieder wilde gaarne weten, hoe de schadeloosstelling bepaald zou worden, maar niemand wist het. Eindelijk naderde de wagen van den controleur, gevolgd door een ruitergeleide, bestaande uit dessahoofden onder aanvoering van den assistent-wedono.

Voor den ingang van het erf hield het vierspan stil, de controleur en de wedono stapten uit en begaven zich, gevolgd door den inmiddels afgestegen assistent-wedono naar een beschaduwde plek aan de noordzijde van het ruime voorerf, waar een paar stoelen, een tafel en op den grond een paar matjes voor hen gereed waren; de andere ruiters bleven bij hun paarden op den weg.

Op een wenk van den loerah kwamen thans ook de belanghebbenden het erf op en terwijl de controleur en de wedono op een paar stoelen aan de tafel plaats namen en de assistent-wedono zich naast hen met onder het lichaam gekruiste beenen op een matje nederzette, hurkten de opgeroepen inwoners van Kattes in een ruimen halven cirkel voor de tafel; hun loerah aan het eene einde. De Hollander, die hun den vorigen dag als betrokken bij de tram was voorgesteld, had zich bij den controleur gevoegd en sprak met dezen, waarbij beiden in een groot papier keken.

Diepokarso zat naast den kebajan, niet ver van den loerah, hij had zijne vrouw moeten be-

loven, niet brutaal of kwaad te zullen worden, maar al had hij dit ten laatste gedaan om van het gepraat af te zijn, niettemin was zijn vaste voornemen, zich niet met een bagatel te zullen laten afschepen. Naar hij had opgenomen, zouden van hem verloren gaan twee fraaie nongkoboomen, die vol vrucht zaten, een groote manggaboom, die weldra zou bloeien en jaarlijks een ruimen oogst gaf, dan twee oude klapperboomen met vrucht en twee jonge, die Darman onder toezicht zijner moeder een achttal moessons geleden had geplant en die tegen den aanstaanden regentijd hunne eerste vruchten zouden geven. Verder werd de zware djarakpagger waardeloos en zou vervangen moeten worden door een nieuwe van jong stekhout, die daarom een zware bamboeversterking behoefde, wilde hij den noodigen waarborg geven zoowel tegen roovers als tegen langskomend vee, en de bamboe was duur sedert de fabriek zooveel had opgekocht.

De bepreking tusschen de Hollanders scheen afgeloopen, ze wisselden een paar woorden met den wedono, die het papier van hen kreeg en dit voor zich legde. Diepokarso en de andere wachtenden meenden, dat nu een aanvang gemaakt zou worden met het vaststellen der schadeloosstelling en hielden zich gereed de door hen gevorderde bedragen te noemen, die zij als goede kooplui bij voorbaat erg ruim genomen hadden om geen

verlies te hebben als daarop werd afgedongen. Maar ze hadden zich leelijk misrekend, een tram was een verkeersmiddel, een blijk van vooruitgang en beschaving en genoot daarom den steun van Gouvernement en Bestuur. Ze zagen den Hollander een zakje met geld aan den assistent-wedono toereiken en zonder eenige verdere inleiding riep de wedono den naam van den kebajan op.

- Drie gulden twee dubbeltjes, hoorden ze den wedono zeggen, en zagen daarop den assistent-wedono eenig geld aan den kebajan geven, die eerbiedig was neergehurkt.

- Diepokarso, riep de wedono, en terwijl de opgeroepeno snel hurkte op de plaats, juist door den kebajan verlaten, las de wedono in het maleisch op: ‘Drie gulden drie dubbeltjes, welk bedrag de assistent-wedono nu uitbetaalde.

Verbluft nam Diepokarso het geld in ontvangst en keerde op zijn plaats in den kring terug. Terwijl reeds weder een ander was afgeroepen, vroeg hij fluisterend aan den kebajan naast hem:

- Dit geld, wat is dat voor geld? Is dat soms alleen de schadevergoeding voor den grond?

- 'mbòh (ik weet het niet), antwoordde deze zacht.

Beurt om beurt werden allen voorgeroepen en ontvingen het voor hen bestemde geld, maar intusschen bleven zij in het duister omtrent de strekking van die uitbetaling en vroegen elkander verwonderd

om opheldering, die evenwel geen hunner wist te geven.

Diepokarso had moeite zich stil te houden en toen hij, nadat de laatste man betaald was, meende te bespeuren, dat de ambtenaren zich gereed maakten weder te vertrekken, trok hij de stoute schoenen aan en vroeg met duidelijke stem:

- Het geld, dat ik gekregen heb, waar is dat voor?

- Dat is je schadevergoeding, voegde hem de loerah haastig toe, bevreesd een standje te zullen krijgen voor deze onbeschaamde vraag van een zijner onderhoorigen.

- Dit is de schadevergoeding ter zake van den grond, dien de tram in bezit neemt, lichtte de wedono toe. 'Loerah Kattes, heb je je menschen zulks niet gezegd?

- Jawel mijnheer, antwoordde de loerah, diep naar voren neerbuigend en op een toon van gezag, maar in het Hoog javaansch, wegens de aanwezigheid der pri-jaji's en met iets van verontwaardiging in zijn stem, voegde hij Diepokarso toe:

Gisteren heb ik u immers gezegd dat mijnheer de controleur en mijnheer de wedono zelf zouden komen om de schadeloosstelling uit te betalen.

De dessalieden hadden met kwalijk verborgen ingenomenheid het flinke optreden van hun makker begroet en al zouden zij zelven nimmer den moed gevonden hebben het woord te voeren in bijzijn

van zooveel hooggeplaatsten, zoo hoopten ze heimelijk, dat Diepokarso op nadere inlichting zou aandringen. Een oogenblik weifelde deze echter, maar het was immers zijn recht te vragen?

- Zeker, mas loerah heeft gisteren gezegd, dat wij schadevergoeding zouden krijgen, maar de reden, dat ik vroeg, was deze: als dit geld de schadevergoeding is van den grond alleen, wanneer krijgen we dan het geld voor de beplanting?

Een goedkeurend gemompel van zijn dessagenooten, zelfs een enkel overmoedig: 'Ja juist', beloonde Diepokarso voor zijn dapper standhouden.

- Hoeveel zou je dan wel willen hebben? viel de assistent-wedono brusk uit, om den vrager door vrees aanjagen den mond te snoeren.

Maar de wedono zag, dat de controleur de wenkbrauwen fronste en van dit ruwe optreden niet gediend scheen. Om zijn chef te voorkomen en den assistent-wedono een standje te besparen, riep hij snel:

- Kom eens hier jij, die daar vraagt! Kom hier!

De moed begaf Diepokarso, maar na a gezegd te hebben, moest hij b zeggen en diep gebogen, bijna kruipend, naderde hij tot dicht voor de tafel en hurkte neder.

- Hoeveel heb je daareven ontvangen? luidde op vriendelijken toon de vraag van het distrikt-

hoofd, dat den slechten indruk wilde wegnemen, welke het afsnauwen van den assistent-wedono op den controleur had gemaakt. Het was lastig dienen als inlandsch ambtenaar, wat de eene Hollander gaarne zag, verwekte bij een ander ergernis.

Zonder iets te zeggen, kroop Diepokarso naar de tafel en legde het geld daarop neder.

- Hoeveel is dit? vroeg de wedono aan den assistent-wedono, die op de knieën zich oprichtend het hoopje geld snel op de tafel uit elkander spreidde en telde.

- Drie gulden en drie dubbeltjes, sprak het onderdistrikthoofd en nam weder op zijn matje plaats.

- Welke boomen gaan naar je schatting verloren, als de tram een strook van een halve roe in gebruik neemt? vroeg de wedono aan Diepokarso.

- Twee nongkoboomen, een mangga- en vier klapperboomen, antwoordde deze en haastig voegde hij daaraan toe: ‘en de pagger ook.

- Welke pagger? Je pagger raakt niet verloren Je plant die een halve roe naar binnen. Wat is het voor een pagger?

- Pagger djarak. Die is al erg groot.

- Als het hout te oud is, dan neem je daar maar stekken van en het is klaar. De tram gebruikt die pagger niet.

Onderwijl had de controleur met den anderen

Hollander het papier ter hand genomen en op verzoek van den eerste vroeg de wedono:

- Hoe heet je?

- De naam van uw dienaar is Diepokarso.

De wedono keek nu ook in het papier en nadat de hooge personen eenige woorden met elkander hadden gewisseld, sprak het distrikthoofd:

- Loh! Twee klapperboomen zijn nog klein, die geven nog geen vrucht, dus daar lijd je geen schade door. (Diepokarso keek verbaasd op bij het vernemen van deze uitlegging.) De twee, die volwassen zijn, hebben te zamen ongeveer tien vruchten, die bijna rijp zijn en tien, die half rijp zijn. De jongeren worden niet gerekend. De bijna rijpe stellend op twee cent en de half rijpe op één cent, maakt dit voor alles te zamen drie dubbeltjes. Voor het hout krijg je geen schadevergoeding, want dat mag je behouden. Begrijp je het?

- Jawel, klonk dof het antwoord van Diepokarso. Hij begreep wat gezegd werd, hij was niet onnoozel, maar wat hij niet begreep: hoe men op die wijze eene schadevergoeding kon uitrekenen.

- Nu, vervolgde de wedono, verheugd, dat den man de zaak thans duidelijk was, ‘aan die twee nongkoboomen zitten een aantal half rijpe vruchten, naar schatting zouden ze, als ze rijp waren, eene waarde van ongeveer drie gulden vertegenwoordigen, daarom, in aanmerking geno-

men, dat ze nog niet rijp zijn, is twee gulden voldoende. Dus je geld komt uit, één gulden is de schadeloosstelling voor den grond.

Diepokarso was volkomen overbluft door deze vernuftige taxatie en slechts zacht en schuchter waagde hij te vragen: ‘Krijg ik voor den manggaboom geen schadevergoeding, die zat alle jaren vol vrucht. De schade bedraagt ongeveer drie en een halven gulden per jaar.

- Zijn er op het oogenblik vruchten aan?

Hoe kon de wedono zoo iets vragen, waar was de manggaboom, die op dezen tijd vruchten droeg?

- Neen, dat niet.

- Nu, waarom wil je dan schadevergoeding hebben? Het hout mag je behouden, al het hout mag je behouden. Van dat klapperhout mag je dakgoten maken, van de nongkoboomen kentongans. Kijk, ik kan wel een kentongan gebruiken, maak er voor mij maar een.

O, hé, dachten de dessalieden, daar loopt onze vriend Diepokarso jammerlijk in, nu kan hij voor den wedono nog een kentongan gaan maken en misschien ook nog een voor den assistent-wedono. Daar zit hij leelijk aan vast. Wat waren ze blij, dat ze hun mond gehouden hadden en niet eveneens geklaagd hadden.

- Begrijp je het nu? vroeg de wedono nu nogmaals, en toen Diepokarso door zooveel wijsheid verbijsterd, niet snel genoeg antwoordde en

een half onhoorbaar ‘'mpon’ mompelde, terwijl hij langzaam met de rechterhand het geld van de tafel in zijn linkerland schoof, herhaalde de assistent-wedono wat luider:

- Maar begrijp je het nu werkelijk, is het je nu erg duidelijk?

Het geld in de hand, rechtop terugloopend, zonder om te kijken, antwoordde Diepokarso stug: ‘Jawel, al.

Een oogenblik vreesde de loerah, dat deze brutale houding de Hoofden in toorn zou doen ontsteken en dat Diepokarso minstens een geducht standje wachtte, maar de controleur, die haast had naar de kotta terug te gaan, beval den wedono te vragen, of nog iemand inlichting verlangde en toen niemand zich daarvoor aanmeldde, werd de bijeenkomst opgeheven. De controleur en de wedono in den wagen, de assistent-wedono met het gevolg van dessahoofden te paard daarachter, vertrok het gezelschap in de richting van Soember Riengien, terwijl de dessalieden, ontevreden mopperend, maar overigens berustend in het onherroepelijke, zich naar hunne woningen begaven voor het middagmaal.

Bohdarman zag dadelijk, toen haar man de keuken binnentrad, dat er iets haperde, zoodat ze het beter achtte niets te vragen, maar Diepokarso had behoefte zich te uiten en zijne verontwaardiging te luchten.

- Hier is het geld, dat heet schadevergoeding,

zooals beweerd wordt, en hij wierp de muntstukken op de brits.

- Hoeveel is dat? vroeg Bohdarman, terwijl ze de gare rijst in het voorraadsmandje deed, dat in de Javaansche huishouding de rijstschaal vervangt.

- Drie gulden en drie dubbeltjes, alles bij elkander.

- Drie gulden en drie dubbeltjes? Worden ons de vruchtboomen dan niet afgenomen?

- Ben je dwaas? Bij zoo'n royale schadevergoeding. Wat denk je wel? spotte Diepokarso bitter.

Met hoeveel overreding zij dien ochtend bij haar man had aangedrongen, om vooral kalm te blijven, nu was het Bohdarman zelf te kras.

- Drie gulden drie dubbeltjes schadevergoeding, terwijl de grond ons afgenomen wordt en al die boomen, dat is een schande! riep ze verontwaardigd.

- De kleine man, wat kan die doen? Men moet zwijgen, het Gouvernement beveelt maar.

- Maar ik heb gehoord, dat die tram geen zaak is van het Gouvernement, doch van Hollanders, die geen pri-jaji zijn, zooals ook die suikerfabriek.

- Al is het geen zaak van het Gouvernement, dat komt op hetzelfde neder. Het Gouvernement helpt dan toch om den kleinen man te beknibbelen

en te berooven, dat heb je kunnen merken met die suikerfabriek.

De kinderen kwamen en men zette zich aan den maaltijd. Na afloop toog Diepokarso naar zijn sawah, waarheen hij in geen twee dagen had kunnen gaan zien. De ziekte scheen geen groote vorderingen te maken, maar een vijftal picols kon het hem op den oogst wel schelen. Gelukkig dat het gewas overigens zeer goed stond, ze ploegden diep zijn sterke buffels. De toevoer van het water vond hij echter buitengewoon klein, wat zou daarvan de reden zijn? Hij liep langs het aangrenzende rietveld, dat weldra in bloei zou komen, naar de hooger gelegen rijstvelden, maar ook hier was bijna geen water.

Op zijn terugweg kwam hij Kasanredjo tegen, die met de patjol op schouder naar zijn sawah wilde gaan. Hij was namelijk een dergenen, die op aanstoken van den loerah destijds van het verhuren hunner reeds aan de fabriek toegezegde gronden op het laatste oogenblik hadden afgezien. Thans had hij ze, juist als Diepokarso, voor de volgende campagne verhuurd. Een stil man, die Kasanredjo, nooit brutaal, altijd even onderworpen, maar toch had hij iets in zijn blik dat velen voor hem bang deed zijn.

- Gaat u naar de sawah? groette Diepokarso.
- Jawel.
- De watertoevoer is zeer klein.

- Wat is er dan daarmede?

- Ik weet het niet. Gaat u zelf maar eens zien. Ik zal wel onder dien bendoboom blijven wachten.

Eenigszins ongerust over deze mededeeling ging Kasanredjo verder, terwijl Diepokarso zich op de aangeduide plaats in de schaduw nederzette. Het was altijd warm op dit uur van den dag, maar heden nu er regen dreigde zonder door te komen, was het drukkend en benauwd.

Na eenigen tijd kwam Kasanredjo terug.

- Ja, het is verbazend klein, het water. Hoe meet dat?

- Wanneer we eens naar den kebajan gingen?

- 'nggéh, 'mpon tòh!

De kebajan vonden ze echter niet tehuis, maar een bekende, die zij tegenkwamen en wien zij het geval mededeelden, vertelde hun, dat de fabriek de laatste dagen op zooveel water beslag legde.

Al weder dus de fabriek, die hen in hun bedrijf bemoeilijkte, het was bar! Maar de zaak was van te veel gewicht om zich zwijgend daarbij neer te liggen en daarom sprak Diepokarso met Kasanredjo af, dat, als den volgenden dag nog zoo weinig water op de sawahs was, ze gezamenlijk naar den loerah zouden gaan.

's Avonds, toen de kinderen sliepen, vroeg Bohdarman haar man, hoe zich de uitbetaling dien

ochtend had toegedragen, ze had bij het baden in de kali van eene vrouw vernomen, dat hij den wedono om inlichting gevraagd had.

- Ja, ik heb gevraagd, waarvoor die schadevergoeding was en toen heeft mijnheer de wedono verklaard, dat alleen schadevergoeding gegeven werd voor de vruchten, die aan de boomen zaten.

- Maar gesteld, dat het bedrag daartoe voldoende was, we zouden toch, wanneer die boomen niet gekapt werden, het volgend jaar weder oogsten. Hoeveel trokken we wel ieder jaar daarvan? Naar ik bereken, brachten de nongkoboomen alleen jaarlijks reeds vier gulden op, zeven dubbeltjes meer dan de geheele schadevergoeding.

- Ja, dat is zoo en bovendien gaven de beide klapperboomen ieder jaar wel een rijksdaalder en de beide kleinere, die dit jaar vrucht zouden dragen, hadden wel een gulden opgeleverd en jaarlijks zou dat meer geworden zijn.

- En aan de manggaboom waren ook altijd veel vruchten, merkte Bohdarman op. ‘Als dat alles gerekend wordt, hoeveel schade hebben we dan wel per jaar?

- Als we van de nongkoboomen vier gulden rekenen, van de vier klapperboomen drie en een halven gulden, wat nog meer zou worden in volgende jaren, en drie en een halven gulden voor de manggaboom dan is dat elf gulden verlies per

jaar. Ongeveer zooveel als vroeger onze geheele belasting bedroeg.

- En daarvan krijgen we nu nog geen drie en een halven gulden schadevergoeding? Het is al te bar! Hoeveel hebben ze voor den manggaboom gegeven?

- Geen halven cent! antwoordde Diepokarso, zich weder opwindend bij de gedachte aan zoo grove onbillijkheid. ‘Volgens zeggen, hadden we daarvan geen schade, omdat er geen vruchten aan zaten.

- Wat is dat? vroeg Bohdarman ten hoogste verontwaardigd. ‘Al zijn daar op dit oogenblik geen vruchten aan, dan zouden we die toch na eenige maanden gehad hebben? Ieder jaar trokken we daar veel voordeel van!

Bohdarman was maar een domme dessavrouw, dat bleek weder duidelijk. Eene vrouw, die niet lezen of schrijven kon. Zoo erg onbeschaafd!

Den volgenden morgen vond Diepokarso op zijn sawah nog minder water dan den vorigen dag, waarom hij naar de dessa terugkeerde en bij Kasanredjo aanliep, die juist van passar Wonosari kwam, waar hij klappers verkocht had.

Diepokarso stelde hem voor, om maar dadelijk even naar den loerah te gaan, wat goedgevonden werd. Terwijl ze te zamen opliepen, verhaalde Kasanredjo, dat hij zijn zwager op de passar

ontmoet en over het watergebrek gesproken had. Deze had verteld, hoe de suikerfabrieken soms opzettelijk bewerkten, dat het water te vroeg aan de rijstvelden werd onttrokken, opdat de padi sneller zou rijpen, waardoor eerder geoogst werd en als gevolg daarvan de ingehuurde gronden vlugger ter beschikking kwamen voor de rietaanplant.

Diepokarso vond dit allergemeenst, want wel zou de padi door de droogte geel worden, maar de korrel rijpte niet tot volle zwaarte. Kasanredjo stemde hem dit toe, en mompelde binnensmonds een verschrikkelijke verwensching tegen den beheerder van de suikerfabriek, doch zonder dat men aan zijn uiterlijk iets kon merken van den verbitterden hartstocht, die deze vervloeking op zijn lippen had gebracht. Een gevaarlijk tegenstander, die Kasanredjo, dacht Diepokarso, terwijl zij verder zwijgend naast elkander voortliepen.

De loerah was tehuis en ontving hen allervriendelijkst, hij hoorde hen geduldig aan, vond ook, dat het misschien beter ware, als zij meer water voor hun sawah hadden, maar hij meende niet, dat het veel in de opbrengt zou schelen. Bovendien was hij in dit geval onmachtig hen te helpen, want als de fabriek de waterverdeeling overeenkwam met de ambtenaren, hoe kon hij dan, als loerah, daaraan iets veranderen?

Diepokarso deed nog een poging om het dorpshoofd tot een optreden in het belong van de

rijstvelden der bevolking te bewegen, maar de loerah bleef onmacht voorwenden, waarom Diepokarso aan het ondorhoud een einde maakte en gevolgd door zijn metgezel het erf verliet. Op den weg gekomen, zei hij scherp:

- Dat is al op en top een knecht.

- Ja, dat is juist, verklaarde Kasanredjo. ‘Waar een fabriek is, gaat het altijd zoo, die heeft veel geld.

Ze gingen van elkander, de een moest links, de ander rechts om naar huis te gaan.

Bij de nadering van zijn erf vertrouwde Diepokarso zijne oogen niet.

Welke verwoesting, welk gruwelijk vandalisme! Zijn pagger was geheel weggekapt, de manggaboom, die ieder jaar zulke heerlijke vruchten gaf, lag met zijne zware kruin dwars over de omgevallen klapperstammen en vulde de geheele latar, terwijl de beide nongkoboomen gedeeltelijk in den boomgaard gevallen waren en daar heel wat schade hadden aangericht. Met zijn kapmes baande hij zich een weg door de takkenmassa en bereikte zoo de woning, waar Bohdarman op den drempel zat, met treurigen blik starend naar dit tooneel van vernieling.

- Wie heeft dat gedaan? vroeg Diepokarso haar, ziedend van toorn over zooveel ruwheid.

- Misschien de tram, volgens zeggen. Veel menschen waren er, ze zijn nu naar de warong om te eten.

- De bliksem treffe die tram en al de Hollanders, vloekte Diepokarso. Hij zette zijn patjol neder en gevolgd door zijne vrouw, ging hij de schade aan den boomgaard opnemen. Twee met vrucht beladen pisangstammen waren stukgeslagen, een groot aantal anderen was beschadigd of verpletterd, van een djeroekboom waren aan een zijde al de takken afgeslagen, een zuurzakboompje was vernield en twee anderen zeer beschadigd, zoodat takken en bast er op verschillende plaatsen bij neerhingen; het was werkelijk erg.

Met zijn kapmes maakte hij wat ruimte om de beschadigde boomen en richtte toen met behulp van Bohdarman de omgeworpen pisangstammen zooveel mogelijk weder op en stutte ze; half afgescheurde bladeren en takken sneed hij af en sleepte het vernielde buiten den boomgaard. Hoewel het hoog tijd was voor het middagmaal, toen hij zoover gereed was, begaf hij zich eerst naar den loerah, om zijn beklag in te dienen en vergoeding te vragen voor de geleden schade.

De loerah was echter hevig verstoord weder lastig gevallen te worden en verweet Diepokarso, dat bij altijd te klagen had, wilde hij schadevergoeding hebben, dan moest hij het zelf maar aan den Hollander van de tram vragen. Met dien schralen troost kon Diepokarso heengaan.

De kostbare vruchtboomen, die een belangrijk deel vormden van zijne jaarlijksche inkomsten,

werden hem voor een bagatel ontnomen en nu dat gepaard ging met toebrengen van nieuwe verliezen, werd daar zelfs geen nota van genomen. Was het te verwonderen dat deze eenvoudige dessaman de zegeningen (?) der hooggeroemde westersche beschaving vervloekte?

Daar zijn erf aan de wegzijde nu geheel open lag, trok Diepokarso er dadelijk na den maaltijd op uit, om de noodige bamboe te koopen, want zoo snel mogelijk moest eene afsluiting gemaakt worden. Alras bleek hem, dat het niet gemakkelijk viel, bamboe te krijgen en hij veel meer zou moeten betalen, dan hij gedacht had. De suikerfabriek had den prijs sterk opgedreven en den voorraad bijna geheel uitgeput. In de dessa bezat slechts eene enkele bewoner een paar goed voorziene bamboestoelen en in het bosch dat niet groot was en, behalve uit een kleine reserve voor de Gouvernements-koffiecultuur, bestond uit tot wildernis geworden, afgeschreven koffietuinen, was, naar hij vernam, alleen wat jonge en onbruikbare, doch geen goede bamboe meer te vinden. Na veel aandringen en bieden gelukte het hem, eene voldoende hoeveelheid te koopen voor een gulden en een dubbeltje, een heel bedrag, maar zijn erf moest toch afgesloten worden en zoolang de nieuw te planten djarakstekken niet eenige jaren oud waren, diende een stevig bamboegeraamte de vereischte sterkte aan de pagger te geven.

Met zijn buffels en een geleende glinding haalde hij het gekochte en stapelde de bamboe terzijde van zijn huis op de latar.

De koelies van de tram waren intusschen terug gekomen en hadden de takken en stammen opgeredderd en weggerold, maar slechts zooveel als noodig was om de voor de tram vereischte strook vrij te krijgen. Diepokarso berekende, dat hij om alles op orde en de pagger klaar te krijgen, nog wel een passarweek (5 dagen) werk zou hebben, niettegenstaande de hulp van Kasanredjo met wien hij afgesproken was elkander wederkeerig in het opruimen hunner erven bij te staan.

Veel schade en veel werk!

Vierde hoofdstuk.

Het was een zware tijd voor Diepokarso, want toen hij gereed was met zijn erf en met het helpen bij Kasanredjo, wat nog vertraagd was door eenige dagen heerendienst, waartoe ze opgeroepen waren, werd het hoog tijd de padi binnen te halen, die tengevolge van het gemis aan water verbazend snel gerijpt was. Veel zorg voor den opslag van zijn produkt behoefde hij dit keer niet te hebben. Zijne verwachting van dezen oogst, in den aanvang zoo hoog gespannen, was reeds door het verschijnen van de gevreesde ziekte aanmerkelijk gedaald en nu door het kunstmatig rijpen een belangrijk verlies in gewicht geleden werd, vreesde hij, zeer weinig te zullen overhouden na afgifte van het verpande aandeel.

Het was onder deze omstandigheden geen prettig

oogsten, geen gezang werd gehoord, bijna niemand was zonder zorg voor de toekomst, het was thans in Kattes geen tijd van vroolijkheid en genot, zooals het vorig jaar, toen er na het grondverhuren overvloed van geld was; de naweën begonnen zich te doen gevoelen.

Slechts dertig picol leverde de sawah van Diepokarso op, hetwelk alles werd afgedragen aan Pahbedor, die zeer teleurgesteld bleek, zijn volle veertig picol niet te ontvangen en sterk aandrong op aanzuivering van het ontbrekende. Diepokarso beraadslaagde met zijne vrouw en daar zij geen middel wisten, om die rijst elders te leenen, nu hun sawah verhuurd was, zoo besloten ze Pahbedor om uitstel te vragen.

Met zijn besten hoofddoek en sèwèh getooid, begaf Diepokarso zich, nadat de grootste hitte voorbij was naar de woning van zijn schuldeischer. Pahbedor bewoonde een enkel huis, zonder voorhuis dus, terwijl een hoek van de ruimte daarbinnen, door een kleine gedèk afgeschut tot keuken diende. Diepokarso liep het erf op, de deur van de woning stond open en op den drempel zat de huisvrouw, terwijl Pahbedor iets verder op het erf onder de schaduw van een pisangstoel aan een klein kooitje werkte. Twee dergelijke kooitjes met een koetoet hingen aan lange bamboestijlen hoog in de lucht te zwiepen. Pahbedor was altijd een kundig koetoetvanger en groot vogelliefhebber geweest,

zooals ook de fraaie podangvogel[1)] bewees, die onder de luifel van het huis in zijn kooi zat te zingen.

- Koelo njewon! meldde zich Diepokarso en nader gekomen, zette hij zich op den grond nabij den ouden man, die langzaam met zijn werk voortging.

- Heeft u een koetoet gevangen? vroeg Diepokarso om een aanvang te maken met het gesprek.

- Wil u er een koopen?

- Neen, ik heb geen geld.

- Geld te hebben, geeft soesah, sprak Pabedor nadenkend.

- Ja, dat is zoo, stemde Diepokarso eerbiedig toe en nadat hij een oogenblik zwijgend had toegekeken, hoe de vrouw van Pahbedor een kamponghond, die het erf was opgeloopen, door het werpen met stukken hout verdreef, vervolgde hij zacht: 'U krijgt nog tien picol rijst, maar ik heb zelf geen rijst meer om te eten, daarom zou ik uitstel willen hebben.

Pahbedor liet zijn arbeid rusten en ernstig sprak hij: 'Kang, dat gaat niet. Als ik de padi niet krijg, kom ik in zorgen.

- Als u wachtte, zou u dan daarvan schade lijden?

De oude man zag dat Diepokarso hem niet ge-

1) Wielewaal.

loofde en misschien voor een slecht en hardvochtig mensch hield. Dat hinderde hem en daarom zei hij vertrouwelijk:

- Eigenljjk heb ik al de padi, die ik moest ontvangen, reeds verkocht.

- Verkocht? Waar?

- Kijk, die Chinees daar, die Kok Tsjang, is de vorige maand bij mij gekomen. Hij had vernomen, dat ik zooveel geld had uitstaan tegen padi en nu wilde hij al die padi bjj voorbaat koopen.

Diepokarso hoorde hier vreemd van op. ‘Hoeveel wilde hij betalen?

- Hij zeide, dat, omdat ik een picol zou krijgen voor iederen gulden, ik een groot voordeel had, wanneer hij me van te voren tegen een gulden en twee dubbeltjes de picol alles afkocht. Ik wilde dit natuurlijk niet, want reeds nu, ruim een maand later, is de padi een gulden en zes dubbeltjes waard.

- Ja natuurlijk, u zou verlies hebben, indien u dat gedaan had.

- Ja, maar de Chinees liet niet af en toen ik bleef weigeren, werd hij erg kwaad en zei, dat ik er last van zou krijgen. Omzichtig keek Pahbedor rond en vervolgde daarop heel zacht: ‘Een paar dagen later hoorde ik, dat Kok Tsjang vroeger in een dessa, niet ver van hier, ook padi had widen koopen en toen de eigenaar niet wilde

verkoopen, brandde twee dagen later diens geheele loemboeng af.

- Loh! Is die Chinees van die kracht!

- Zoo is het kang, bevestigde de oude man met een beteekenisvollen blik. ‘Daar ik een eenvoudig man ben, ben ik gauw bang, zoodat ik maar heb toegestemd. Al de padi, die ik moest hebben, heeft hij nu gekregen en de tien picol, die aan uw aandeel ontbraken, is u eigenlijk niet aan mij, doch aan den Chinees schuldig.

Een slechte tijding, vond Diepokarso. Met een Chinees had hij liever niets te doen.

- Maar Pàh, ik heb geen padi, hoe moet dat?

- Dat weet ik niet, kang. Tien picol gelden nu zestien gulden. Het beste zou zijn dit bedrag dadelijk te betalen, want over een paar weken zal de prijs veel hooger zijn. De Chinees heeft al de rijst in hezit.

- Zestien gulden, wat erg veel! Als ik dat betalen moot, heb ik niets meer over. Zou u me willen leenen?

- Kang Diepo, als ik kon helpen, zou ik het doen, maar ik heb geen geld. Ik heb juist padi genoeg om van te eten.

- Uw geld is toch niet op? vroeg Diepokarso ongeloovig. Nog geen jaar geleden waren Pahbedor immers de vierhonderd vijftig gulden voor zijn sawah uitbetaald!

- Verbruikt heb ik het niet, maar veel is ver-

loren geraakt. Pahbedor zuchtte, hij dacht aan de vele zoogenaamd ‘uitgeleende’ bedragen, die hij nimmer zou terugzien.

Diepokarso had medelijden met den man, die geen kinderen en dus geen steun had op zijn ouden dag.

- Maar Pàh, sprak hij, ‘al uw geld is toch niet verloren?

- Neen, alles niet, maar ik ben een bang mensch, ik ben bevreesd om geld in huis te hebben. Zoodoende heb ik het geld, van den Chinees ontvangen, spoedig aan de lieden, die hun sawah tegen den westmoesson van de fabriek terug zullen krijgen, uitgeleend als voorschot op hun eersten, dan te planten oogst. Hot is waar, dat is nog een lange tijd, maar het geld zelf bewaren, durfde ik niet, als het geroofd werd, wat zou ik dan moeten aanvangen?

Diepokarso was thans overtuigd, dat de man waarheid sprak en hem werkelijk niet kon helpen. Hij nam afscheid en ging mistroostig huiswaarts.

Bohdarman was zeer teleurgesteld, toen zij den uitslag vernam van zijn bezoek. Ze vond dat onder de gegeven omstandigheden hun niet anders restte dan den Chinees de zestien gulden te betalen

Diepokarso was dit geheel met haar eens. Den volgenden morgen haalde hij het geld te voorschijn, dat tot tien rijksdaalders geslonken was. Vooral de kosten voor die plaatsvervangers, als hij bevel

kreeg voor nachtelijke wachtdienst, waren aan deze vermindering schuld.

Hij nam zes rijksdaalders, borg ze in zijn gordel en begaf zich naar de woning van Kok Tsjang.

Voor de waren, in bonte mengeling uitgestald in de emper, die over de geheele breedte van het huis, aan de voorzijde daartegen was aangebouwd, hurkte hij neder. Daar lagen draadnagels, lucifers, sarongs, blikken boter, buikbanden en andere gewilde artikelen, terwijl van de zoldering baadjes, zakdoeken en sèwèhs neerhingen en terzijde achter in een hoek fleschjes ajer blanda, papieren regenschermen en vierkanten flesschen genever hun plaats gevonden hadden. Slechts aan één zijde was eene kleine opening gelaten, die toegang gaf tot de deur van het woonhuis.

- Is de Chinees tehuis? vroeg Diepokarso aan de huishoudster, die, bijna onzichtbaar, achter de winkelvoorraad op een bankje was gezeten om de koopers te helpen.

- Bah! riep ze luid, ‘hier is iemand!

Een gestommel werd in de woning gehoord en aan de deuropening verscheen Kok Tjang in een smerige, oorspronkelijk witte kabaja en vieze blauwkatoenen broek, de bloote voeten in lompe Chineesche muilen gestoken.

- Wat is er? vroeg hij op een toon, die verre van vriendelijk klonk.

Diepokarso stond op en zette zich voor de deur

in de smalle doorgang naast de uitstalling neder; hij wilde niet, dat nieuwsgierige voorbijgangers alles zouden vernemen.

- Wat wil je? vroeg de Chinees nogmaals, zonder te laten merken, dat hij zijn bezoeker herkend had.

- Ik ben gezonden door Pahbedor, ik wilde mijn schuld afdoen.

- Welke schuld?

- Aan mijn padi ontbraken nog tien picol, maar daar ik geen padi meer heb, wilde ik geld geven.

De Chinees dacht even na.

- Waar is het geld?

Diepokarso haalde de rijksdaalders te voorschijn en telde die neder.

- Daar ontbreekt aan, luidde op hardvochtigen toon, de opmerking van den mongool.

- Mijn schuld bedraagt slechts tien picol, bracht Diepokerso schuchter in het midden.

- Ja! Dat is achttien gulden.

- Eergisteren op de passar was de rijst een gulden en zes dubbeltjes.

- Ja, de slechte soort, maar ik heb van Pahbedor goede kwaliteit gekocht. Als je niet betalen wil, breng me dan maar rijst, dat is mij ook wel. Maar goede hoor!

Goede rijst verlangde de Chinees, zooals het heette en bracht hij goede, dan zou ze toch slecht

genoemd worden en bovendien door het gebruiken van een valsch gestelde weegschaal belangrijk minder wegen dan het werkelijk gewicht bedroeg zoodat hij aanmerkelijk zou moeten bijpassen. Dit alles in aanmerking genomen, was het beter nu de gevraagde achttien gulden te betalen, ten minste als daar niet op af te dingen viel.

- Omdat ik die rijst zou moeten koopen, sprak hij, ‘wil ik maar betalen, doch achttien gulden is te veel, ik heb geen geld meer.

De Chinees nam hem scherp op en sprak toen wel niet vriendelijk, maar toch op veel toeschietelijker toon dan voorheen:

- Als je behalve dit geld, geen ander hebt, waar moet je dan van leven?
- 'mbòh, dat weet ik niet.
- Je sawah heb je immers verhuurd?
- Ja.
- Hoeveel buffels heb je? Onverschillig klonk die vraag.
- Twee.
- Heb je de belasting al betaald?
- Alleen de helft nog maar.
- Kijk, ik wil je helpen. Nu keek de mongool werkelijk allervriendelijkst en vertrouwelijk zette hij zich tegen de deurpost, vlak bij zijn bezoeker neder. ‘Je zegt, dat als je mij dit geld geeft, je dan niets meer hebt. Je sawah kan je niet beplanten, dus de rijst om te eten moet je ook

koopen en je belasting is nog niet betaald. Je zult er op die manier niet komen.

Neen, dat zag Diepokarso wel, maar een uitweg wist kij niet. Wat gebeuren moest, dat zou gebeuren, hij kon daar niets aan veranderen.

- Gesteld ik gaf je dertig gulden, dan kon je de belasting betalen en je behoefde geen soesah meer te hebben. Het is om je te helpen, als je eens geld hebt, kun je het mij teruggeven.

Diepokarso dacht na, hij vond den voorslag al te mooi bijna.

- Hoeveel moet ik later terugbetalen?

- Als je dertig leent ook maar dertig natuurlijk. Ik ben een eerlijk mensch, ik vraag slechts rente, vier gulden in de maand, die kan je gemakkelijk betalen van de opbrengt van je vruchtboomen.

- Tjobi, ik zal het eens overleggen, sprak Diepokarso. Hij wilde er met zijne vrouw over beraadslagen. Tot dusverre had hij nooit met een Chinees te maken willen hebben, maar Kok Tsjang kende hem reeds lang en was altijd heel vriendelijk en innemend geweest.

- Goed, maar uiterlijk morgenochtend moet ik antwoord hebben, waarschuwde de Chinees, terwijl hij zich oprichtte. ‘Over een paar dagen zal de rijst weder duurder zijn.

Ja, dat kon wel en daarom begreep Diepokarso, dat hij zoo spoedig mogelijk van die rijstschuld

moest trachten af te komen. Hij stond op en ging naar huis. Daar vond hij Wakina op den dorpel zitten, geheel verdiept in een voorbereidenden arbeid van haar toilet. Overmorgen zou namelijk de fabriek gereed zijn en zou met malen van het riet een aanvang gemaakt worden. Zooals vanzelf sprak, zou dit feit op de gebruikelijke wijs gevierd worden, waartoe de administrateur van de fabriek een groote som beschikbaar had gesteld. Er zou gedanst, lekker gegeten en gedobbeld worden, ook een wajongvertooning zou niet ontbreken. Geen wonder dat Wakina gaarne naar dit feest wilde, maar, toen ze haar opschik had nagezien en de oorknoppen wilde passen, had ze tot haar schrik bemerkt, dat de gaatjes in hare ooren bijna geheel dichtgegroeid waren. Naar het feest gaan zonder oorknoppen, zou te erg zijn en daarom had ze een paar propjes gemaakt van blad, welke ze nu, terwijl haar gezicht smartelijk vertrokken was, in de klein geworden gaatjes wrong. Vanavond zouden hare ooren rood en opgezwollen zijn en in den nacht zou ze van pijn niet kunnen slapen, maar op het feest zou ze de fraai vergulde zware oorknoppen kunnen dragen en dat genot was al dit lijden dubbel waard.

- Waar is je moeder? vroeg Diepokarso haar.

- Naar de kali met Sarina om rijst te wasschen en zich te baden. Daareven was de kebajan hier,

hij vroeg hoe het stond met de kentongan voor mijnheer den wedono.

Zeker hij zou zich uitsloven om een kentongan te maken voor dat distrikthoofd, neen, daar bedankte hij voor. Eerst zou hij daar verscheidene dagen aan moeten werken en als het stuk eindelijk gereed was, zou hij de zware vracht met zijn buffels naar de wedanan moeten brengen, een heele tocht, waarvoor hij, heen en weder, bijna twee dagen zou noodig hebben. Het grootste gedeelte van de schamele bolooning, die hem goedgunstig zou worden toegekend, zou verslonden worden door de kosten van voedsel voor zijn buffels en van zijn eigen onderhoud en wie zou hem de schade vergoeden als zijne karbauwen ziek werden en stierven tengevolge van het uren aaneen in de hitte loopen, zoo hoogstnadeelig voor die dieren?

Ronduit weigeren de kentongan te maken, zou hem duur te staan komen, maar hij wist een beter middel om van al die soesah af te komen.

- Breng mij de bijl hier, beval hij zijn dochtertje, dat met de pijnlijke operatie aan hare ooren gereed was gekomen.

Wakina bracht hem het verlangde en zonder zich lang te bedenken, wierp hij zijn baadje uit en toog aan den arbeid. Uit het beste gedeelte van de beide nongkostammen kapte hij lange spaanders brandhout, alsof het waardeloos hout

ware en hoewel de warmte zeer hinderlijk werd en het water hem over den naakten rug liep, werkte hij onverpoosd voort en rustte niet, voordat een groote stapel brandhout verkregen was en de stammen totaal bedorven waren. Ziezoo, nu behoefde hij geen kentongan meer te maken en kon vertellen, dat het hout hem bij nader onderzoek gebleken was vol vooze plekken en erg kwastig te zijn, in één woord zéér slecht en hij het daarom voor brandhout had gebruikt.

Dien middag deelde hij zijne vrouw mede, welken voorslag de Chinees hem gedaan had, waarop Bohdarman verklaarde dat zij het beter vond hun beste kleeding en sieraden naar het pandhuis te brengen, teneinde zoodoende de achttien gulden bij elkander te krijgen en den Chinees daarmede af te betalen. Diepokarso wees er haar toen op, hoe verschrikkelijk weinig het pandhuis gaf en hoe ze door de hooge rente naar alle waarschijnlijkheid niet in staat zouden zijn hun goed weder in te lossen. Ware dit anders, verstrekte het pandhuis een bedrag meer overeenkomstig de waarde van het beleende goed en berekende het minder rente, zoodat men eenige kans had zijn eigendom later terug te bekomen, dan zou het pandhuis hun thans van hulp kunnen zijn en behoefden ze zich niet tot een Chineeschen geldschieter te wenden, maar dit alles niet zoo zijnde, bleef hun slechts die laatste toevlucht over.

Zoo werd dan ook besloten en hoewel Bohdarman altijd bang geweest was voor het aangaan van schulden bij een Chinees, zoo moest ze erkennen, dat Kok Tsjang zich altijd even vriendelijk en behulpzaam getoond had en ze hem niet in staat achtte tot al die lage streken, waarvan zijn gestaarte rasgenooten zich bedienden.

Haar vertrouwen in hun mongoolschen vriend geraakte echter geducht aan het wankelen, toen haar man den volgenden dag van Kok Tsjang terug kwam met de mededeeling, dat hij op diens aandringen ten huize van den loerah een stuk had moeten teekenen, waarin sprake was van zijne buffels. Hij had eerst geweigerd, maar de Chinees had hem plechtig verzekerd, dat het slechts eene loutere formaliteit betrof. Nadat hij geteekend en het geld ontvangen had, was hij van den loerah te weten gekomen, dat die geteekende overeenkomst neerkwam op een verkoopen van zijne buffels, doch daaraan had het dorpshoold de geruststellende verklaring toegevoegd, dat zijne buffels hem nimmer ontnomen zouden worden, indien hij slechts zorgde voor eene geregelde betaling van de rente; het betrof niets anders dan een voorzichtigheidsmaatregel van den geldschieter om eenigen waarborg te hebben.

Bohdarman verweet haar man, dat hij zoo dom geweest was, dat stuk te teekenen en hoewel Diepokarso haar het zwijgen oplegde, omdat hij van

zijne vrouw geen aanmerkingen verkoos te hooren, toch was ook hij alles behalve gerust en hij nam zich vast voor, zoo spoedig doenlijk die schuld geheel af te lossen. Voorloopig kon daarvan evenwel niets komen, want van de dertig gulden, waarvoor hij geteekend had, waren hem maar acht gulden uitbetaald, zijnde achttien gulden afgetrokken voor zijn rijstschuld en vier gulden voor rente over de loopende maand.

Dien nacht werden ze opgeklopt door hun buurman, die wakker geworden door het vallen en breken van een bord in zijne woning, hevig geschrokken was bij het zien van een paar donkere gestalten, die evenwel op zijn aanroepen haastig de deur hadden opengeworpen en buiten in de duisternis waren weggevlucht. Diepokarso hielp den man een onderzoek instellen, doch de roovers waren spoorloos verdwenen en ze konden alleen vaststellen, dat de inbrekers zich door ondergraven van de bamboe omwanding toegang verschaft hadden en dat de beide mandjes verdwenen waren, die al de beste kleeding en sieraden van de huisgenooten bevatten. Op Bohdarman maakte dit, toch werkelijk niet ongewone voorval in de dessa, grooten indruk en ze wist Diepokarso te bewegen, het restant hunner belasting dadelijk af te doen. Verder haastte ze zich een nieuwen voorraad rijst op te doen, want rijst in huis te hebben was altijd veiliger dan geld en bovendien bestond er

alle kans, dat de rijst de eerstvolgende maanden steeds duurder zou worden.

Na deze aderlating van hun geldvoorraad bleven hun nog vijf rijksdaalders over, wat niet veel was bij een rentelast van vier gulden per maand en bijna half zooveel aan onkosten van plaatsvervangers voor de nachtelijke wachtdiensten, maar gelukkig bleven de kippen goed leggen en gaven de klapperboomen veel vruchten, zoodat Bohdarman alle passardagen wat te verkoopen had.

Het maalfeest vond plaats en verliep, zooals alle dergelijke feesten: veel opwinding, veel geld verteren met voor velen als govolg een minder aangenaam ontwaken uit den feestroes.

De oostmoesson had zich met volle kracht ingezet en daarmede was een ellendig tijdperk aangevangen voor Diepokarso en degenen, die evenals bij, dit jaar hunne gronden man de fabriek hadden verhuurd. Eerst hadden ze na den oogst nog het een en ander te verrichten aan huis en hof, maar weldra waren die werkzaamheden afgeloopen en toen begon voor hen een gedwongen niets doen, een vervelend leegloopen, den eenen dag na den anderen. Geen sawah vereischte zorg, geen tweede gewassen behoefden geplant te worden, want ze hadden over hunne velden geene beschikking en dit totale gemis aan bozigheid, die ongewone leegte in hun dagelijksch leven oefende een hoogst demoraliseerende invloed uit op deze land-

bouwers, die geen land hadden om te bebouwen.

Was het te verwonderen, dat dit doelloos voortleven velen te machtig werd en dat zij, in het zoeken naar eenige afleiding, vervielen tot dobbelen en andere kwade gewoonten, waardoor hun toestand zeker niet verbeterde?

Diepokarso volgde dit voorbeeld niet, hij was daartoe te verstandig, al was hij zoo onbeschaafd, dat hij niet lezen of schrijven kon, maar dat leven zonder eenig doel viel hem door dit gemis aan afwisseling dubbel zwaar te dragen; ze was hem zoo ongewoon, die gedachte, dat hij geen sawah meer bezat en vreemden zijn grond bewerkten; dat hij geen aanplant had te verzorgen, nu niet en ook straks niet als de regentijd zou aanbreken en in vorige jaren het geheele gezin in den weer was om den akker te bewerken in het blijde vooruitzicht, dat het zaad aan den bodem toevertrouwd dien arbeid over enkele maanden met een twintigvoudige opbrengst zou beloonen.

Zoo verliep de oostmoesson en langzamerhand verzoende men zich met den nieuwen toestand, alles gewent op den duur, ook een lui en doelloos leegloopen, maar het zedelijk peil werd daardoor niet beter. De veel geroemde opvoedende kracht der industrie werkte hier negatief.

Toch zorgde het Gouvernement wel, dat de bevolking geregeld te werken had, zelfs waren de onbetaalde diensten, op hoog gezag van hen ge-

vergd, veel drukkender dan vroeger, nu in het belang van de suikerfabriek zooveel te doen viel aan de wegen en aan de waterwerken. Doch dit luieren, waardoor zich allen gedwongen arbeid kenmerkt, die onbetaalde bezigheid, waarbij zij hoegenaamd geen belang hadden, kon moeilijk de leemte aanvullen, ontstaan door de schorsing van hun bedrijf.

De tram kwam gereed, nog voordat de balen met suiker voor afvoer beschikbaar waren. Fluitend en rookend verstoorde het westersch beschavingsprodukt de landelijke rust der dessa's; rookend vooral, de bladeren en vluchten bedekkend met een laag vuil roet, totdat een flinke regenbui eene grondige afspoeling zou bewerkstelligen. Door het wegkappen van alle boomen aan één zijde van den weg, was deze grootendeels aan de felle zonnestralen blootgesteld, waardoor het oppervlak mul en zandig werd, een voordeel voor de aandeelhouders van het nieuwe verkeersmiddel, want door dien slechten weg werd het goederentransport per kar duurder, terwijl ieder, die het maar eenigszins kon betalen, van de tram gebruik maakte om zich den zwaren gang over de zonnige weg te besparen, waar het heete zand de voetzolen verschroeide en wolken stof het loopen nog onaangenamer maakten. Veel geld werd daardoor uitgegeven, dat heel wat nuttiger besteed had kunnen worden, want de dessaman heeft niet

veel geld te missen en de besparing in tijd, het eenige voordeel van de tram, kon voor hem nauwelijks een voordeel heeten; tijd had hij genoeg, geld evenwel niet.

Velen konden zich de weelde van een tramrit niet veroorloven en wanneer zij geblakerd door de zon puffend en hijgend met hunne vracht zich door het stof voortsleepten, dan verwenschten zij het vurig, vuil rookend monster, dat hen minachtend voorbij snorde en dachten met smart aan het verledene, toen de weg mooi glad en hard was en de ruischende kruinen der zware tamarindeboomen een heerlijke schaduw gaven; toen huurrijtuigen en snappende, fraai uitgedoste passargangers eene aangename afwisseling boden en men door al dat leven en vertier zijne vermoeidheid maar ten deele gevoelde.

Nu geen vertier, ook geen verdiensten meer voor zoovelen, die als huurkoetsier of karrenvoerder een karig bestaan hadden, maar stof, ondragelijke hitte en enkele zwijgende, afgematte, zich loom voortbewegende voetgangers.

In Kattes werd de invloed van beschaving en suikerindustrie meer en meer merkbaar. Door het irrigatiewerk was het destijds mogelijk geworden al de bouwgronden ook in den oostmoesson te beplanten, van welke omstandigheid de bevolking slechts matig partij kon trekken, omdat in dezen drogen tijd veelal gewassen verbouwd werden,

welke meer zorg en onderhoud vereischten. Het niet bebouwde deel bood trouwens een welkome gelegenheid aan om het vee te weiden, wanneer bij aanhouden van de droogte in de wildernis het voedsel schaarsch werd. De vestiging der suikerindustrie deed echter de gunstige resultaten van het waterwerk tot volle recht komen, want door het inhuren van een groot deel der bouwgronden, die door koelies van de fabriek beplant werden, werd de bevolking ontheven van de bewerking dier velden en kon daardoor haar tijd besteden aan de overige gronden, die dan ook allen beplant werden[1]. Het eenige nadeel was, dat het hierdoor moeilijk werd om het vee te onderhouden, maar heel groot was dit ongemak niet, want vele dessalieden verkeerden, nadat zij de huurpenningen verbruikt hadden, in de noodzakelijkheid om zich op de een of andere wijze geld te verschaffen en daar zij door het verhuren van hunne gronden hun ploegvee de eerste anderhalf jaar niet noodig hadden, lag het voor de hand, dat ze zich daarvan ontdeden, waardoor op radikale wijze het gebrek aan weidegrond werd

1) Een suikerfabriek mag tot een maximum van ⅓ der bouwvelden eener dessa inhuren. In den oostmoesson heeft zij echter ⅔ in bezit, zijnde ⅓ de velden, die gekapt moeten en waarvan het huurcontract afloopt met den regentijd en ⅓ nieuw ingehuurde velden, die beplant worden voor de volgende campagne. Daardoor blijft in den oostmoesson voor de bevolking dikwijls slechts ⅓ der gezamenlijke gronden over.

verholpen. Wel zouden die lieden later, wanneer ze hun velden na afloop van het huurcontract terugkregen, geen ploegvee hebben en dit tegen hoogen prijs moeten huren, maar waarvoor zich zorgen te maken voor den tijd, zoo zwaartillend was men niet in de dessa.

Men onderwierp zich aan het noodlot, was er geen voedsel in huis en waren er geen weidegronden voor het ploegvee, dan lag het immers voor de hand, dat men zijn buffels verkocht.

Ook Darman had de grootste moeite om voor zijn buffels iederen dag eene plaats te zoeken, waar ze iets te eten vonden en Diepokarso werd droevig gestemd bij den aanblik der karbauwen die zichtbaar magerder werden door dit langzaam verhongeringsproces. Ook het kalf, waarvan de geboorte met zooveel verwachting was tegemoet gezien, bezweek, voordat het een week oud was, nadat het tevergeefs gepoogd had voldoende melk te zuigen uit de droge uier van de moeder.

Toch werd zoo goed mogelijk voor de dieren gezorgd en dikwijls at het gezin droge rijst met wat sambal zonder zelfs een stukje vleesch of visch om de buffels eens een goed maal te kunnen geven, want wie over geld te beschikken had, kon prachtig veevoeder bekomen, dat dagelijks aangevoerd en bij de passarloods van de fabriek te koop geboden werd.

Edoch, geld had Diepokarso weinig te missen,

vooral toen tegen het midden van den oostmoesson de vruchtboomen bijna niets meer opleverden in deze Javaansche winterperiode, terwijl daarentegen het afkoopen zijner nachtelijke wachtdiensten een zeer drukkende belasting vormde en de Chinees iedere maand zijn vier gulden rente moest hebben.

Eenige malen had Bohdarman getracht haar man over te halen, zich bij de fabriek om werk aan te melden maar met verontwaardiging had Diepokarso dit denkbeeld verworpen. Hij zou koeli worden? Hij zou als een gewone daglooner daar tusschen dat gemeene volk gaan werken en zich laten uitschelden door verwaand geboefte, dat zich verbeeldde door eene aanstelling tot mandoer en door het aanschaffen van wat mooie kleeren een grooter atti[1)] gekregen te hebben? Neen, daar bedankte hij voor.

Zoo gingen de dagen, de weken, de maanden eentoonig voorbij, alle dagen een onbewolkte lucht en scherpe zuid-oosten wind, alle dagen een doelloos rondslenteren en hetzelfde treurige vraagstuk: hoe de noodzakelijkste uitgaven te bekostigen, tot op een nacht luide kentonganslagen de bewoners van Kattes uit hun slaap wekten en zij, verschrikt naar buiten komend, in de verte een rossen gloed gewaar werden. De rietvelden stonden in brand.

1) Volgens het Javaansche volksgeloof wordt bij iedere stijging in rang iemands atti (lever, hart) grooter.

Weldra kwam het bevel van den loerah, dat allen opriep om het vuur te bestrijden. Velen onttrokken zich aan die opdracht en hielden zich schuil, maar niet allen ging dit goed af en morrend toog men aan het werk, verwenschend die fabriek in wier belang zij uit hun nachtrust gehaald werden en den strijd met de woeste vuurzee moesten aanbinden. Heel veel richtte hunne onwillige hulp niet uit en eerst nadat de vlammen eenerzijds door den weg en anderzijds door velden met minder brandbare gewassen beplant, in hun loop gestuit waren, doofde het vuur uit gebrek aan brandstof.

Den volgenden ochtend gingen verscheidene mandoers de dessa rond om werkvolk aan te werven, want de tuinen, die verbrand waren, moesten ten spoedigste gekapt en vermalen worden. Ook Diepokarso kreeg bezoek van zoo'n heer, doch hij scheepte dat verwaande produkt spoedig af.

Uit nieuwsgierigheid ging hij dien morgen eens naar de warong, die bij de koelieloodsen van de fabriek was opgericht, allicht hoorde hij wat nieuws en het gaf eenige afleiding, nu hij geen akker te verzorgen had.

Zooals hij verwacht had, werd daar druk over den brand gesproken en naar gezegd werd, had de administrateur van de fabriek zooveel haast om het verbrande riet van de velden te hebben, dat hij het dagloon van 25 cts. op 30 cts. had

laten brengen. De huisjongen van den hoofdopzichter, die ook even aankwam, wist te vertellen dat de administrateur woedend was en een klacht bij den Resident had ingediend. Zijn meester had gezegd, dat de brand was aangestoken door het dessavolk om een extra-verdienste te hebben voor het opredderen van het beschadigde gedeelte der aanplanting. Toen daarop de tuinjongen van den machinist verklaarde, dat zijn meester daarentegen meende, dat de bevolking den brand gesticht had om spoediger de beschikking over hare velden te krijgen, teneinde die als weidegrond te kunnen benutten, kreeg Diepokarso er genoeg van, hij dronk zijn koffie uit, betaalde en slenterde langs den weg naar de kali om een bad te nemen. Daar vond hij Kasanredjo, wien hij vertelde, dat hij in de warong geweest was.

- Waren daar veel menschen? vroeg deze.

- Ja erg veel. Bedienden van de Hollanders van de fabriek waren daar ook. Volgens een hunner is de brand aangestoken door dessalieden om de velden spoedig voor weidegrond te kunnen gebruiken.

- Ze zouden gelijk hebben, de fabriek doet hetzelfde.

Verbaasd over den vreemden toon, waarop dit zeer duidelijke antwoord werd gezegd, keek Diepokarso zijn kameraad tersluiks aan. Hij herinnerde zich de dreigende woorden door dezen geuit, toen de fabriek met opzet het water aan

hunne velden had onttrokken, om die eerder ter beschikking te krijgen, en waardoor hun zooveel schade was berokkend. Die verwensching en dit onomwonden gezegde bracht hij onwillekeurig met elkander in verband. Kasanredjo was een stil mensch, nooit brutaal, maar altijd zeer onderdanig en gedwee, doch zulke personen te grieven was niet geraden en dikwijls erg gevaarlijk. Zouden zijne vermoedens juist zijn? Onnoozel vroeg hij:

- U heeft immers ook veel schade geleden, toen de fabriek onze sawahs liet verdrogen?

Loerend keek Kasanredjo rond en na zich overtuigd te hebben, dat niemand hem kon hooren, sprak hij langzaam, ieder woord met nadruk uitsprekend:

- Wanneer er geen water is, zal de brand hevig zijn.

Diepokarso had geen verderen uitleg noodig om te begrijpen, dat Kasanredjo de rietvelden had aangestoken uit wraak over het verdrogen van zijn rijstgewas door het opzet van den fabrikant en veelbeteekenend stemde hij toe: ‘Ja, u heeft gelijk’. Het deed hem genoegen, dat dien verwaanden Hollander, die zich niet ontzag, de bevolking op allerlei wijzen te benadeelen, ook eens een ernstig verlies was toogebracht. Waar klagen niet hielp en voor den kleinen man geen recht te krijgen was, moesten zulke middelen veelvuldiger worden toegepast; waren er meer

Kasanredjo's, dan zou aan het met voeten treden van de belangen der bevolking wel spoedig een einde komen.

Het klagen van den administrateur van de suikerfabriek over den rietbrand was niet zonder uitwerking gebleven. Het machtige lichaam, waaraan de fabriek verbonden was, had invloedrijke relaties en dit algemeen bekende feit was oorzaak, dat de gezaghebbende ambtenaar, wanneer hij met den hoogen toorn van dien oppermachtigen bedreigd werd, zich reeds een smadelijk ontslag boven het hoofd zag hangen uit den dienst van het Gouvernement, dat hij naar eer en geweten steeds zoo trouw gediend had. Daar evenwel aan opsporen van den brandstichter, die wel altijd onbekend zou blijven, niet gedacht kon worden, diende op andere wijs een blijk gegeven te worden, dat het Bestuur geen middel onbeproefd liet, om de zegenrijke suikerindustrie te steunen, nu die zooveel nadeel leed door een laaghartige daad van de inlandsche bevolking. Op hoog bevel moest sedert dien de dessabevolking alle nachten een wacht leveren om de rietvelden van de fabriek te bewaken.

Zonder vergoeding natuurlijk, ‘in dessadienst’, die gedwongen dienstvorm, welke zich zoo uitmuntend voor dergelijke zaakjes leent. Wel werden daardoor de nachtelijke wachtdiensten den dessaman opgelegd weder aanmerkelijk verzwaard, maar

de fabriek verkreeg nu eene kostelooze bewaking voor de velden. Welk een land van belofte voor de industrie, waar men zoo naar willekeur over eene gansche bevolking beschikken kan!

In Kattes wekte de nieuwe maatregel groote ontevredenheid en Diepokarso, die de grootste moeite had om het geld bij elkander te krijgen voor het afkoopen van de bestaande wachtdiensten, moest voortaan iedere maand ongeveer tachtig cents meer daarvoor opbrengen ten bate, niet van het Gouvernement, maar van de suikerfabriek, die volgens beweren van den controleur zóóveel voordeel gaf aan de bevolking, dat daarom de oogstbelasting (landrente) van de dessalieden met *f* 1. - per bouw werd opgeslagen.

Toen Diepokarso dien middag, na zijn gesprek met Kasanredjo, in gezelschap van zijne vrouw toezag, hoe Darman de buffels in de kandang bracht, ontviel hem onwillekeurig de opmerking, dat de arme dieren steeds magerder werden. Bohdarman vroeg hem daarop, waarom hij niet eens probeerde aan de fabriek te werken, ze had vernomen, dat het dagloon was opgeslagen, omdat het geschroeide riet spoedig vermalen moest worden en wanneer hij tusschen al die andere lieden riet kapte, zou hij weinig last hebben van mandoers of Hollanders.

- Maar ik wil niet als koelie werken. Wie mijner bloedverwanten heeft zich ooit als koelie verhuurd?

Hoe kun jij willen, dat je man een koelie wordt?

- Als men af en toe werkt aan de fabriek, dan is men daarom nog geen koelie. We zijn toch dessalieden en hebben ons eigen huis en erf.

- Dank je, ik wil geen koelie worden.

- Gesteld, je ging morgen werken, dan zou je voedsel kunnen koopen voor de buffels. Het is droevig, zooals die vermageren.

Dat was maar al te waar, zijn buffels, zijn trots, werden met den dag minder, hun huid glansde niet meer, de ribben kon men tellen, de oogen lagen diep in hun kassen en de heupbeenderen staken aan weerszijden knokig naar buiten. Ging hij morgen werken, dan zou hij heerlijk versch voeder kunnen koopen en zouden de dieren weder eens naar genoegen kunnen eten. Maar dan moest hij gaan werken! Als koelie!

Den volgenden morgen, nadat hij gegeten had, nam Diepokarso arit en hoed en op de vraag van zijne vrouw, waar hij zoo vroeg heenging, antwoordde hij tot hare groote verbazing:

- Ik ga naar de loodsen, ik wil eens probeeren of ik als daglooner werk kan vinden.

Aan de loodsen was het vol, ver uit den omtrek was het volk afgekomen op het verhoogde loon. Diepokarso sloot zich bij de massa aan en na gerold[1)] te zijn, ging het langzaam naar de

1) Opgeschreven en ingedeeld.

velden. Over de volle breedte van den door brand verwoesten aanplant was den vorigen dag een flink stuk gekapt, zoodat ze een geheel eind door dit stoppelveld moesten gaan, voordat ze het nog niet gekapte gedeelte bereikten. Daar werden allen op een lange rij geplaatst, waardoor de geheele breedte bezet was, waarna met kappen werd aangevangen.

Dit werk viel Diepokarso niet mede. De ruim twee meter lange rietstengels, door het vuur half geschroeid, waren tot de grilligste vormen gekronkeld en dooreen gestrengeld, zoodat het een heel werk was, vooral voor iemand, onbekend met dezen arbeid, om daar snel weg mede te weten. Bovendien had de vuurgloed vele stengels verhard, wat het kappen niet verlichtte, terwijl het verzetten van de voeten met de grootste omzichtigheid moest geschieden, want de scherpe, afgebrande of afgekapte stompen, konden leelijke wonden veroorzaken.

Minder gevaarlijk maar toch zeer hinderlijk was de zwarte asch, die alom verspreid lag, en onder het kappen opvloog, de koelies met een vuile laag bedekkend, waarbij nog kwam, dat de geblakerde rietstengels alles zwart maakten, waarmede ze in aanraking kwamen. Lang duurde het dan ook niet, of de arbeiders waren onkenbaar door het zwart en vuil, waarmede ze waren overtogen en toen bij het toenemen van de hitte de baadjes werden uitgetrokken was op de naakte,

bezweete ruggen in enkele oogenblikken een zelfde roetachtige laag vastgekleefd.

Tegen het middaguur werd de hitte bijna ondragelijk op dit open veld, waar de zwarte tint van den bodem de warmte der zonnestralen niet weinig verhoogde, terwijl asch en stof hoog opgejaagd door de sapiekarren, waarmede het gekapte riet van het veld werd gehaald, de ademhaling belemmerde en een onleschbaren dorst veroorzaakte.

Eindelijk om twaalf uur, nadat de lieden onder deze omstandigheden bijna zes uur achtereen gewerkt hadden, kregen ze een uur om te eten en te rusten, waarna de arbeid weder werd voortgezet.

Afbeulen, noemde Diepokarso dit, hij kon bijna niet meer, doch de wetenschap, dat hij zijn recht op betaling zou verliezen, wanneer hij niet tot het einde doorzette, dreef hem voort en zoo goed mogelijk bleef hij doorwerken. Vooral de warmte hinderde hem op dit heetste uur van den dag, wanneer ieder mensch gewoon was zich in de koele woning terug te trekken en ziekte den onvoorzichtige bedreigde, die zich buiten in de felle hitte waagde.

Onophoudelijk keek hij naar de zon, maar die had naar het geleek veel meer tijd dan anders noodig om haar baan af te leggen en asir endèh scheen het heden niet te zullen worden. Ten laatste daalde de zon, de hitte verminderde merk-

baar en de afgetobde arbeiders herademden een weinig.

In de verte op den weg werd een groote wagen zichtbaar, waarin Hollanders gezeten waren. Een mandoer, die liefdesbetrokkingen onderhield met de kokkie van den administrateur der fabriek, wist te vertellen, dat een aanzienlijk persoon uit Holland de gast was van den fabrikant.

Welk grootsch idee moest die bezoeker krijgen van de welvaart, die de suikercultuur op Java verspreidde, terwijl hij vanuit het fraaie rijtuig, getrokken door het vurige span sandelwoods, daar die honderden lieden zag werken. Wanneer zijn gastheer hem vervolgens als toelichting daarbij vertelde, hoeveel duizend gulden iedere maand, alleen reeds door diens fabriek aan de bevolking werd uitbetaald en hem voorrekende, hoevele millioenen jaarlijks door de suikerindustrie onder de inlanders werden gebracht, dan kon het moeilijk anders, of de bewondering van den bezoeker moest overslaan in enthousiasme.

Meer dan ooit overtuigd van de onmisbaarheid der suikercultuur zou de invloedrijke Hollander naar zijn land terugkeeren en daar getuigen, welk een bron van welvaart gevormd werd door die industrie, zonder welke, zooals door bekwame mannen immers verklaard was, *het bezit van Java voor Nederland geen waarde had.*

Met ontzag zou men in Holland zijne verklaring

aanhooren, als zijnde de meening van iemand, wien men kende als een man van aanzien en die door zijne reis over Java in staat was een juist oordeel te vellen. Hoeveel eerder zou men geloof hechten aan de woorden van dien man, dan aan de rapporten van bestuursambtenaren, die wel jarenlang in die gewesten vertoefden, maar die men niet kende en die eenmaal den naam hadden, de industrie vijandig gezind te zijn.

Zoo zou het zaad door een enkele uitgestrooid, verspreid door de velen, wier eigenbelang daarbij betrokken was, maar al te goed wortel schieten. De meening van den inlander zou niet gevraagd worden en de enkele zwakke stem, die zich verhief in het belang van den inlandschen landbouwstand, zou gesmoord worden door het oorverdoovend reclame-geschreeuw ‘in het belang van den inlander’, waarmede maatregelen en voorschriften die het welzijn van de bevolking met voeten traden in het leven geroepen zouden worden, en dat elke verbetering van het lot van den Javaan, elke daad om deze tegen uitbuiting door industrieelen met Chineesch, Engelsch of Hollandsch kapitaal te beschermen, zou weten te verhinderen.

Maar een dergelijk zegevieren van onrecht en willekeur kan onmogelijk altijd voortduren, eens zullen de oogen der machthebbenden geopend worden, zal hun geweten spreken en wanneer de Javaan dan bevrijd is van de vele kwellingen

hem aangedaan, dan zal hij, die zoo lange jaren zich met berusting schikte in zijn lot, in dien ommekeer, in die verbetering de machtige hand zien van Allah en tevens een nieuw bewijs voor zijne geloofstelling, dat ver boven het onrustig drijven en strijden van de menschheid het onwrikbaar noodlot staat, dat het heden schiep en de toekomst zal beheerschen.

Bij het vallen van den avond betrad Diepokarso zijn erf en het scheen hem toe, alsof hij niet dien morgen, maar dagen geleden dit verlaten had, zoo lang, zoo oneindig lang was deze dag hem gevallen. Op het hoofd droeg hij een groot pak veevoeder, dat hij met een smak nabij de kandang op den grond wierp. Met voldoening en zekere geheime vreugde bemerkte hij de begeerige blikken, die de buffels naar dat heerlijk voedsel wierpen, terwijl ze poogden het met hunne koppen te bereiken en met de lange tongen begeerig om de neus lekten.

Darman wilde het pak lossnijden, maar Diepokarso schoof hem terzijde, sneed eigenhandig het bindsel door en wierp een paar flinke bossen in de kandang. Wat vielen de arme dieren gulzig op die lekkernij aan, hoe verslonden ze dit groene voeder na dagenlang op half verdroogd en taai blad te hebben geleefd, dat ze met moeite in de droge wildernis opzochten. Diepokarso keek met

innig welbehagen toe en vergat zijn vermoeidheid en vuile kleeding, die ook nu, nadat hij zich in de kali gebaad had, nog duidelijk aantoonde, hoeveel het hem gekost had, om het benoodigde geld te verdienen. Dertig cents was het hooge dagloon geweest, waarvan hij vijf cent had moeten betalen voor zijn middagmaal, zoodat hem vijf en twintig cent overbleven voor zijn bijna elf uur werken in die verschroeiende zonnehitte.

Diepokarso beval Darman de helft van het voeder te bewaren voor den volgenden dag, hij zou dan overmorgen nogmaals voeder koopen en daarmede zou het verdiende geld verbruikt zijn.

Dien avond begaven ze zich zeer vroeg ter ruste, Diepokarso was doodmoe, te moe om te slapen, waarom hij zich door zijne vrouw liet piedjiettie[1)], totdat hij eindelijk onder die weldadige behandeling insliep.

Bij de eerste morgenschemering ontwaakte hij geheel verfrischt, doch kwam weldra tot de onaangename ontdekking, dat zijne ledematen stram en pijnlijk waren, zoodat er geen mogelijkheid bestond, dat hij dien dag weder zou kunnen gaan werken. In den namiddag sliep hij vrij lang en eerst nadat hij daarop nogmaals door zijn vrouw gepiedjet was, verdween het gevoel van stijfheid uit zijne spieren.

1) Masseeren.

Werken bij de fabriek deed hij evenwel niet meer, want den volgenden dag werd het dagloon weder op 25 cts. teruggezet, omdat zich voldoend werkvolk kwam aanbieden. Voor zulk gering bedrag, waarvan vijf cent afgingen voor zijn middagmaal, waardoor hij slechts twintig cent overhield, wilde hij geen elf uur in de felle zon staan werken, zoodat hij den volgenden dag ziek was. Twintig cent kreeg hij van de fabriek voor een elfurigen werkdag, twintig cent kostte hem een plaatsvervanger, wanneer hij ten pleziere van de fabriek tot onbezoldigd nachtwaker bij de rietvelden werd opgecommandeerd. Een suikerfabriek bracht veel geld onder de bevolking!

Overal waar het riet van de velden was, kregen de eigenaars weder de beschikking over hun grond, die bijna anderhalf jaar geleden door de fabriek in gebruik genomen was. De kebajan en allen, die indertijd dadelijk hunne gronden aan de fabriek hadden verhuurd, konden met den aanstaanden regentijd weder landbouwer worden.

Toch ging die teruggave niet zonder groote moeilijkheden, want op het geeffende stoppelveld ontbraken de teekens, welke vroeger de grens van ieders eigendom aangaven. De dijkjes waren verdwenen en daarmede de steen, de boomstronk of de plant, die als kenteekens dienst deden. Bij de gronden in privaat bezit (individueele) viel met eenig nameten en overleg nog wel te maken,

dat ieder ten minste ongeveer het zijne terug kreeg, doch bij de gemeenschappelijke gronden (communale) kende de verwarring geen grenzen. Of de oppervlakte vroeger te groot geschat was, dan wel of enkelen vroeger feitelijk minder dan een vol aandeel gehad hadden, bleef in het duister maar zeker was het, dat, toen het aandeel van de meeste rechthebbenden was uitgemeten en deze reeds een aanvang gemaakt hadden met het opwerpen der galangans, het vreemde verschijnsel zich voordeed, dat het overgeschoten stuk der gronden te klein bleek om daarvan aan de overblijvende gerechtigden het hun toekomend aandeel te kunnen geven.

Groote ontevredenheid natuurlijk onder deze laatsten, waarvan niemand met minder genoegen wilde nemen en de loerah, die een poging deed, om, onder den schijn van een nameten, het tekortkomende aan de reeds afgepaste stukken te ontfutselen, stootte hier op zooveel tegenstand van die bezitters, dat hij genoodzaakt was daar van af te zien.

Buitendien scheen ook niet ieder een stuk te hebben gekregen op dezelfde plaats, waar het zijne vroeger lag, tenminste veelvuldig waren de klachten, dat het terugontvangen veld van slechter hoedanigheid was, dan het vroeger bebouwde.

Dagenlang was de dessa door die kwesties in beroering, geen zichtbare opwinding, geen rumoer

of gevecht, maar een paar woningen, die 's nachts afbranden, de vergiftiging van een sapie en de verminking van een karbauw waren de onbedriegelijke kenteekenen, hoe hevig de hartstochten waren opgewekt bij deze uiterlijk zoo kalme lieden.

Ten slotte werd gelukkig eene regeling gevonden, waarbij Setrokromo, die inmiddels als vast mandoer aan de fabriek verbonden was, voorloopig afzag van zijn recht op een aandeel tegen vrijstelling van alle gedwongen werk- en wachtdiensten. Nu kon aan de overigen een bijna vol aandeel worden toebedeeld, waarmede de hoofdoorzaak van het getwist was weggenomen en voorkomen werd, dat de geweldplegingen grooter verhoudingen aannamen.

Het was een langdurige oostmoesson, de regens lieten zich wachten tot groote teleurstelling voor de bevolking, wier vruchtboomen niets meer opleverden. Voor Diepokarso was dit een zware tegenslag, want zijn geld was verteerd, zoodat hij de rente aan Kok Tsjang niet kon voldoen. Dagelijks verwachtte hij den Chinees te zien verschijnen om hem te manen tot betaling en met weghalen zijner buffels te bedreigen, slechts ten deele gerustgesteld als zijn vrouw vol overtuiging verklaarde, dat daartoe Kok Tsjang altijd veel te vriendelijk tegenover hen geweest was.

Bohdarman kreeg ditmaal echter gelijk: de

Chinees liet hen met rust en toen de regens flink doorkwamen, was de ergste nood geweken. Met enkele lieden, die uit geldgebrek hun ploegvee hadden verkocht, was namelijk door Diepokarso eene overeenkomst gesloten voor den verhuur van zijne buffels, die hij zelf toch niet noodig had, nu zijn grond door de fabriek in gebruik genomen was. Sommigen hunner betaalden hem dertig cents per ochtend, anderen verbonden zich tot afstand van een deel van den oogst, ongeveer neerkomende op drie picol van iederen bouw, die zij met zijn ploegvee bewerkten.

Daar bovendien de pisang- en klapperboomen weder meer opbrachten, was Diepokarso in staat op den volgenden rentevervaldag de verschuldigde acht gulden naar den Chinees te brengen. Dat bezoek liep echter minder goed af, want Kok Tsjang verklaarde ronduit het geld niet te willen aannemen en eischte tien gulden, twee gulden wegens beweerd verlies door het niet op tijd ontvangen van de rente. Hoe Diepokarso ook trachtte zijn schuldeischer te overtuigen, dat hem destijds betaling onmogelijk was, het hielp hem niets, de Chinees hield voet bij stuk.

Toen Bohdarman dezen uitslag vernam, zag zij in te veel op de vriendelijkheid van hun mongoolischen bekende vertrouwd te hebben, doch het was te laat, ze waren eenmaal in zijne macht en wilden ze erger voorkomen, dan zouden ze ten

spoedigste de ontbrekende twee gulden moeten bijpassen. Doch hoe aan dat geld te komen? Alle huurpenningen voor het ploegvee waren geind, alle rijpe vruchten waren tegelde gemaakt om de acht gulden bij elkander te krijgen, de rijst was op, voedsel hadden ze niet meer in huis? Wat moesten ze doen?

Nogmaals drong Bohdarman er bij haar man op aan, dat hij zou gaan werken bij de fabriek, en geen andere uitkomst ziende, overwon Diepokarso zijn afkeer van dat als koelie zich verhuren en zocht dien avond Setrokromo op, met wien hij afsprak, dat hij onder diens orders zou werken. Deze voorzorg hielp hem evenwel niet veel, want den volgenden ochtend deelde de hoofdmandoer hem bij een anderen mandoer in, die zich weinig om hem bekommerde, waardoor hij in zijne onwetendheid een goed deel van het werk verkeerd deed.

Toen de Hollandsche opzichter kwam kijken en dit geknoei bemerkte, waren de poppen aan het dansen. Diepokarso kreeg een geducht standje, waarvan hij weinig verstond, want de opzichter sprak slecht Javaansch, doch ook de mandoer werd niet minder malsch onder handen genomen. Woedend over die bejegening, maar te bevreesd om hiervan iets tegen den Hollander te laten merken, wachtte de mandoer tot de opzichter vertrokken was en luchtte toen naar hartelust zijn toorn tegen den dommen dessaman, die hem

zooveel onaangenaamheid bezorgde. Hij overlaadde Diepokarso met scheldwoorden en zond hem ten laatste als onbruikbaar weg.

Bitter gegriefd bereikte Diepokarso tegen het middaguur zijne woning, een halven dag had hij gewerkt, had heel wat angst uitgestaan in tegenwoordigheid van den Hollander, zich bovendien geduldig moeten laten uitschelden door zoo'n verwaanden mandoer en werd nu ten slotte zonder eenige vergoeding weggejaagd.

Na deze ervaring behoorde er voor Diepokarso heel wat moed toe om nogmaals eene poging te wagen, maar hij had geld noodig, ze moesten toch eten! Twee dagen later ging bij dus weder en slaagde er in dagwerk te krijgen. Hij hield het den geheelen dag uit, al bemerkte hij tot zijne ergernis, dat hem al het zware en lastige werk werd opgedragen, terwijl de vriendjes van den mandoer, die 's avonds met deze in de loodsen dobbelden, het zich zoo gemakkelijk mogelijk maakten. Op de uitbetaling poogde de mandoer hem nog vijf cent af te houden onder het voorwendsel, dat hij lui geweest was, doch zijn vastberaden optreden deed den man van dit voornemen afzien.

Den volgenden dag meldde hij zich weder, hoewel nog moe en stijf van den vorigen dag en kreeg werk bij dezelfden mandoer, die hem thans als ingeburgerd scheen te beschouwen, een praatje

met hem maakte en hem - welk gunstbewijs! - een dubbeltje ter leen vroeg. Diepokarso had geen geld bij zich en bovendien voorzag hij dat dit leenen opgevat moest worden als een leenen zonder teruggaaf, waarom hij poogde zich te verontschuldigen, maar de mandoer hield aan en noodgedrongen stemde Diepokarso eindelijk toe den man tien cent af te zullen staan van zijn dagloon. Tot belooning had hij het dien dag bijster gemakkelijk, doch na aftrek van de vijf cent voor zijn middagmaal, dat geleverd werd door de vrouw van den mandoer, en van het dubbeltje aan den mandoer, bleef hem van het geheele kwartje dagloon slechts een dubbeltje over. Nu verklaarde hij zijn vrouw dan ook uitdrukkelijk er genoeg van te hebben en niet meer te willen gaan werken, het diende toch tot niets, wat gaf hun nu die tien cent daags.

Bohdarman was bitter bedroefd over dit besluit van haar man, want wat moest er van hen worden, geen geld, geen voedsel, maar kans ieder oogenblik den Chinees te zien verschijnen om de achterstallige schuld op te eischen.

De twee volgende dagen moest Diepokarso in heerendienst uitkomen, den derden dag waagde hij, door de stille droefheid van zijn vrouw bewogen, een laatste poging om bij de fabriek geld te verdienen. De ochtend verliep naar wensch, doch na den rusttijd brak eene zware regenbui los, die

allen doornat maakte en verkleumd naar huis joeg. Tegen donker, toen het weder opgeklaard was, meldde hij zich om zijne betaling, die hem ook gegeven werd, d.w.z. vijftien cent voor de zes uur, zoodat na betaling van het genoten middagmaal, hem slechts een dubbeltje restte. Nu was onherroepelijk zijn besluit genomen, om zich nimmer meer als koelie te verhuren en toen hij den volgenden dag zwaar de koorts had, terwijl zijne leden stram en pijnlijk waren van dien ongewonen urenlangen arbeid, toen moest Bohdarman toegeven, dat het werken aan de fabriek hen al zeer weinig voordeel bracht. De Chinees moest evenwel ten spoedigste zijn geld hebben en de kinderen moesten toch eten! Daarom diende er raad geschaft. Bohdarman zocht al hunne beste kleeding bij elkander, al de sieraden van haar en van de kinderen, haar kleine oorknopjes, haar gouden kabajaknoopjes, de groote, vergulde oorknoppen van Wakina, alles werd bijeengepakt tot een bundel, welke Diepokarso naar den Chineeschen pandhuis pachter te Soember Riengien bracht. De Chinees gaf hem daarop vijftien gulden en daarmede waren ze uit den nood. Of ze wel ooit in staat zouden zijn hun goed weder in te lossen en of het niet beter geweest ware, dit geleidelijk te verkoopen, wanneer het minstens het dubbele zou hebben opgebracht, daarover maakte ze zich maar geen zorgen, ze hadden buitendien reeds soesah genoeg.

Kok Tsjang kreeg zijn geld en het resteerende bedrag diende om dagelijks voedsel te koopen, ze hadden den laatsten tijd aan zooveel gebrek gehad; geen rijst, geen zout, geen visch, niets was in huis.

Vijfde hoofdstuk.

In zorg en kommer doorworstelden ze den regentijd, vooral het geen voorraad hebben van rijst, kwam hun duur te staan, want al de padi was na den oogst opgekocht door Kok Tsjang en zijne Chineesche vrienden, die daarop de markt beheerschten en den prijs naar boven dreven, zoodat de batok, die eenige maanden geleden voor vijf cent te koop was, thans bij de Chineezen met twaalf cents betaald moest worden. Dit was wel altijd zoo geweest, maar vroeger had men in Kattes daar geen hinder van gehad, toen had ieder zijn eigen padi voor gebruik, doch sedert de fabriek hunne gronden met riet beplantte, was dit veranderd en was een groot deel der dessalieden genoodzaakt, de rijst bij Kok Tsjang te koopen tegen de hooge prijzen, door dezen verlangd.

Bohdarman ging geregeld naar de paasar te

Soember Riengien om de opbrengst hunner vruchtboomen te gelde te maken en getroostte zich den langen vermoeienden tocht heen en weder voor de enkele centen, die ze daar meer kreeg, dan bij verkoop aan de warong te Kattes.

Waren er veel vruchten, zooals in den manggatijd, bracht ze daardoor een redelijk bedrag mede terug, dan werd die week rijst gegeten; was het besomde daartoe niet voldoende, zoo mengde ze de rijst met djagoeng, weinig rijst en veel djagoeng, of ze aten de goedkoopere kaspé, die wel niet erg voedde, maar vooral de hongerige magen der kinderen ten minste een gevoel van genoeg te hebben gaf.

Onder deze omstandigheden was het Diepokarso, toen hij zijne buffels niet meer kon verhuren, onmogelijk de rente aan Kok Tsjang te voldoen, waarom hij naar den Chinees ging om uitstel te vragen. Deze wilde daar echter niets van weten, doch verklaarde zich bereid, hem nog vijf gulden te leenen, zoodat de geheele schuld vijf en dertig gulden werd, waarvoor dan vijf gulden 's maands aan rente betaald moest worden. Diepokarso had geen keus en stemde dus toe, waarop hij huiswaarts kon gaan, want dat nieuwe voorschot van vijf gulden dekte volgens de berekening van den Chinees juist de rente, die nu immers vijf gulden geworden was.

Bohdarman was bij zijne tehuiskomst veront-

waardigd over zooveel schraapzucht, maar Diepokarso legde haar het zwijgen op, wat gaf dat gepraat, hij kon immers niet anders doen, dan goed te vinden wat de Chinees voorstelde, die de macht bezat hem zijn buffels te ontnemen.

Eindelijk kwam de oogsttijd en daarmede eenige uitkomst, want nu kon Bohdarman met hare dochtertjes dagelijks helpen bij het padisnijden en als loon daarvoor 's avonds een flink bos padi huiswaarts dragen. Bovendien kreeg Diepokarso de drie picol padi, welke hem destijds door Singo waren toegezegd voor het gebruik der buffels. Hoe smaakte hun die heerlijke rijst, nadat ze zich zoo lang met onvoldoend voedsel tevreden hadden moeten stellen! Ook kon thans weder eenig geld verdiend worden met verhuren der karbauwen voor het opnieuw beplanten van de velden. Wel niet veel, maar toch voldoende om die maand de rente te kunnen betalen.

Teneinde hunnen toestand iets te verbeteren, verzekerde Diepokarso zich de vergunning van een dessagenoot om een gedeelte van diens veld gedurende den oost-moesson te beplanten en legde daar een kaspé-aanplant aan. Ongelukkig lag dat veld niet erg voordeelig voor bevloeiing, sedert de suikerfabriek zooveel water gebruikte, doch mits het weder iets meeliep zou de opbrengst een zeer gewenschte aanvulling vormen bij hun karig dagelijksch maal.

Zoo ging men den oost-moesson tegemoet. Bohdarman leed zichtbaar onder al die zorgen en teleurstellingen, de vroeger zoo knappe, gezonde vrouw werd mager en verouderde sterk. Hun toestand bleef verre van rooskleurig, werd integendeel met den dag moeilijker. Reeds eenige malen had de loerah gemaand om afdoening der belasting, maar ze hadden daarvoor geen geld, slechts het afkoopen dier gehate nachtelijke wachtdiensten had Diepokarso met veel moeite volgehouden en zelfs den arbeid ten dienste van den loerah nam hij dit jaar zelf waar, hoezeer hem dit ook tegen de borst stuitte.

Alsof de ondervonden tegenspoed niet reeds zwaar genoeg ware, deed een plotseling invallen van den drogen tijd de kans op een slagen van zijn kaspé-aanplant sterk verminderen en de maand was nog niet ten einde, als reeds de uitspruitsels van de nauwelijks gewortelde stekken een lijdend aanzien kregen, verschrompelden en geel werden.

Hoe verder de droge tijd vorderde, hoe grooter hunne zorgen werden. De rijstvoorraad verminderde sterk, niettegenstaande Bohdarman steeds minder kookte, de buffels vermagerden weder uit gebrek aan voedsel en de opbrengst der vruchtboomen werd zeer gering. Reeds had Bohdarman al de kippen moeten verkoopen om de rente van den vorigen maand af te doen, waardoor ze geen

eieren meer te venten had. Bij de nadering van den nieuwen vervaldag hadden ze geen dubbeltje in huis, noch wisten ze op welke wijze aan geld te komen. Met loome schreden begaf Diepokarso zich naar de woning van zijn schuldeischer.

Kok Tsjang leverde weder het doorslaand bewijs, welke nijvere en spaarzame lieden de Chineezen waren en hoe een werkzaam leven en onvermoeid streven niet nalaten vruchten af te werpen. Terzijde van het kleine huisje, hetwelk hem destijds tot verblijf diende, had hij eene fraaie, ruime woning laten zetten, behoorlijk voorzien van een voorgalerij, waarin zelfs een Europeesche tafel en eenige wipstoelen niet ontbraken. De oude woning was voor magazijn ingericht en daar de huishoudster het zoo volhandig had met de toko, had ze op verlangen van Kok Tsjang voor eene mooie jonge vrouw en een paar kleine meisjes gezorgd om den Chinees het leven te veraangenamen.

Diepokarso zag zijn schuldeischer in de voorgalerij, hij liep dus het kleine erf over en hurkte neder. Kok Tsjang strekte zich behagelijk in zijn wipstoel uit en keek vanuit de hoogte op den dessaman neder, die daar buiten op den grond zat. Dat was geheel iets anders, dan een tiental jaren geleden, toen hij als klontong de dessa's rondtrok en bescheiden buigend het erf van dienzelfden man betrad om te vragen of men ook

iets van hem koopen wilde en zich dan ter wille van enkele centen winst goedmoedig door de bewoners liet bespotten en uitlachen. Nu lachte hij in stil welbehagen en deze inlander wachtte vol vrees op hetgeen *hij* beslissen zou.

Schuchter nam Diepokarso het woord, vertelde van zijn bekrompen omstandigheden en vroeg om uitstel van betaling. Een korte weigering was het eenig antwoord, waarop hij verzocht om dan wat meerder voorschot te mogen ontvangen, zijne buffels hadden immers wel driemaal de waarde van zijn schuld.

Kok Tsjang lachte schamper.

- Het mocht wat! Je buffels zijn tegenwoordig erbarmelijk mager. Als ik ze nu moest verkoopen, zou ik er nog schade bij hebben.

Verslagen keek Diepokarso voor zich, wat kon hij antwoorden, het was waar, de buffels waren mager, zeer mager. In den regentijd waren ze bijgekomen, maar thans hadden ze het nog slechter dan het vorig jaar, toen hij ze af en toe voeder had kunnen koopen, waartoe hem dit jaar de middelen ontbraken.

- Kijk! Ik zal je helpen, sprak de Chinees gemoedelijk. ‘Ik ken je al zoo lang, ik wil niet, dat je soesah hebt. Ik zal je twintig gulden geven. Je behoeft daar geen rente van te betalen, dat zou je ook te zwaar vallen, maar ik verlang dan alle vruchten van je vruchtboomen.

Wat moest Diepokarso antwoorden? Als hij de vruchten afstond, zou hij in het geheel geen inkomen meer hebben, doch daartegenover zou hij met dat voorschot kunnen rondkomen en daarvan de rente kunnen betalen, tot over een paar maanden de regentijd kwam en hij zijn sawah weder terug zou krijgen.

- Zooals u wil? sprak hij onverschillig.

- Wat denk je wel? viel de Chinees hierop verstoord uit. ‘Ik wilde je helpen, het is niets dan helpen.

- Ja dat is zoo, doet u het maar, klonk het zacht.

Dien middag moest Diepokarso weder ten huize van den loerah een stuk teekenen, waarna hij van den Chinees zes rijksdaalders kreeg. Hij tuurde op het geld in zijn hand en vroeg toen:

- De rente is nu immers afgerekend?

- Ja zeker.

Daarop stond hij op en ging langzaam naar huis, waar de buffels juist vastgebonden werden in de schaduw van de manggaboomen, hun gewone plaats op het midden van den dag, sedert de fraaie nongkoboomen door de koelies der tram geveld waren. Hij moest toegeven, dat ze steeds magerder werden en er slechter uitzagen dan zelfs in het vorig jaar. Dien middag ging hij naar zijn kaspéweld en bemerkend, dat alle kans op slagen van dat gewas verkeken was, verzamelde

hij een goede hoeveelheid der kwijnende uitspruitsels en droeg die huiswaarts om de buffels te voeren. Wel een week lang kon hij de dieren dagelijks een flinke hoeveelheid van dat voedsel verstrekken, maar toen was de voorraad uitgeput en begon voor hen een nieuw tijdperk van hongerlijden.

Hongerlijden behoefden zijn kinderen niet, doch schraal was het maal wel, dat Bohdarman opdiende, de rijst was van de slechtste soort, wijl dit goedkooper was en om de hoeveelheid eenigszins voldoende te doen zijn, was het noodig ze met veel djagoeng te vermengen. Visch of vleesch kon Bohdarman niet bekostigen, want slechts twee rijksdaalders van de zes konden voor hun onderhoud bestemd worden, de overige tien gulden moesten bewaard blijven voor twee rentetermijnen der schuld aan den Chinees.

Zoo verliep de droge tijd.

Eindelijk vielen de eerste regens en kon Diepokarso na een gedwongen rust van anderhalf jaar zijn sawah weder bebouwen, hij was weder grondbezitter en landbouwer metterdaad en niet in naam alleen. Maar welk verschil tusschen zijne omstandigheden vóór die schorsing in zijn bedrijf en thans, daarna!

Van zijne belasting had hij nog niets betaald, zaadpadi bezat hij niet en voedsel was er niet in huis, maar zijne buffels en de opbrengst der

vruchtboomen op zijn erf waren verpand, terwijl een maandelijksche rentelast van vijf gulden hem steeds verder in schuld bracht. Wat was zijn toestand eenige jaren geleden veel beter, toen hij zelf zijn grond bebouwde, toen nog geen tram en suikerfabriek hare intrede in Kattes hadden gedaan en zijne belasting *f* 11.- bedroeg in plaats van *f* 14.75 zooals thans, nadat de landrente met een rijksdaalder per bouw verhoogd was, omdat, volgens het Gouvernement, die waterwerken en die suikerfabriek hem zooveel *voordeel* brachten!

Werkelijk men moet den Javaan wel als een zeer verachtelijk wezen beschouwen, dat men het waagt, zoo grovelijk onbillijk tegenover hem te zijn. Die belasting, welke landrente heet, hoeveel kwaad heeft zij niet op haar rekening? Het is waar, weinigen zijn met dit van het Engelsch tusschenbestuur overgenomen stelsel sterk ingenomen, geen wonder trouwens, want in Engelsch-Indië is men dit al evenmin. Daarom heeft men op Java naar verbetering getracht en is na vele jaren van onderzoek, na uitvoerige bespiegelingen ten laatste een gewijzigde regeling vastgesteld, maar och, ook die zoogenaamde Preanger-regeling is een echt theoretisch produkt, veel te omslachtig en ongeschikt voor land en volk. Wanneer zal men zich eens de oogen wrijven en helder leeren zien ten opzichte van Indië?

Wanneer zal men eindelijk begrijpen, dat het

onbegonnen werk is, regeeringsmaatregelen te ontwerpen en uit te voeren, ongeschikt voor de bevolking, waarvoor zij bestemd zijn?

Een verstandig Indisch bestuur heeft rekening te houden met het feit, dat de overheerschten zijn van een ander ras, dat zij nimmer tot Europeanen gevormd kunnen worden en dat een streven in die richting op 'misvormen' uitloopen *moet.*

Ieder ras heeft zijne gebreken, maar ook zijne deugden. Leiden kan men, doch niet den aard veranderen van het individu, een aard, die zetelt in afstamming, in het bloed. Daarom moet elke bestuursmaatregel aanpassen aan volk en toestanden, waarvoor hij bestemd is en mag niet omgekeerd verwacht worden, dat een massa van 30 millioen zielen, van geheel ander ras, zich ooit zal aanpassen aan een voor haar ongeschikt systeem, hoe fraai dit ook in Westersche oogen moge schijnen.

En de landrenteregeling *is* ongeschikt voor Java, omdat ze te ingewikkeld is en geen dessaman haar begrijpt; omdat ze werkt 'op goed geluk af', want de oogst van een complex velden valt niet te bepalen uit een proefsneê. Ongeschikt ook, omdat hare uitvoering ontzettend veel werk vordert van ambtenaren, die hun tijd nuttiger konden besteden, terwijl desniettemin de aanslag niet den geringsten waarborg geeft, werkelijk billijk te zijn.

Doch die nadeelen worden verre overtroffen door den noodlottigen invloed, welke dit belastingsysteem uitoefent op de ontwikkeling van den landbouw.

Men kan in Holland onder eene sigaar of ‘five o'clock’ wel beweren, dat de Javaan van iedere verbetering, die hij door zijne zorgen en vlijt in de produktie van zijn sawah weet te brengen, slechts een gering deel - soms toch nog 20 pCt. - heeft te offeren aan den fiscus en het overige hem geheel ten goede komt, doch met dat redeneeren komt men niet verder. De Javaan zegt van zijn standpunt nu eenmaal, dat als hij zijn best doet en meer oogst, alsdan het Gouvernement daar voordeel van heeft, en dat valt niet tegen te spreken. Nu vindt hij, dat hij reeds meer dan genoeg offert aan de schatkist (wie zal dat ontkennen?) en verlangt niet mee te werken om het Gouvernement nog meer voordeel te bezorgen. Bovendien vertrouwt hij het Gouvernement, het Bestuur niet meer, sedert al hetgeen hij ondervond en als ambtenaren hem wijzen op het nut van eene wijziging in zijne werkwijze, dan stemt hij toe, ziet dat nut dikwijls in, maar.... past de verbetering niet too. Waarom niet?

Omdat hij bang is, dat, zoodra hij meer produceert en de *economische toestand* dus verbetert, het Gouvernement hem nog verder het vel over de ooren zal halen.

Het is treurig, dit te moeten schrijven, maar

men vrage het na in de dessa of late het doen door iemand, die daar vertrouwen geniet, want de inlander hoe mededeelzaam soms in schijn, geeft zijn werkelijk vertrouwen slechts aan zeer enkelen, bijna nimmer aan een Europeaan.

Toch valt er nog zooveel te verbeteren, slordiger wordt misschien nergens landbouw gedreven en erbarmelijk zijn de resultaten in vergelijking met wat ze konden zijn. Zoolang echter de landrenteregeling bestaat, zoolang de Javaan bij iedere verbetering in zijne produktie, de belastingbeambte op zich ziet afkomen om een aandeel op te eischen, zoolang zullen proefvelden, irrigatie en landbouwkundigen bitter weinig vermogen om de produktie te vermeerderen en welvaart te brengen op Java, waar thans helaas armoede regel is geworden.

De landrente dient daarom afgeschaft en vervangen te worden door een lage grondbelasting, vastgesteld naar den aard van den grond. De opbrengst, de winst, die de landbouwer behaalt, belastte men niet rechtstreeks, doch indirekt in de uiterlijke kenteekenen van welstand, zóó gemakkelijk waarneembaar in de dessa, dat een zeer eenvoudige regeling zonder schatting of andere onzekere middelen niet moeilijk is te maken.

De grondbelasting stelle men bijvoorbeeld op *f* 1.- per bouw voor alle tegalvelden en van regen afhankelijke sawahs, op *f* 1.50 per

bouw voor sawahs met westmoesson-bevloeiing en op *f* 2.-, wanneer ook oostmoesson-bevloeiing mogelijk is. Of de velden alleen in den westmoesson bebouwd worden, dan wel geheel of gedeeltelijk ook in den oostmoesson late men niet van invloed zijn, dat zal den landbouwer aansporen om ook in den drogen tijd zooveel mogelijk zijn veld met polowidji[1)] te beplanten, wetende, dat van hem hierom geene hoogere belasting zal worden geeischt.

Boomgaarden en tegalvelden met meerjarige gewassen beplant, verraden zekere welgesteldheid en kunnen zonder bezwaar aangeslagen worden met *f* 2.50 à *f* 7.50 per bouw, vast te stellen naar den aard der beplanting, mits zij vrijgesteld zijn gedurende het tijdperk, dat de beplanting nog te jong is om vrucht te geven.

Gronden van slechte kwaliteit dienen geheel vrij te zijn of mogen hoogstens met een recht van 25 cts. worden belast, terwijl wegens den lagen aanslag bij geheelen of gedeeltelijken misoogst zonder zeer groot nadeel voor de schatkist de geheele grondbelasting zal kunnen worden kwijtgescholden.

Om verder te beletten, dat het grondbezit te veel opeenhoopt in enkele handen, verdient het aanbeveling de grondbelasting voor een bezit grooter dan zeker oppervlak (b.v. drie bouw)

1) Tweede gewassen, zooals tabak, djagoeng, kaspé, kerai enz.

sterk progressief te maken en vier bouw te belasten als zes, vijf als tien en zoo verder. Dat zal voorkomen dat de toestand op Java even hachelijk wordt als thans in Britsch-Indië, waar bijna alle goede grond in handen van woekeraars is geraakt. Wie zich aan een ander spiegelt, enz.

De welstand van den dessaman uit zich in kleeding, sieraden, groote woning, ruim erf, vee en paarden. De kleeding en sieraden late men vrij, beschouwe die als een reserve, welke in tijd van nood verpand bij een goed ingericht Gouvernements pandhuis het noodige geld verschaft tot de oogst is binnengehaald, wanneer ook weder aan inlossen gedacht kan worden.

De woning, het erf, het hoornvee en de paarden vormen echter een zeer goeden grondslag voor belastingheffing, want de inlander woont gaarne in een fraai, ruim huis, is zeer gesteld op een uitgestrekt erf en is trotsch op het bezit van hoornvee en paarden. Thans wordt eene verpondingsbelasting geheven, doch aan de afschaffing van de landrente, zal in de dessa ook afschaffing van de tegenwoordige verpondingsbelasting gepaard moeten gaan, waarvan de aanslag grootendeels in het wilde geschiedt.

Ter verkrijging van de gelden, thans van den dessaman als verponding geïnd en ter aanzuivering van het tekort, ontstaan door de vervanging der landrente door de veel lagere grondbelasting, voere

men eene belasting in op de huizen, eene op de erven en eene op hoornvee en paarden, alles naar een vasten maatstaf. Deze maatstaf zal voor de huizen, wegens den afwijkenden bouwtrant voor sommige streken afzonderlijk dienen te worden vastgesteld, doch over het algemeen zou men kunnen volstaan met de volgende rubrieken: *a* steenen huizen (slechts zeer zelden voorkomend in de dessa), *b* huizen met houten geraamte en pannen dak, *c* bamboehuizen met pannen dak of huizen met dak van inlandsch materiaal, doch houten geraamte, *d* bamboehuizen met inlandsch dekmateriaal. Dubbele woningen rekene men dubbel en zeer kleine stelle men vrij.

De erven te belasten naar de waarde der beplanting moet worden afgekeurd om dezelfde redenen als boven tegen de landrente werd aangevoerd Het beplanten met meerwaardige gewassen, bemesting en degelijk onderhoud worden daardoor belemmerd.

Uit een soort gemakzucht is reeds thans de inlander veelal geneigd, de voorkeur te geven aan beplanting van zijn erf met djagoeng, kaspé en dergelijk vlug opbrengst gevende gewassen in plaats van met vruchtboomen en dit euvel wordt zeer in de hand gewerkt door een belastingregeling, welke een erf met klapperboomen of andere vruchtboomen beplant veel hooger aanslaat. Dit is vooral te betreuren, omdat een goede boomgaard belangrijk

kan bijdragen tot de welvaart van den landbouwer en bij misoogst van het rijstgewas de opbrengst een zeer gewenschte hulp biedt, daar de droogte, die de landbouwgewassen doet mislukken, op de vruchtboomen veel minder invloed heeft.

Het beplanten der erven met klapperboomen en andere waardevolle gewassen dient dus te worden aangemoedigd, waarom vermeden moet, dat hierdoor een hoogere belasting verschuldigd wordt, want anders stuit de ambtenaar, die op eene dergelijke beplanting aandringt, weder op het bezwaar, dat de inlander in zjjne bemoeiienis slechts een streven ziet van het Gouvernement om meerdere belasting te verkrijgen.

Daarom stelle men de erven gelijk met tegalgronden, onverschillig welke de beplanting zij en belaste ze dienovereenkomstig, waarbij de oppervlakte ruw geschat kan worden, (minder dan ½ b. op ½ b., meer dan ½ b. op 1 b. enz). Erven kleiner dun ¼ b. zijn thans vrij, dit late men zoo, maar erven daarentegen, welke grooter zijn dan zeker maximum, zouden voor dit meerdere al naar gelang de beplanting is, met boomgaarden of met tegals gelijk gesteld moeten worden. Wanneer dan bij beplanting met jonge vruchtboomen van tegals of daarmede gelijk gestelde deelen der erven van dien grond, als zijnde een jonge boomgaard, geene belasting wordt geheven, ook al wordt als tusschen beplanting polowidji verbouwd, dan zal zulks op krachtige

wijze den aanleg van waardevolle beplantingen aanmoedigen. Immers door aanplant van jonge vruchtboomen zal de eigenaar dan niets behoeven te betalen van zijn polowidji gewas, waarvan hij anders de grondbelasting zou moeten opbrengen, die voor tegals verschuldigd is.

Buffels en sapies hebben eene produktieve waarde, daar zij verhuurd kunnen worden als ploegvee of als trekvee voor transport en betrekkelijk snel voortteelen, maar bovendien geldt als regel, dat de welgesteldheid van den dessaman zich voornamelijk laat afmeten naar het aantal zijner buffels of sapies. Eene belasting hiervan te heffen zal dus een soort vermogensbelasting zijn, doch al te hoog mag ze niet wezen, daar alsdan de uitbreiding van den veestapel zou worden tegengehouden. Een recht evenwel van *f* 1. - per buffel en per sapiestier en van *f* -.50 per sapiekoe zal geen nadeelige uitwerking hebben. Het is de onveiligheid, het zijn de vele stuks vee, die op Java door roovers worden weggehaald en geslacht, zoowel als het verwaarloozen van de zorg voor weidegronden, die den veefokkerij in den weg zitten.

In de dessa heeft men rijpaarden, trekpaarden en pikelpaarden[1)].

Rij- en trekpaarden worden slechts in eigendom bezeten door zeer welgestelde lieden, waarom

1) Draag-, lastpaarden.

eene belasting van *f* 2.50 niet te hoog is. Pikelpaarden en trekpaarden voor zooverre die noodzakelijk zijn voor het bedrijf, mogen niet zoo hoog belast: 50 cts is voldoende.

Men bedenke, dat door deze nieuwe belastingen de inlander niet zwaarder belast zal worden dan tegenwoordig, slechts de vorm der belasting verandert. Het belasten van paarden en hoornvee, zonder inachtneming van de waarde, zal bovendien hoogstwaarschijnlijk dit goede gevolg hebben, dat de minderwaardige exemplaren meer worden opgeruimd en aldus verhinderd worden, zich voort te planten, waardoor een faktor zal verdwijnen, die niet weinig schuld heeft aan den toenemenden achteruitgang van het hoornvee- en paardenras. Misschien dat dan ook het Gouvernement, als het zelf geldelijk belang heeft bij den veestapel, aan dit belangrijke onderdeel van den landbouw wat meer aandacht zal gaan wijden.

Bij de huizenbelasting werden opzettelijk geen bedragen aangegeven voor de verschillende rubrieken, omdat die belasting het nadeelig verschil moet dekken, hetwelk ontstaat door de vervanging van de tegenwoordige landrente en van de verponding - voor het gedeelte, hetwelk thans van de landbouwers geheven wordt - door de voorgestelde grondbelasting en veebelasting. Hoeveel dit verschil zal bedragen, is zonder een voorafgaand onderzoek niet te bepalen, evenmin als de

verhouding van meer en minderwaardige woningen in de dessa, dit alles zal een onderzoek, dat door de ambtenaren ter plaatse gevestigd, kan worden ingesteld, moeten uitmaken; de oppervlakte der velden valt voorloopig te berekenen naar de thans bestaande aanslagen, de cultuurwijze (tegal, sawah of boomgaard) naar de opgave der loerahs, de oppervlakte der erven naar ruwe schatting. Een nauwgezet onderzoek naar de juistheid kan later ingesteld worden en zal niet kostbaarder zijn dan hetgeen voor de invoering der Preanger-regeling wordt vereischt[1)].

De invoering der hier voorgestelde nieuwe heffing behoeft op die herziening niet te wachten, want zeer goed kunnen voor de oppervlakte der velden de gegevens tot grondslag genomen worden, waarop thans de landrente-aanglag gebaseerd is. Weet de Regeering eenmaal het bedrag, dat gederfd wordt en door de huizenbelasting gedekt moet en heeft zij een opgaaf, hoeveel woningen van iedere klasse belastbaar worden, dan zal het gemakkelijk zijn, voor elk dezer klassen het aanslagcijfer vast te stellen zóó, dat de verhouding onderling billijk is en dat het gezamenlijk bedrag dier huizenbelasting het ontstane tekort dekt.

De inlander zal dan in veel beter conditie zijn,

1) Blijkens eene proef, genomen in Wonoredjo (Pasoeroean) en twee andere distrikten met een nieuwe methode van opmeting, komen de totale kosten daarvan op 17½ ct. per bouw.

want hij kan dan zelf zijn belastingaanslag narekenen en hangt niet af van de wisselvalligheden, die de geldende landrente en verponding aankleven. Diepokarso had vóór den aanleg van het waterwerk anderhalven bouw sawah, in den westmoesson bevloeibaar, drie buffels, een erf van een bouw en een dubbele woning. Hij had dan geweten, ware de boven ontwikkelde regeling ingevoerd, dat hij betalen moest voor zijn sawah 1½ × *f* 1.50 = *f* 2.25, voor zijn buffels 3 × *f* 1. - = *f* 3.-, voor zijn erf 1 × *f* 1. - = *f* 1. - en voor zijne dubbele woning *f* X (het bedrag eens en voor al vastgesteld voor eene dubbele bamboewoning met houten geraamte) dus totaal *f* 6.25 + *f* X. Zijne belasting was zonder het hoofdgeld *f* 10. -, zoodat als zijn huizenaanslag *f* 3.75 bedroeg hij bij de nieuwe regeling hetzelfde bedrag zou betalen. Verder zou Diepokarso dan geweten hebben, dat als hij zijne sawah met veel moeite bemest, als hij meer klapperboomen aanplantte op zijn erf en de daar staande vruchtboomen beter verzorgde, al de daaruit voortvloeiende voordeelen geheel voor hem waren, wat hij thans weet, dat *niet* het geval is. Dan zou hij weten, dat als hij een buffel bijkoopt zijne belasting *f* 1. - hooger wordt en kon daar rekening mede houden, doch ook zou dan, als hem een buffel ontstolen wordt en daardoor zijn vermogen belangrijk vermindert, zijne belasting *f* 1. - worden afgeslagen.

Slaagde hij, zijn sawah en erf veel produktiever te maken en wilde hij, afgunstig op het pannen dak van zijn buurman, die daardoor meer in aanzien staat in de dessa, uit de gemaakte winsten zijne woning ook van een dergelijk dak voorzien, dan wist hij vooraf, dat zijn woning daardoor in een hoogere klasse komt en hij dezelfde belasting zal moeten betalen als zijn buurman.

Men zij niet bevreesd, dat de inlander om de iets hoogere belasting te mijden, minder vee zal aankoopen of zijne woning niet zal durven uitbreiden en verfraaien, als hij daartoe het geld heeft. Hij kan met dat geld niets anders doen, tenzij sieraden en kleeding koopen, doch daarvan is de grens spoedig bereikt en eenige vermeerdering dezer nuttige reserve, die in het pandhuis gebracht hem in geldnood aan contanten helpt, zal zijn weerstandsvermogen bij tegenslag zeer verhoogen.

Zijn geld beleggen in mijnwaarden of Amerikaansche spoorwegen kan hij gelukkig niet, zoodat als hij een mooi pakean heeft en zijne vrouw en kinderen een fraai stel kleederen en wat opschik hebben, hem geene andere belegging overblijft voor zijn geld, dan vee te koopen of zijne woning te vergrooten.[1)] Daarbij woont een inlander al even ongaarne in een klein, leelijk huis als een

1) Uitbreiding van grondeigendom als nadeelig voor het algemeen belang, dient zooals hiervoor werd aangegeven, bestreden door het sterk progressief maken der grondbelasting.

Europeaan en zal zich door iets hoogere belasting van verbetering in deze niet laten weerhouden, waar hij weet, dat een betere woning hem in aanzien doet stijgen. Ook zal zijn eergevoel hem doen streven naar een grooten veestapel, want in de dessa wordt alleen diegene als rijk beschouwd, die veel buffels of sapies en een of meer paarden heeft, niet de stille potter, die men veracht en wien een enkele inbraak of brand van al zijne spaarpenningen berooft.

Willekeur of toeval zal ten eenemale bij de belastingheffing zijn uitgesloten, ieder kan zelf uitrekenen hoeveel zijne belasting bedraagten hoeveel ze zijn zal in het volgend jaar. De dessaman, die door vele kleine kinderen en door de zorg voor oude en gebrekkige familieleden de opbrengst van zijn anderhalven bouw sawah hoognoodig heeft, daarom uit gemis aan middelen in een klein huisje op een klein erf woont en geen buffel of sapie heeft, zal niets dan de lage grondbelasting te betalen hebben, inplaats van zijne tegenwoordige hooge landrente. Daarentegen zal zijn dessagenoot, die ook maar anderhalven bouw sawah bezit, maar die geen kleine kinderen of familieleden ten zijnen laste heeft en daarom zich de weelde van een dubbele woning, een rijpaard en een span sapies kan veroorloven, dus in betrekkelijk goeden doen verkeert, en die thans aan landrente evenveel betaalt als zijn arme buurman, alsdan ook wel

daarvoor in de plaats de lagere grondbelasting krijgen, maar tevens voor zijn vee en ruime woning belast worden.

De armeren zullen verlicht, de welgestelden meer belast worden. Trouwens, degeen, die eene kudde van tien buffels heeft, dus een zeer rijk man geacht moet worden, zal daarvoor gemakkelijker tien gulden belasting kunnen opbrengen, dan de arme man van hierboven de paar gulden, die zijne tegenwoordige landrente meer bedraagt dan de lage daarvoor in de plaats te stellen grondbelasting.

Hoeveel eenvoudiger zal de belastingaanslag worden voor den ambtenaar. De gronden, eenmaal de oppervlakte bekend, wat ook voor de Preangerregeling noodig is, blijven alle jaren voor hetzelfde bedrag aangeslagen, tenzij verandering komt door een bevloeiingswerk als wanneer die bevloeide gronden in een hoogere klasse komen, welken opslag men te recht beschouwen kan als direkte bate uit den aanleg van het waterwerk. Geen verwarring dus ook meer bij rentabiliteits-berekeningen, geen slaan in den blinde daarbij.

Over het vee en de woningen zal het niet moeilijk zijn, de noodige opgaven te krijgen van de dessahoofden, terwijl een eenvoudig onderzoek in de dessa voldoende is om de juistheid daarvan te controleeren.

Gedaan zal het zijn met die proefsneden

en oogstberekeningen door niet-landbouwkundige ambtenaren en dat ‘op goed geluk af’ schatten van de opbrengst, hetwelk al zeer weinig waarborg geeft voor een zuiveren aanslag, maar toch zoo ontzettend veel werk en soesah bezorgt.

Gedaan met dat aannemen van een marktprijs voor het produkt, wat een loutere comedievertooning is, want die prijs is nergens op Java twee maanden achtereen dezelfde. De arme dessaman, die dadelijk na den oogst moet verkoopen of, nog erger, van te voren daar voorschot op neemt, besomt een minimum, de welgestelde, die alles *opschuurt* tot na eenige maanden de prijzen zijn opgeloopen, maakt drie-, viermaal meer, doch bij vaststelling van de landrente worden ze over één kam geschoren zoodat de waardeberekening voor den behoeftige te hoog, voor den gegoede feitelijk te laag is.

Dan ook geen gescharrel meer met dien echt fiskalen faktor ‘den economischen toestand’. Het zou begrijpelijk zijn als men bij den aanslag den economischen toestand van het individu in aanmerking nam, maar een geheele streek economisch te taxeeren, is dat niet een overschrijden van de grenzen der mogelijkheid? Toch berust de aanslag van de landrente *grootendeels* op dezen vreemdsoortigen grondslag.

Overal worden armere lieden gevonden, die door ziekte of tegenspoed ten achteren zijn bij

hunne buren, doch de landrente houdt met hen geene rekening en belast deze *arme* lieden *hooger* dan een *welgesteld* man elders, wanneer volgens de ambtenaar de streek, waar die arme menschen wonen, economisch sterker is. Kan men zich grover onbillijkheid voorstellen?

En waar berust dat oordeel over den economischen toestand op? Wel, onder meer op de aanwezigheid van suikerfabrieken. Die industrie, welke slechts voordeel brengt aan enkele bedrijven en aan het proletariaat, maar ontegenzeggelijk door de grondhuur een bepaald nadeel is voor den landbouwer, wordt door het Gouvernement gebruikt als argument om hooger belasting te innen van die bedrijven, van stoomtram enz., - neen, pardon! niet daarvan, maar van den landbouwer, van dengeen, die door de vestiging van eene suikerfabriek economisch *achteruit* gaat.

Niet belasting heffen van vermeerderde draagkracht, zooals het officieel heet, doch belasten van verlies is de juiste betiteling van deze handelwijze.

Waar bij de schatting van den economischen toestand eener streek zulke flaters begaan en officieel gesanctioneerd worden, daar is die heele faktor van de economische sterkte uit een juistheidsoogpunt van nul en geener waarde, terwijl ze, als boven aangetoond, ook onbillijk is voor de armere lieden. Daarmede is de landrente veroordeeld, ook de Preanger-regeling, want bij de

berekening van beide speelt die ‘economische draagkracht’ de hoofdrol.

Of de dessaman voor 8 pCt. of 20 pCt. wordt aangeslagen, hangt geheel af van den economischen toestand, niet van hemzelf, maar van zijne buren, van de streek, in het oog van den ambtenaar. Heeft die ambtenaar eene goede inborst, hindert hem het feit, dat de inlander zooveel moeite heeft, het geld voor zijne belasting bij elkander te krijgen, dan, als hij niet te veel op de vingers wordt gekeken, of, indien hij op invloedrijke relaties kan bogen, zal het hem gelukken de streek, wegens economische zwakte laag aangeslagen te krijgen, doch is die ambtenaar, wat men zou kunnen noemen een dienstklopper in de slechte beteekenis, iemand die door een aangenaam zijn aan zijn meerderen een vlugge promotie zoekt te maken, dan staat het hem vrij, ten einde met een hoog belastingcijfer een goeden indruk te maken, die streek economisch sterk te noemen, waardoor dan als gevolg de landrente tot een veel te hoog peil wordt opgedreven. Met recht kan men dan ook die schatting van den economischen toestand het elastisch gedeelte van den landrenteaanslag noemen en zelfs den ambtenaar, die volkomen ter goeder trouw is, zal het ondoenlijk vallen, te beslissen, hoeveel hooger in zekere streek de lieden, ook de armen, belast moeten worden dan de bewoners, inclusief de

welgestelden, eener andere streek. Het is een vraagstuk als dat van de kwadratuur van den cirkel.

Veel beter zal daarom de toestand worden, wanneer de landrente en de verponding (in de dessa) vervangen worden door eene grondbelasting, eene huizenbelasting en eene veebelasting als hierboven nader ontwikkeld en vaste betalingstermijnen worden bepaald. Dan geen willekeur meer, geen ingewikkeld berekenen, geen veranderlijkheid, maar een aanslag zóó eenvoudig, dat de inlander zelf de juistheid controleeren kan.

Dan ook geen belasting meer van de verbetering door den landbouwer in de produktie van zijn akker of erf gebracht, door bemesting, door betere cultuur, in het algemeen door meer zorg en moeite.

Degenen, die thans steeds weder zich ergeren aan de onverschilligheid van den Javaan ten opzichte van zijn akkerbouw, hem zorgeloosheid en luiheid verwijten, zullen dan zien, dat de Javaan niet lui is, niet dom of vasthoudend aan oude bedrijfsgewoonten, zoodra hem bekend is, dat elke verbetering in de opbrengst verkregen, geheel aan hem ten goede komt en dat niet het Gouvernement uit die vermeerdering eerst een aandeel zal opeischen om later misschien onder het schermen met ‘verhoogde economische draagkracht’, ook het overige in te rekenen.

Dat het Gouvernement indirekt de meerdere opbrengst belast door belasting te heffen van de uitbreiding van zijn huis en veestapel, zal den inlander minder deren om de eenvoudige reden, dat dit belastingen zijn op uiterlijke welvaart, op weelde (in inlandschen zin gesproken, natuurlijk), niet direkt op de vrucht van zijn arbeid. Wil hij een grooter huis hebben, zoo weet hij, dat daarvan meer belasting betaald moet, maar hij is vrij, in deze te handelen, zooals hij verkiest, daarmede bemoeit het Gouvernement zich niet. Met zijn landbouwbedrijf bemoeit het Gouvernement zich echter wèl, *moet* het zich inlaten en de ambtenaren *moeten* op een intensiever cultuur aandringen, dat is plicht in het welbegrepen belang van de bevolking, doch het Gouvernement staat bij dit overigens heilzame streven niet op een zuiver standpunt, zoolang de landrente gehandhaafd blijft, d.i. zoolang het Gouvernement zelf, vooral door dien faktor ‘economische draagkracht’, zoo groot belanghebbende is bij een vermeerderde opbrengst. Nogmaals, de inlander zal alle bestuursbemoeiing met zijn landbouwbedrijf blijven wantrouwen, zoolang vermeerderde opbrengst onmiddellijk vermeerderden belastingdruk tengevolge heeft.

Zesde hoofdstuk.

Gebukt onder zoovele zorgen, werkte Diepokarso niet met de lust, waarmede hij vroeger zijn sawahwerk deed. Bovendien was zijne taak veel zwaarder, want hij moest aanvangen met nieuwe dijkjes aan te leggen, daar door het rietplanten de vroegere dijkjes genivelleerd waren. Eerst toen hij zulks gedaan had, legde hij op eene kleine kweekbedding de zaadpadi uit, welke Kasanredjo hem bezorgd had onder conditie, zijne buffels te mogen gebruiken, want Kasanredjo had zijne beide karbauwen verkocht, nadat de huurpenningen, voor zijn sawah ontvangen, verbruikt waren. Nu had hij geen ploegvee, maar ook goen schulden, waardoor hij, zoolang hij ten minste op tijd ploegvee van anderen kon huren, in betere omstandigheden verkeerde dan Diepokarso, die zijne buffels gehouden had, doch maandelijks vijf gulden rente moest opbrengen.

Bij het ploegen wachtte Diepokarso een nieuwe teleurstelling. Zijne buffels hadden altijd zonder veel inspanning in den zwaren kleigrond de diepe voren getrokken, dieper dan de voren op de velden van zijne buren, want zijn ploegvee was veel sterker. Dieper voren, gaf grooter oogst en daardoor had zijn sawah altijd meer opgeleverd dan die van anderen. Doch thans? Het was bedroevend, de arme, vermagerde dieren te zien zwoegen om den ploeg voort te krijgen, hoewel deze nauwelijks door den grond ging. En terwijl hij met weemoed dit verval van krachten opmerkte bij zijne voorheen zoo zeldzaam fraaie karbauwen, overdacht hij met schrik welke ongunstige invloed deze ondiepe grondbewerking op den oogst zou hebben, die, zooals men toch reeds algemeen vertelde, na eene voorafgaande rietbeplanting immer lager was dan op velden, waar geen riet verbouwd was.

Dit bijna stellige vooruitzicht op een slechten oogst, gepaard met een ontwennen aan het landbouwbedrijf, gedurende de anderhalf jaar, dat de suikerfabriek zijn grond in bezit had, maakten dat Diepokarso lusteloos en onverschillig de noodige werkzaamheden verrichtte.

Ten laatste was alles beplant en moest hij verder afwachten, wat de resultaten zouden zijn van zijn arbeid, die zooveel zwaarder goweest was dan anders, terwijl ook het onderhoud moer zorg bleef

vereischen, daar de nieuw opgeworpen dijkjes lang niet dien weerstand boden aan het water, als de oude, vastgeloopen en door den tijd tot een massief geheel geworden galangans deden. Veel meer werk dus, bij minder kans op eene loonende opbrengst.

Intusschen naderde de uiterste betalingstermijn der belasting met rasse schreden, waarom de loerah stork aandrong op de vereffening, doch hun laatste geld was naar den Chinees gebracht ter afdoening der rente en over een paar dagen zouden ze zelfs niets meer te eten hebben. Niet alleen voor de belasting, maar ook om het noodzakelijke voedsel te koopen, diende er dus geld te zijn.

Reeds weken geleden had de loerah den raad gegeven, de sawah opnieuw aan de fabriek te verhuren, wat volgens een nieuw ingevoerden maatregel geoorloofd was. Diepokarso zou dan dadelijk de huursom kunnen ontvangen en behoefde zijn sawah eerst na den volgenden regentijd af te staan. Hij had echter meer dan genoeg van dat verhuren, hetwelk hem zooveel nadeel berokkend had, daarom wilde hij trachten zelf zijn grond te blijven bebouwen en het zonder die huurpenningen te stellen, door in zijn oogenblikkelijken geldnood te voorzien middels opnemen van voorschot op het tevelde staand gowns. Op een namiddag begaf hij zich daartoe naar Pahbedor, die werkelijk in staat bleek, hem te helpen, daar juist een karrevoerder hem een vroeger geleend bedrag had

terug betaald. Op de gewone conditie, een picol padi te zullen afstaan voor iederen gulden, kreeg Diepokarso twintig gulden en met verlicht gemoed keerde hij naar zijne woning terug.

Het avondmaal was juist gereed en na het goede nieuws werd de schrale maaltijd met meer smaak genuttigd dan in langen tijd het geval geweest was; menschen die veel zorgen hebben, zijn over het algemeen niet hongerig.

Nadat men gegeten had, vereenigden allen zich in het voorhuis en daar zat men weder eens gezellig, in opgewekte stemming bij elkander, zooals dat vroeger dagelijks geschiedde, toen alles in Kattes nog zoo geheel anders was. De kinderen verheugden zich niet minder dan de ouders over den goeden dag, want zij waren zoo heel jong niet meer, Wakina zou met den aanstaanden oostmoesson al twaalf jaar worden, en ze bemerkten het zeer goed, als hunne ouders soesah hadden.

- Als je de belasting betaalt, hoeveel blijft er dan over? vroeg Bohdarman haar man, terwijl ze op den rand van de brits zat, waarop hij, gemakkelijk uitgestrekt, lag te rooken.
- Alsof het geen vijf gulden is! luidde het lakonische antwoord.
- Vijf gulden en een kwartje, dacht ik.
- Hé, een kwartje te rekenen!
- Een kwartje is toch ook geld.
- Ik vraag het om een baadje te koopen,

vleide Wakina, die op een matje op den grond lag.

- Neen ik, jij hebt laatst een nieuw baadje gehad, riep haar zusje boos, die zich met Darman vermaakte over een jong vogeltje, dat deze op de weideplaats dien ochtend had gevangen en nu aan een draad, welke min de pootjes bevestigd was, liet rondfladderen.

- Wanneer dan? vroeg Wakina. ‘Dat is al zes maanden geleden. Kijk, het is al versleten, en ze liet zien, hoe haar elleboog door een groot gat naar buiten stak.

- En het mijne dan! riep Sarina uit, terwijl zo opstond en haar werkelijk zeer gehavende plunje toonde, die vol sleten zat.

- Zwijg toch! riep Bohdarman verstoord, onaangenaam getroffen door dit getwist, want de kinderen hadden gelijk, hunne kleederen wàren versleten en hunne beste kleeding, die nu zoo goed te pas zou komen, had de pandhuispachter en zouden ze wel nimmer terugzien, zoo min als de oorknoppen en verderen opschik. Doch voor de kinderen waren die treurige omstandigheden hard.

- Mijn patjol kon ik haast niet meer gebruiken, sprak Diepokarso half in zichzelf. ‘Door al dat werken in heerendienst aan den weg in dien steenachtigen grond is hij erg gesleten; er zijn groote hoeken uit. Ik zal een nieuwen moeten koopen.

- De dandang is ook op, spruk Bohdarman

op haar beurt, ‘voor de goedkoopte heb ik laatst een aarden gekocht, maar die houden niet lang. Als het niet zoo duur was, zou ik nu wel een koperen willen nemen.

- Als we zooveel koopen, waarvan moeten we dan eten? waarschuwde Diepokarso.

- De rijst is duur, erkende Bohdarman, ‘de batok kost een dubbeltje en djagoeng is er nog niet. Maar komt daar niet iemand het erf op? Allen luisterden en ontstelden niet weinig op het hooren van den zwaren, schuifelenden tred; dat was geen dessaman, dat waren geschoende voeten.

- Is Diepokalso[1)] thuis? klonk het, en op hetzelfde oogenblik verscheen het grijnslachende gelaat van Kok Tsjang voor de openstaande deur.

Zonder zich te storen aan de verwarring, die zijne komst veroorzaakte, trad de Chinees kalm binnen en geen zitplaats ziende, die hem beviel, liep hij brutaalweg met zijne bemodderde muilen over het schoone matje, waarvan Wakina haastig was opgestaan, en ging gemakkelijk leunen tegen een der dakstutten in het midden van het vertrek.

Diepokarso had zich dadelijk opgericht en de beenen onder het lichaam gekruist, terwijl Bohdarman zich snel van de brits had laten glijden en terzijde daarvan, half achter haar man verscholen

1) De niet op Java geboren Chineezen kunnen de r niet uitspreken.

op den grond was neergehurkt. Sarina en Darman hadden bevreesd hun speelgoed opgenomen en waren in het achtervertrek gevlucht, in zenuwachtige haast gevolgd door Wakina, wie het angstig te moede werd onder den loerenden oog-opslag van den Chinees, die den blik niet van haar afwendde en met kwalijk ingehouden hartstocht het lenige lichaam en de fraaie vormen van het mooie meisje bewonderde.

Bohdarman schrok, toon zij ontwaarde, hoe de Chinees haar oudste opnam en haar moederhart waarschuwde haar, dat er ernstig gevaar dreigde.

- Hoe oud is je kind? vroeg Kok Tsjang.

- De jongen is al elf jaar, antwoordde Bohdarman snel.

- Och neen! Dat meisje, het grootste.

- Dat wordt pas twaalf.

Dit antwoord scheen den Chinees voldoende, ten minste hij vroeg niet verder, maar zich tot Diepokarso wendend, zei hij:

- Kijk, ik heb gehoord, dat je geld hebt geleend van Pahbedol.

Groote verbazing bij Diepokarso en zijn vrouw. Hoe wist de Chinees dat? Wie had hem dat zoo vlug verteld? Hij moest overal zijn spionnen hebben!

- Ik heb niet geleend, maar slechts voorschot opgenomen op de padi, antwoordde Diepokarso, inziende, dat ontkennen hem weinig zou baten.

- Is dat dan soms geen leenen? vroeg de Chinees nu luid wordend en zeer kwaad vervolgde hij: ‘Waarom ben je niet bij mij gekomen? Ik heb je altijd geholpen; als je geld vroeg, heb ik je het altijd gegeven, is dat waar of niet?

- Ja, dat is zoo, klonk zachtjes het antwoord van Diepokarso.

- En waarom ga je dan naar een ander, naar Pahbedol?

Wat zou hij antwoorden? Hij kon toch moeilijk zeggen, dat hij liever niet van een Chinees leende.

- Kijk, vervolgde Kok Tsjang zich ten hoogste verontwaardigd houdend, ‘wanneer je zoo handelt, wil ik niets meer met je te doen hebben. Morgen betaal je me de vijf en dertig gulden af, die ik op je buffels heb voorgeschoten, anders haal ik ze weg.

Zijne buffels weghalen, de dieren, waarvoor hij zich zooveel ontbering getroost had? Verbluft keek Diepokarso voor zich, die onverwachte aankondiging trof hem diep.

- Maar we hebben u reeds de rente betaald, bracht Bohdarman in het midden. ‘U heeft toch geen schade, als we op de padi voorschot nemen?

- Dat is het niet, maar, en hier kreeg de stem van den Chinees iets aandoenlijks, ‘ik heb je man altijd geholpen en als hij nu naar een ander gaat, dan grieft mij dat. Dat verdraag ik niet.

- Maar ik heb geen geld, hoe kan ik dan die schuld op de buffels aflossen? vroeg Diepokarso wanhopig, alle moeite doende, de groote droefheid niet te laten blijken, die zich van hem meester maakte.

De Chinees scheen een oogenblik na te denken, toen sprak hij gemoedelijk:

- Hoor eens, ik wil je niet ongelukkig maken. Ik meen het goed met je, ik heb het altijd goed met je voor gehad. Als je dat geld aan Pahbedol terugbrengt, dan zal ik geld geven op je padi, dat is voor jou hetzelfde.

Diepokarso keek zwijgend voor zich, Bohdarman zag hem eens aan, en om hem een wenk te geven, uitte ze weifelend als hare meening:

- Ja, dat is het beste.

Zonder op te kijken, prevelde Diepokarso nu:

- Ik denk, dat dit niet gaan zal. En daarop den Chinees in het gelaat ziende, vervolgde hij met vaste stem: ‘Ik ben het met Pahbedor eenmaal overeengekomen, ik heb het geld reeds, hoe kan ik dat ongedaan maken?

- Och wat, je zegt, dat ik het gezegd heb, dan is het in orde, verzekerde Kok Tsjang.

Ja, als hij dat zei, zou Pahbedor uit vrees voor den Chinees geene tegenwerpingen durven maken, maar Diepokarso achtte zulk optreden beneden zich, zijn eergevoel verzette zich tegen eene dergelijke handelwijze.

- Ik ben het eenmaal met hem overeengekomen, herhaalde hij eenigszins weifelend.

- Nu, wil je of niet? riep de Chinees luid, schijnbaar in woede ontstoken. ‘Ik wil hier niet nog langer staan, ik ga naar huis, en de daad bij het woord voegend, richtte hij zijne schreden naar de deur.

- Neen, dat bedoel ik niet, riep Diepokarso in doodsangst bij de gedachtte, zijne buffels te zullen verliezen, en van de brits neerglijdend, hurkte hij onderdanig op den grond en sprak gedwee tot zijn schuldeischer, die zich op zijn roepen had omgekeerd. ‘Ik zal morgen naar Pahbedor gaan en met hem daarover spreken.

- Spreken! Wat spreken? Neen, nu moet ik een besluit hebben, en een hand met zilver uit den zak halend, vroeg Kok Tsjang kortaf: ‘Wil je het geld of niet?

Wat moest hij antwoorden, was niet toestemmen het eenige, dat hem overbleef, goedvinden alles, wat de Chinees verlangde?

- Ja, alles wat u wilt, sprak hij zacht.

- Hier, daar zijn dertig gulden, zei Kok Tsjang, terwijl hij de rijksdaalders neertelde. Als de oogst rijp is, krijg ik daarvoor vijf en dertig picol.

- Dertig toch? vroeg Diepokorso onthutst.

- Neen vijf en dertig. Alle overeenkomsten sluit ik op dien voet.

- Hier in de dessa is altijd de gewoonte geweest een picol voor iederen gulden.

- Dat doet er niets too, viel de Chinees toornig uit, ‘mijn gewoonte is nu eenmaal zoo. Wil je of niet?

- Ik vraag vergeving, sprak nu Bohdarman onderdanig, ‘maar onze sawah is niet groot, vijf en dertig picol is misschien onze geheele oogst, waar moeten we dan van eten?

- Als u twintig gulden geeft tegen twintig picol, dan is zulks voldoende, van Pahbedor heb ik ook slechts twintig, opperde Diepokarso.

- Dertig gulden kun je ook wel gebruiken, ik wil niet dat je soesah hebt, ik heb je altijd geholpen, en grootmoedig vervolgde Kok Tsjang: ‘Goed, ik wil voor jou eene uitzondering maken, met dertig picol zal ik genoegen nemen.

Dankbaar gestemd, groetten ze den Chinees, die haastig vertrok. Toen ze alleen waren, keken ze elkander echter eens aan. Moesten ze wel dankbaar zijn?

- Hij keek erg naar Wakina, zei Bohdarman haar man vragend aanziende.

- Och kom, dat verbeeld je je, hij kijkt alleen naar geld en naar padi en buffels.

- Maar ook naar ooftboomen, sprak Bohdarman met nadruk.

- Kom, het is laat, we gaan slapen, antwoordde haar Diepokarso kortaf, hij hield niet van al die zwaartillendheid zonder feitelijken grond, ze hadden werkelijk reeds zorgen genoeg.

Toen Diepokarso den volgende dag Pahbedor verhaalde van het bezoek van Kok Tsjang, nam de oude man genoegen met de outbinding hunner overeenkomst, want hij begreep, dat Diepokarso onder den druk van den Chinees moeilijk anders kon handelen.

Nadat Diepokarso daarop zijne belasting bij den loerah had betaald en vijf gulden gereserveerd waren voor de over eenige weken te betalen rente, werd het overige bestemd voor voedingsmiddelen en eenige hoogst noodige uitgaven.

Een maand later was de djagoeng rijp en kon Bohdarman daarmede het tekort aan rijst aanvullen, want dat voedingsmiddel was duur geworden; twaalf cent de batok. De Chinees, die ze voor drie en vier cent had opgekocht, maakte een aardige winst op de groote hoeveelheid, door hem opgeschuurd. Heel zuinig moest Bohdarman zijn, wilde ze die maand met het geld toekomen, want ze miste nu elke bron van verdienste, sedert de Chinees de vruchten oogstte van hun boomgaard, waardoor ook aan opsparen voor betaling van rente niet gedacht kon worden. Om het voorradige geld zoo lang mogelijk te doen strekken, had Diepokarso reeds eenige malen afgezien van het stellen van een plaatsvervanger en was hij op aandringen zijner vrouw zelf 's nachts gaan waken aan de gerdoe of waar dit bevolen werd. Bohdarman vond, dat ze in hunne omstandigheden

die vijftien of twintig cents iedere drie of vier dagen niet konden missen, bovendien was Darman niet zoo jong meer en kon al vrij handig met 't kapmes omgaan, bang was hij ook niet en met de scherpe klewang van zijn vader gewapend, zou hij zijne moeder en zusje in geval van nood stellig flink verdedigen.

Het was een zeer zware tijd voor Diepokarso, zijn sawah meer onderhoud vorderend dan ooit te voren, veel gedwongen diensten, vooral aan de wegen en waterleidingen, daarbij de diensten ten behoeve van het dorpshoofd, welke hij vroeger altijd had afgekocht en nu nog bovendien die herhaaldelijke nachtelijke wachtdiensten. Het leven van den Javaanschen landbouwer was een zeer moeilijk leven, wanneer hij geen geld bezat om ten minste een deel zijner verplichte diensten af te koopen. Hard werken was het dan voor het Gouvernement, in heerendienst of dessadienst, in koffietuinen of aan wegen, zonder eenige betaling, terwijl dikwijls geen voedsel in huis was.

De eerste rentebetaling voldeed Diepokarso met het terzijde gelegde bedrag, maar toen de volgende rentetermijn afliep, was er geen geld in huis en begaf hij zich met loome schreden naar de woning van Kok Tsjang.

Evenals bij zijn vorige bezoeken op dit ochtenduur, vend hij ook thans den Chinees gemakkelijk in een stoel liggen, doch in plaats van de

Chineesche kabaai en blauwe katoenen broek, die deze vroeger droeg, had hij nu een net wit jasje en keurige slaapbroek van Europeesch model aan. Ook de omgeving van de woning had eenige verandering ondergaan. Schuin achter het woonhuis was een groot deel van het erf van den naastwonenden dessaman in het bezit van den Chinees geraakt en door dezen gebruikt tot plaatsing van een ruimen stal en wagenkamer voor de kortelings aangeschafte bendy en paarden. Slechts gedeeltelijk kon die aankoop als luxe beschouwd worden, want de zaken van Kok Tsjang hadden zich in de omliggende dessa's zoodanig uitgebreid, dat hij bijna dagelijks moest uitrijden.

Nadat Diepokarso zich zwijgend buiten de voorgalerij op den grond had nedergezet, vroeg de Chinees:

- Wat is er?

- Ik kom nog eenig voorschot vragen, ik heb geen geld voor de rente en niets te eten.

- Waarop wil je nu nog leenen?

Dat wist hij werkelijk niet, moest Diepokarso zich bekennen. De Chinees schudde ernstig het hoofd, doch hij wilde den man niet in den steek laten. De laatste maal bij zijn bezoek had hij het dubbele huis van zijn schuldenaar goed opgenomen en bemerkt, dat het flink en degelijk gemaakt was en nog in goeden staat verkeerde.

- Kijk, ik wil je nog elf en een halven gulden leenen, sprak hij na eenig nadenken, ‘maar dan moet je daarvoor teekenen.

- Teekenen! Waarvoor? vroeg Diepokarso achterdochtig. Hij herinnerde zich den vorigen maal, toen hij te laat bemerkt had, dat men hem zijne buffels had laten verpanden.

- Alleen maar voor je huis, ik weet niets anders, klonk het onverschillig.

Diepokarso dacht na. Zijn huis schatte hij minstens op twintig gulden, wanneer hij het nu verpandde voor elf en een halven gulden, dan liep hij kans, dat het daarmede juist zou gaan als met zijne buffels, die hem ontnomen konden worden voor een schuld van slechts vijf en dertig gulden, ofschoon ze ruimschoots het driedubbele waard waren. Verpandde hij dus zijn huis, dan moest hij trachten het grootst mogelijke voorschot te krijgen.

- Mijn huis is heel goed; het dak is dik en lekt niet, de gedeks zijn voor drie jaar vernieuwd en het hout is van het beste, de stijlen van rekiesie en woengoe, de blandars van wadang. Naar ik schat is het wel vijf en twintig gulden waard, daarom, als ik moet teekenen, vraag ik twintig gulden voorschot.

- Wat! Een huis als dat van jou, daar zou ik twintig gulden op geven? Wanneer het dak over een paar maanden lekt, dan is het geen vijf gulden waard.

Een man kwam het erf op, zwoegend onder de zware vracht djagoeng, die hij aan zijn pikoelan droeg. Voorzichtig hurkte hij neder en zette de gedroogde kolven op den grond. Daarop de voorgalerij naderend, meldde hij onderdanig, dat hij twintig gèdèngs bracht.

- Hoeveel is dat nu te zamen met de vorige? vroeg de Chinees norsch, alsof hij dit niet wist.

- Het is nu voltallig, klonk schuchter het antwoord van den dessaman.

- Wat? viel de Chinees driftig uit, ‘denk je dat ik die kleine kolven van jou tegen de volle waarde wil rekenen, als je daar niet op toe geeft? Ik wil twintig gèdèngs toe hebben.

- U heeft slechts acht dubbeltjes voorschot gegeven per duizend en ze is nu reeds anderhalve gulden, sprak de man verwijtend. Hij had niet veel meer dan twintig gèdèngs nog over en daarvan moest hij met zijn gezin de eerste maanden leven.

- Wat een brutaliteit! Wat ben jij voor een mensch? Ik heb je geholpen aan geld, toen je dat zoo noodig had en nu praat je zoo! Het is te erg. Morgen breng je twintig gèdèngs en anders zal ik je wel klein krijgen, schavuit! Mij geef je al die kleine kolven en de groote houd je tehuis.

De man was maar een Javaan, een gewone dessaman en hij gevoelde daarom diep zijne nietig-

heid tegenover den Chinees, die immers met paard en wagen door de dessa's reed en wiens rasgenooten met zooveel onderscheiding behandeld werden door de inlandsche Hoofden en door de hooge Hollandsche ambtenaren! Daarom waagde hij slechts schoorvoetend te zeggen:

- Bij elke gèdèng heb ik reeds twee toegegeven, misschien is een enkele kolf op den weg verloren geraakt, want de weg is lang, wel drie uur loopen, maar alle bossen bevatten twee en twintig kolven.

- Wat zanik je toch! Is dat soms geen algemeen gebruik? Overal is het zoo, voegde de Chinees hem toornig toe en daarop beval hij op een hoogen toon, die geen tegenspraak dulde: Hajo, vooruit! Breng die djagoeng naar achteren en laat ze nazien door de njonja. Morgen breng je me nog vijftien gèdèngs, allemaal groote kolven, en niet minder, versta je?

De man mompelde een bijna onhoorbaar: 'Jawel' en deed zooals hem gezegd was.

- En jij, wil je nu of niet? vervolgde de Chinees op brusken toon tegen Diepokarso. 'Ik doe het alleen om je te helpen.

Wat moest hij antwoorden, dacht Diepokarso. Hij wist geene andere manier om aan geld te komen en als hij de rente niet voldeed, zouden hem zijne buffels worden afgenomen.

- Ja, zooals u wilt, zei hij zacht.

Met behulp van den loerah werd de zaak verder in orde gemaakt, doch in plaats van vijf gulden voor de verschenen rente, hield de Chinees zes en een halven gulden af, onder toelichting, dat door vermeerdering van de schuld, de rente natuurlijk ook vermeerderde.

Diepokarso moest erkennen, dat dit zeer logisch klonk en daartegen weinig in te brengen was, doch toch viel die verrassing hem koud op het lijf. Met zekere wanhoop zag hij aldus den last, die hem drukte, opnieuw vermeerderen.

Peinzend, keerde hij met de beide rijksdaalders huiswaarts. Over anderhalve maand zou de oogst rijp zijn. Wanneer die meeviel en zijn sawah een ruim beschot opleverde, dan zou hij misschien, als hij bovendien van Pahbedor een flink bedrag op den volgenden oogst opnam, in staat zijn bijna al de schuld aan den Chinees af te doen, dan zou hij weder vrij man zijn, dan zou hij.... Hé, hij schrok. Een klapperrot plofte iets verder op den weg neder en maakte zich pijnljjk piepend uit de voeten. Het diertje had zich bezeerd, het had te ver willen springen. Diepokarso rilde even, hij was bang voor slechte voorteekens.

Zijn sawah bleef echter ditmaal van ziekten en plagen verschoond, ook had de fabriek er geen belang bij zijn oogst tot overhaast rijpen te dwingen door aan zijn veld water te onttrekken, want die gronden hadden voor haar eerst een volgend jaar

waarde. Diepokarso begon weder eenige hoop te voeden, maar aan betalen van de rente kon op het einde van de maand niet gedacht worden, daar de vijf gulden reeds grootendeels verbruikt waren, voornamelijk voor voedsel; de rijstprijs was door den Chinees opgedreven tot achttien cent de batok.

Met goeden moed ging hij evenwel naar Kok Tsjang, want zou niet over een paar weken zijn padi rijp zijn? Al mocht dus zijn schuldeischer geen uitstel toestaan, dan zou hij toch zeker wel genegen zijn het bedrag van de rente later met padi te verrekenen.

Kok Tsjang was achter bij den stal en verlustigde zich in den aanblik van een nieuw gekocht, fraai, sandelwood rijpaard. Hij wenkte Diepokarso naderbij te komen en toen deze daaraan voldeed en neergehurkt was, vroeg de Chinees hem, wat hij verlangde.

Op de verklaring van Diepokarso, dat hij de rente niet kon betalen, toonde Kok Tsjang de grootste verwondering en met eenige verontwaardiging verklaarde hij dat op die manier al zijn helpen te vergeefsch was.

Toen Diepokarso daarop met zijn voorstel voor den dag kwam om een nieuw voorschot op zijn padi, werd Kok Tsjang bepaald kwaad. Waar het nog lang niet zeker was, dat de oogst voldoende zou zijn om de verpande dertig picol af te leveren, zou het immers al te dwaas zijn, nog

meer voorschot te geven. Wie zou dat doen? vroeg hij.

Ja, wie zou dat doen? herhaalde Diepokprso bij zichzelf. Als de Chinees het niet deed, dan niemand zeker, want wie zou zich in eene zaak willen steken, waarin de Chinees reeds de macht in handen had.

- Kijk, vervolgde Kok Tsjang niet onvriendelijk, ‘mijne huishoudster wil meer hulp hebben. Als je het toestaat, zou je dochtertje bij haar in dienst kunnen komen.

Ziende, dat Diepokarso zwijgend voor zich bleef zien, ging de Chinees voort: Haar betaling zou vijf gulden per maand kunnen zijn en ik zou bijvoorbeeld dadelijk twee maanden voorschot kunnen geven. Voor haar kleeding en voeding zal mijne huishoudster zorgen. Je behoeft dan niets geen zorg meer voor haar te hebben en kunt gemakkelijk de rente opbrengen.

Nog steeds zat Diepokarso voor zich te kijken.

- Vijf gulden in de maand is eene mooie betaling, sprak Kok Tsjang verder en meenend, dat hij de zaak er bijna door had, voegde hij opgewekt hieraan toe: ‘Als haar werk voldoet, wil ik haar betaling later verhoogen.

Geen overleggen van het voorstel echter had Diepokarso zoo lang het antwoord doen schuldig blijven, maar wel de vrees, zijn schuldeischer te vertoornen, die hem zooveel kwaad kon brouwen.

Veel moeite had het hem gekost om niet reeds dadelijk het laaghartige voorstel te beantwoorden, zooals het dit verdiende. Op de schampere uitdrukking ‘als haar werk voldoet’, kon hij zich ten laatste niet meer bedwingen en met een krachtig: ‘Bòten’ (neen), staat hij op en loopt snel het erf af, terwijl de Chinees hem vol verbazing nastaart.

Hoewel bitter teleurgesteld door deze ontgoocheling, nu hij het mooie meisje reeds in zijn bezit waande, wist Kok Tsjang zich genoeg te beheerschen om niets van zijn stemming te laten bemerken aan den staljongen, die op eenigen afstand bezig was, de bendy aan te spannen, doch niettemin mompelde hij dreigend, met verbeten woede in zijne moedertaal, het Chineesch dialekt: ‘Wacht maar schavuit, ik zal je wel klein krijgen; die tijd komt wel.

Bohdarman ontstelde hevig, toen ze het gebeurde vernam, ze maakte zich toch reeds zooveel zorgen over die meisjes. Het beste zou zijn, ze zoo spoedig mogelijk uit te huwelijken, ze langer ongetrouwd te laten moest noodwendig op ongeluk uitloopen. Aan gegadigden ontbrak het niet, maar de achteruitgang van bijna allen in de dessa, het kronisch geldgebrek der bewoners, waren oorzaak dat de aanbiedingen zoo karig waren, dat geen enkele in overweging genomen had kunnen worden.

Voor het betalen van de rente aan den Chinees,

zag ze geen andere uitweg dan een verhuren hunner sawah aan de fabriek, wat ze haar man ronduit zeide en Diepokarso, die ieder oogenblik vreesde, dat zijne buffels namens zijn schuldeischer zouden worden weggehaald, juist nu dezen door het betere voedsel in den regentijd hunnen vroegeren omvang en kracht herkregen hadden, gaf schoorvoetend toe.

De loerah was, zooals zich denken liet, zeer met dit besluit ingenomen, want nog steeds ontving hij een rijksdaalder van iederen bouw, welke aan de fabriek verhuurd werd. Echter bleek de fabriek niet genegen meer dan vijf en twintig gulden per bouw als huursom te betalen, dat was de helft van hetgeen ze het eerste jaar besteed had, doch sedert waren dan ook de omstandigheden veel gewijzigd. Destijds waren de dessabewoners onafhankelijke lieden, die slechts door het uitloven van eene buitengewoon hooge huursom zich tot een verhuren hunner gronden lieten verlokken, nu was dit anders, thans kwamen uit geldgebrek de inlandsche grondeigenaars, smeekend om een voorschot, hunne sawahs zelf aanbieden.

Zooals de goederenmarkt zich richt naar vraag en aanbod, zoo rees en daalde ook de huursom. Van het eerste was evenwel nimmer sprake, want sawahbezitters, eenmaal tot armoede gebracht, zijn gedoemd zich daarna gewillig aan de door de fabriek te stellen condities te onderwerpen, waarom

dus integendeel daling algemeen voorkwam en deze misschien nog grooter afmetingen zou aannemen, indien het mogelijk ware, de huursom onbekend te doen blijven.

Het vooruitzicht slechts zeven en dertig en een halven gulden te krijgen in plaats van vijf en veertig, zooals den vorigen keer, en eigenlijk meer dan dit nog de onbillijkheid in het oog van een dessaman in dit afslaan der huursom gelegen, deden Diepokarso bijna afzien van de verhuring, doch Bohdarman overtuigde hem, dat zij niet buiten dat geld konden, nu de opbrengst der vruchtboomen en grootendeels ook van het te velde staand gewas den Chinees toebehoorde. Dit betoog zijner vrouw en de vrees, zijne buffels te zullen verliezen, deden Diepokarso zich over zijne grieven heenzetten en hem genoegen nemen met de lage som, door de fabriek geboden.

De loerah, die zich herinnerde hoeveel moeite het hem gekost had, het vorig jaar de belasting van Diepokarso los te krijgen, voorzag dit jaar niet minder soesah daarvan en zorgde daarom door zekere pressie uit te oefenen op den mandoer en op Diepokarso, van de laatste vergunning te krijgen de belasting van de huurpenningen af te houden. Na een klein geschenk aan den mandoer voor diens tusschenkomst, na aankoop van een aantal noodige zaken en eenig voedsel en na betaling van de zes en een halven gulden rente

aan den Chinees, bleven Diepokarso slechts vijf rijksdaalders over, die hij zorgvuldig wegborg in een der bamboe stutten van zijn slaapbrits, de veiligste plek, die hij daarvoor wist te vinden. Geld in huis hebben was altijd gevaarlijk, het lokte dieven, vooral in dezen tijd nu de Harihojo naderde, dan was de onveiligheid groot en diende men zeer waakzaam te zijn. Menschen, die op andere tijden nimmerstalen, namen nu hun toevlucht tot inbreken en veerooven, als een doeltreffend en, bij het ontbreken van iets, dat op politie geleek, ook weinig gewaagd middel om zich in korten tijd een flinke som geld te verschaffen, waarmede ze op den grooten feestdag konden pret maken en dobbelen.

Pret maken en feestvieren was voor de meerderheid der inwoners van Kattes dit jaar niet weggelegd. Ze hadden geen geld om te dansen of fraaie kleeding te koopen en, zich schamend over hunne weinig feestelijke kleeding zouden ze zich op die eenige feestdag van het gansche jaar schuw verborgen houden in hunne woning.

Op Harihojo geen nieuwe kleeding! Op Harihojo geen feestvieren! Het moest wel erg nijpen in de dessa.

Zevende hoofdstuk.

Diepokarso had den geheelen dag in gedwongen dienst moeten werken aan een weg, waarvan de af- en oprit bij een kali naar den zin van den beheerder van de suikerfabriek te steil waren, waarom een bestuursambtenaar de verbetering daarvan in niet betaalden dienst had gelast.

Eerst lang na het invallen der duisternis was hij doodmoede en verkleumd van den regen tehuis gekomen. Hij had bijna geen trek in eten, maar verlangde slechts te slapen, zoodat het gezin dien avond buitengewoon vroeg ter ruste ging.

Bohdarman, die het dien dag niet druk gehad had, was spoedig door haar eersten vasten slaap heen, welke toen overging in een droomend sluimeren. Aangenaam waren die droomen niet, ze droomde, dat ze gefluister hoorde buiten de woning en daarna van een groote slang, die aan de gedèk

knaagde en de woning binnen wilde dringen. Het was erg akelig en ze was daarom blij, dat ze wakker werd. Stil bleef ze op den rug liggen, ze was bang om dadelijk in te slapen en weder zoo te droomen.

Maar was ze wel helder wakker, hoorde ze daar niet hetzelfde geritsel aan de gedèk, waarvan ze daareven gedroomd had? Ze durfde zich niet omdraaien uit vrees, dat de brits zou kraken, doch voorzichtig lichtte ze het hoofd een weinig op en luisterde scherp toe. Neen, nu was ze zeker, het was geen inbeelding, maar daar moest iets in de woning gedrongen zijn, hetzij mensch of dier.

Met de voeten trok ze haar man, die rustig naast haar lag te slapen, aan een teen en toen hij, hierdoor gewekt, zich wilde omdraaien en oprichten, beduidde ze hem, stil te zijn en fluisterde hem angstig haar waarneming in het oor. Maar jawel, dat was altijd nog dezelfde Diepokarso. Een ander zou voorzichtig de kris omvat hebben, die onder bereik lag en dan gewacht hebben, doch hij stond met een sprong op den grond en was een volgend oogenblik met de snel gegrepen klewang achter het schut verdwenen.

Daar hoort ze hem in het vertrek luid iemand uitschelden, het angstzweet breekt haar uit, ze hoort twee ijzeren wapens tegen elkander slaan, een deur openwerpen, een onderdrukten schreeuw

en toen voetstappen buiten op het erf, wegstervend in de verte.

Gejaagd staat ze op, steekt snel het lampje aan en ziet nu de deur openstaan en onder den oostelijken wand een groot gat. Gelukkig! daar komt haar man terug; hij sluit zwijgend de deur achter zich en op haar vraag wat er was, antwoordt hij norsch: 'Niets'. De kinderen waren immers wakker en die behoefden niet te weten wat voorgevallen was, dat kon gevaarlijk zijn; het verstandigste was altijd, zijne zaken zelf af te doen en zoo weinig mogelijk daarover te praten.

Stil gaat Bohdarman weder liggen op de brits, ze hoort haar man werken aan het gat, hij wierp het zeker dicht. Eindelijk doet hij het lampje uit en komt bij haar, maar hij gaat niet liggen, doch blijft met de klewang in de hand op den rand van de brits zitten. Nogmaals vraagt ze, wat er gebeurd is, doch weder scheept hij haar af met een kort: 'Het is in orde, ga jij maar slapen.' Onbeweeglijk blijft hij zitten en ten laatste dommelt ze in.

Door het knarsend geluid van een deur, die opengeschoven wordt, schrikt ze wakker. Het schemert buiten, haar man is weg. Ze staat vlug op, loopt het achtervertrek door en gaat door de openstaande deur het voorhuis binnen.

Buiten op het erf ziet ze haar man met de klewang op verschillende plaatsen de aarde krabben

en daarop met een bosje onkruid de klewang langdurig wrijven. Ze durft niet te spreken, maar terwijl ze zich terugtrekt in de woning, gluurt ze door de reten van den wand naar haar man. Hij schijnt gereed en wil binnengaan. Nu treedt ze hem tegemoet en op haar zacht geuite vraag, of hij de dieven dien nacht nog gezien heeft, geeft hij wel niet dadelijk antwoord, maar, nadat ze in het voorvertrek buiten zicht zijn van mogelijke voorbijgangers en niet gehoord kunnen worden door de kinderen, vertelt hij haar fluisterend, hoe hij in het achtervertrek plotseling tegenover een man gestaan had, die een lang, smal kapmes in de hand hield en op zijn onverwacht verschijnen de verbindingsdeur had opengeworpen en in het voorvertrek gevlucht was. Daar had de roover zich plotseling omgekeerd en getracht hem met zijn kapmes te raken, doch dit gelukte niet, waarop de bandiet snel door de buitendeur had willen ontsnappen. Hij had echter eenig oponthoud gehad door het openen van de sluiting en in dat oogenblik had Diepokarso den onbeschaamden inbreker met de klewang een paar geduchte houwen toegebracht, die dezen slechts ten deele met zijn kapmes had kunnen afweren. Vooral de laatste slag, juist toen de boef de deur open had en naar buiten sprong, scheen goed raak geweest te zijn, want de man had een lichten schreeuw gegeven en was erg zwaaiend verder geloopen.

Dat Diepokarso daarop weder stil de woning gesloten had, vond Bohdarman heel verstandig en dat hij uit vrees voor wraak van de rooverbende dien nacht was blijven waken, was onder de gegeven omstandigheden een noodzakelijke voorzichtigheidsmaatregel. Ze was zeer verheugd, dat de roover, noch op het erf, noch op den weg voor hunne woning lag, zoodat men mocht aannemen, dat zijne makkers hem hadden meegenomen. Nu bestond weinig gevaar voor een ingrijpen van de politie, want, zooals vanzelf sprak, zouden ze over het geval met geen woord reppen. De op het erf gevallen bloeddroppels had Diepokarso met zorg verwijderd, terwijl door wrijven met bijtende kruiden de klewang geen spoor van bloed meer vertoonde. Ze mochten dus aannemen dat geen inmenging te duchten viel van de zoogenaamde politie, die in dergelijke aangelegenheden zeer lastig was, want het opvatten van zoo'n tamme dessaman, die zich verdedigd had tegen het gespuis, dat dank zij de ongeschiktheid dier zelfde politie, straffeloos de rustige bevolking beroofde, bood een prachtige gelegenheid voor politiehoofden om activiteit ten toon te spreiden en zoodoende te doen vergeten, dat de ijver tot opsporen en vatten van werkelijk geboefte in den regel bijster gering was.

Er werd niets vermist en Diepokarso vermoedde dat het den roovers bekend was, dat hij eerst eenige dagen te voren het geld voor het verhuren

van den grond ontvangen had. Wie de dieven waren, dat kon hij zelfs niet gissen, maar in stilte vroeg hij zich af, of de Chinees ook soms de hand in het zaakje gehad had; zulks zou hem niet bevreemden.

Weldra bleek hem, dat geen der buren iets van het nachtelijk rumoer bemerkt hadden en hij en zijne vrouw wenschten zich geluk, met dien goeden afloop.

Eene week ongeveer na den inbraak werd Diepokarso, toen hij 's avonds van zijn bad in de kali huiswaarts keerde, door Setrokromo aangeroepen, die hem geheimzinnig mededeelde, een gesprek te hebben afgeluisterd van een paar lieden in de loodsen, die zeer ongunstig bekend stonden. Ze hadden het gehad over een kameraad, die zware slagwonden had gekregen en door hen uit vrees voor de politie tusschen de rietvelden verborgen was, waar ze hem eenige malen daags voedsel en versch water brachten. Dien ochtend echter hadden ze in plaats van hun makker een afzichtelijke, onkenbare massa gevonden, het was een vreeselijke aanblik geweest. Zooals hij meende gehoord te hebben, was dat het werk van een troep wilde varkens geweest, doch duidelijk had hij verstaan, dat de lieden daarop afspraken, om wraak te nemen en toen eenige malen den naam van Diepokarso noemden.

Diepokarso bedankte voor de waarschuwing en

vertelde aan Setrokromo onder de diepste geheimhouding van den inbraak, waarop deze hem sterk aanraadde vooral waakzaam te zijn, want zooals hij later geinformeerd had, waren het schavuiten, die voor niets terugdeinsden en was de overledene een hunner meest geziene bendeleden.

Zeer onder den indruk van deze mededeeling slenterde Diepokarso huiswaarts. Hij achtte het beter zijne vrouw niets te zeggen, ze zou maar ongerust worden en kon toch het gevaar niet keeren, doch voor de wacht, dien hij dien nacht moest betrekken, vond hij het geraden ditmaal een plaatsvervanger te stellen, hoe noode hij het geld kon missen.

Dien avond ging hij opzettelijk laat ter ruste en hoewel zich slapend houdend, bleef hij aandachtig luisteren. Zoo verliep de tijd, een uur, twee uur misschien en reeds begon hij overmand door de slaap langzaam in te dommelen, toen hem plotseling een scherpe rooklucht in de neus drong. In een oogwenk was hij gewapend met klewang en kris het huis uit en op het erf. Haastig liep hij de woning rond en werkelijk uit het noordelijk dak van het voorhuis steeg een dichte rook op.

Snel als een panter klom hij naar boven en poogde door drukken en slaan het smeulend vuur te dooven. Gemakkelijk viel dit niet, want al was het dak door de zware regens der laatste dagen te vochtig om dadelijk fel te kunnen branden, zoo bood

de dikke laag dekmateriaal een te goede gelegenheid voor een hardnekkig smeulen.

Intusschen waren ook Bohdarman en de kinderen naar buiten gekomen en had Darman op bevel zijner moeder fluks uit de keuken een blik water gehaald. Geholpen door zijn zoon, maakte Diepokarso nu de gevaarlijke plaats nat en smaakte ten laatste de voldoening, den nauwelijks aangevangen brand te blusschen. Wat evenwel de gevolgen geweest zouden zijn, indien het dak droger geweest ware of indien hij niet tijdig het gevaar bemerkt had, daar dacht hij maar liever niet aan, want zelden toch konden bij een brand in de dessa de bewoners veel meer redden dan het leven.

De kinderen werden naar hunne slaapplaatsen gezonden, maar Diepokarso bleef met zijne vrouw op de brits in het voorhuis zitten bij het flauwe licht van het kleine lampje Bohdarman was erg, heel erg geschrokken. Ze behoefde niets te vragen, ze wist, dat een dergelijke brand opzettelijk aangestoken was en het werk moest zijn van lieden, die zich wilden wreken. Wreken over werkelijk of vermeend onrecht soms, maar ook dikwijls over een niet inwilligen van een onbeschaamd verzoek of over het mislukken van onrechtmatige daden.

Lang zaten ze stil bij elkander op de ambèn in het voorhuis, scherp luisterend of verdachte geluiden waarneembaar waren. Bij tusschenpoozen stond Diepokarso op en deed de ronde op het erf

om zich daarna weder zwijgend bij zijne vrouw neder te zetten. Eindelijk vroeg Bohdarman:

- Zouden die dieven van laatst nog hier in de buurt zijn?

Diepokarso vond het thans maar beter haar alles te zeggen, want zoolang de booswichten niet geslaagd waren in hunne wraakoefening of, overtuigd van hunne onmacht tegen de beschermgeesten van hun tegenstander, van verder pogen afzagen, zouden aanslagen van allerlei aard te duchten zijn. Hij verhaalde haar daarom wat Setrokromo hem verteld had en toen de morgenschemering aanbrak, vingen beiden vervuld met zorgen hunne dagtaak aan.

Nare dagen volgden. Steeds in onrust over hetgeen hun misschien boven het hoofd hing, durfde Diepokarso 's nachts niet te slapen, maar bleef hij opzitten en deed op gezette tijden de ronde; hij sliep dan overdag. Hoe slecht ze het geld konden missen, toch kocht hij de gedwongen wachtdiensten af, want Bohdarman was veel te bang om onder deze omstandigheden met de kinderen 's nachts alleen te blijven.

Zoo naderde Harihojo, den dag, die anders met zooveel vreugde gevierd werd. Maar dit jaar hadden ze geen geld, evenmin als de meeste andere dessabewoners en ze bepaalden zich slechts tot de noodzakelijke malemman[1]. Op den grooten

1) Offermaaltijd.

feestdag bleven ze stil thuis en hidden zich schuil in de woning, als armen lieden, zich schamend over hun gedragen plunje. Een treurige dag was het, vooral voor de kinderen, die zich anders maanden van te voren verheugden op dezen dag, zich fraaie kleeding en opschik wenschten en meestal een groot deel dezer wenschen bevredigd zagen.

Mochten ze dit jaar al eenige wenschen, hoe bescheiden ook, gehad hebben, uitgesproken hadden ze die niet, ze wisten welke kommervolle tijden het voor hunne ouders waren, maar toch, het viel hun hard te dragon, zóó de Harihojo door te brengen en 's avonds, toen die lange, droeve dag eindelijk voorbij was en ze reeds vroeg op hunne slaapplaats lagen, weenden ze bitter, maar stil, heel stil, opdat niemand het zou hooren.

Donker was de toekomst voor het gezin, zuinig en nogmaals zuinig moesten ze zijn en daarom ging Diepokarso na de Harihojo weder zelf de wachtdiensten betrekken, waarvoor hij op hoog bevel werd opgeroepen; hij hoopte, dat de boeven van verdere wraakneming hadden afgezien.

Zoo verliepen een paar weken, de rente verviel en werd betaald, waarna nog slechts twee rijksdaalders overbleven, maar de padi was rijp en kon geoogst worden.

Doch helaas, de reeds niet hoog gespannen verwachting van zijn oogst bleek nog te groot

geweest. Slechts drie en dertig picol bedroeg de opbrengst, hoewel het gewas overigens goed geslaagd mocht heeten. Het ondiepe ploegen en de nadeelige invloed van de voorafgegane rietbeplanting moesten van dien treurigen uitslag de oorzaak zijn.

Kok Tsjang vorderde natuurlijk zijn dertig picol op en geheel getrouw aan de traditie, wist hij zich door allerlei slinksche streken twee picol meer te verzekeren. Een picol padi, één slechts, behield Diepokarso, niet eens genoeg voor zaadpadi voor de volgende beplanting.

Geen voedsel was er voor het gezin, geen produkt om te gelde te maken, als over een paar weken weder de zes en een halve gulden rente betaald moest worden. Moedeloos onder zooveel tegenspoed leefden ze onverschillig voort van den eenen dag op den anderen tot de vervaldag naderde.

Toen begaf Diepokarso zich naar zijn schuldeischer om te pogen eenig voorschot te krijgen op don oogst van den aanstaanden aanplant, die hij dan zoo spoedig mogelijk in den grand zou brengen.

Het ging Kok Tsjang goed! Een rijk man mocht hij zich welhaast noemen. Niet alleen in Kattes, maar ook in de omliggende dessa's stonden allen bij hem in het krijt, dank zij de suikerfabriek, die door haar grondhuur het budget van den landbouwer in den war stuurde, dank zij ook de

zwakheid van den inlander, die zich door den veel handiger Chinees geld liet opdringen als ovorschot op zijn oogst, om daarvan feest te vieren en fraaie kleeding te koopen. Was later de oogst rijp, werd de rijst van de velden gehaald, dan vulden zich niet de loemboengs in de dessa, maar werd het grootste gedeelte gebracht naar den Chinees, die alles zorgvuldig opschuurde, later mochten de lieden het weder hij hem inkoopen, als ze voedsel noodig hadden, maar tegen een vier- of vijfmaal hoogeren prijs. Kok Tjang maakte aldus mooie winsten en vond dat niets ging boven zulken eerlijken handel.

Hardvochtig was hij niet, het geven en nemen bracht hij steeds in practijk, eerst gaf hij, dan nam hij en zoolang er iets te nemen was, bleef hij geven. Had een dessaman rijst noodig, omdat zijn voorraad verbruikt was, en bezat hij geen geld om dadelijk te betalen, dan leende Kok Tsjang bereidwillig als altijd en gaf rijst of geld op alles, op den oogst, op het huis, op het vee, zelfs op aardige dochtertjes, die grif verhandelbaar waren bij zijne rasgenooten in de groote stad.

Nog eenige jaren van zulk naarstig streven en hij zou in de stad een mooi huis hebben, fraai gemeubeld en rijden in een prachtigen wagen door vurige sandelwoods getrokken. Dan ook zou hij zonder hartzeer de plek kunnen verlaten, die thans getuige was van zijn noeste vlijt, want dan zou

hij de zekerheid hebben, dat geen ander na hem daar noemenswaardige winsten zou behalen, omdat er dan niets meer van de bevolking te halen zou zijn.

Het voorstel van Diepokarso werd door Kok Tsjang met een medelijdenden glimlach beantwoord. Neen, geld op dien oostmoessonoogst gaf hij niet, die liep te veel kans te mislukken, want bij watergebrek zou de fabriek al het beschikbare water verlangen. Toen Diepokarso daarop vroeg om eenig uitstel voor de rentebetaling, opdat hij naar de koffielanden op het gebergte zou kunnen gaan om daar geld te verdienen, toen schold de Chinees hem uit en verweet hem, dat zijn koppigheid de oorzaak van al zijne zorgen was. Stond hij Wakina of, dan behoefde hij geen rente meer te betalen en zou hij gemakkelijk zijne schuld langzamerhand kunnen aflossen.

Op deze herhaling van het laaghartige voorstel, hem vroeger reeds gedaan, gaf Diepokarso geen antwoord, zwijgend stond hij op en ging mistroostig huiswaarts. Den volgenden dag kreeg Bohdarman bezoek van een oude vrouw, die in geen bijster goeden reuk stond, algemeen zeide men, dat ze beschikte over kwade geesten en de macht bezat, veel ongeluk aan te richten. De vrouw was blijkbaar door Kok Tsjang gezonden, want zij hield een lang pleidooi om Bohdarman te bewegen Wakina bij den Chinees in dienst te laten treden.

Natuurlijk weigerde Bohdarman, doch na dat bezoek had ze geen rustig uur meer, te goed was haar bekend, hoe zulke oude menschen zich soms niet ontzagen de woningen binnen te dringen bij afwezigheid van de ouders en dan jonge meisjes wisten te betooveren en als machtelooze lammeren mede te voeren naar verborgen plaatsen, vanwaar ze nimmer wederkeerden. Ze durfde de meisjes niet meer alleen in huis te laten, noch haar zonder geleide van het erf te laten gaan; ze had rust noch duur.

Van den Chinees echter vernamen ze niets meer en daar ze geen geld hadden om te betalen, lieten ze de termijn van betaling der rente verstrijken.

Achtste hoofdstuk.

Het was tegen den avond, de schemering viel en Diepokarso, die dien nacht de wacht betrekken moest aan de gerdoe bij Wonosari, nam kapmes en hoed en begaf zich op weg, want de afstand was groot, een uur loopen minstens.

Alleen achtergebleven, ging Bohdarman met de kinderen in het voorhuis en was blij, dat het jonge volkje wat luidruchtig was en het dapper zong en lachte, want als haar man 's avonds niet dear was, voelde ze steeds een onbestemde vrees, die echter minderde, als het niet zoo stil was. In dezen zenuwachtigen toestand, schrok ze hevig op het hooren van naderende voetstappen, snel wilde ze de uit voorzorg gesloten buitendeur grendelen, toen deze reeds opengeworpen werd en haar man binnentrad. Zijn strak gelaat voorspelde weinig goeds en onder den indruk daarvan, sprak ze

slechts zacht: ‘Ben jij daar?’ Hij antwoordde daarop niet, maar beval Darman, naar den loerah te gaan om te melden, dat zijn vader plotseling ziek geworden was en heden niet kon waken.

In diepe stilte werd de terugkomst van den knaap afgewacht, daarop wendde Diepokarso vermoeidheid voor en gingen allen ter ruste.

Toen Diepokarso zich echter niet ontkleedde, maar na het lampje te hebben uitgeblazen, gewapend met klewang en kris op den rand van de slaapbrits plants nam, kon Bohdarman niet langer zwijgen en vroeg hem, of hij niet ging slapen.

Zacht fluisterend, opdat de kinderen achter het tusschenschot hen niet zouden hooren, vertelde Diepokarso nu, dat hij even buiten de dessa Setrokromo ontmoet had, die met een boodschap voor de fabriek naar Soember Riengien was geweest. Ze waren even blijven staan praten, maar toen hij verteld had, dat hij naar de gerdoe bij Wonosari ging waken, had Setrokromo hem den raad gegeven, dien nacht liever thuis te blijven, want iets verderop aan een zijpad, onder een alleenstaanden sengonboom, had hij een paar lieden zien zitten, wier boeventronies veel gelijkenis vertoonden met het uiterlijk van de bendeleden, wier kameraad bij den inbraak zoo zwaar was gewond. De afstand was te groot geweest, om hen duidelijk te herkennen, maar Setrokromo meende zeker, dat ze het waren en dan beduidde hunne aanwezigheid

op dit uur zoo nabij de dessa weinig goeds voor hun vijand, wien zij den dood van hun makker te wijten hadden.

Na deze mededeeling van Setrokromo was hij natuurlijk dadelijk omgekeerd en nu moesten ze afwachten, of de roovers werkelijk zouden komen.

Dit verhaal verdreef allen slaap bij Bohdarman, ze richtte zich half op en gluurde door de gedek naar de buffels, die bij het helder maanlicht groote donkere schimmen geleken. Zoo wachtten man en vrouw, aandachtig achtgevend op ieder geluid. De ronde doen durfde Diepokarso niet, want wanneer de lieden bespeurden, dat hij wakker was, zouden ze hunne plannen tot later uitstellen en bleef hun wraak hem voortdurend boven het hoofd hangen. Neen, als de boeven werkelijk iets tegen hem in den zin hadden, dan was het beter hun daaraan een begin van uitvoering te laten geven en hen dan aan te pakken op eene wijze, dat hun eens en voor al de lust zou doen vergaan, ooit weder iets tegen hem te ondernemen.

Een paar uur waren verloopen en Diepokarso, die den geheelen dag ten behoeve van het Gouvernement gewerkt had in den koffietuin, werd zoo slaperig, dat hij niet meer wakker kon blijven en daarom met zijne vrouw afsprak, dat zij zou waken om hem na een paar uur weder te wekken.

Zoo bleef Bohdarman alleen wakker, haar man sliep in een oogwenk. Onrustig luisterde ze, telkens

meende ze een verdacht geluid te hooren, maar als ze dan door den gevlochten bamboewand naar buiten keek, was daar alles rustig en lagen de buffels kalm te slapen. Een uur kon verloopen zijn, misschien waren het twee, toen ze plotseling opschrikte, ze was waarlijk ingedommeld. Snel gluurt ze door de gedek, maar de maan is niet zoo helder meer en lang duurt het, voordat ze iets onderscheiden kan, doch ook dan nog ziet ze slechts één buffel. Ze kijkt scherper, maar het is werkelijk, alsof er niet meer dan één dier is.

Zacht stoot ze haar man aan, die onmiddellijk wakker wordt en fluisterend vraagt, wat er is. Zij vraagt hem of hij de beide karbauwen kan onderscheiden, waarop Diepokarso door eene onbestemde vrees bevangen snel door de gedek tuurt. Ook hem schijnt het toe, dat een karbauw ontbreekt en in een ommezien is hij het huis uit en bij de kandang. Neen, het is geen bedrog, daar op de latar staan de hoeven ingedrukt!

- Darman! Darman! roept hij luid. ‘Neem de lans en kom vlug mee!

Van zijne vrouw, die hem zijn kris in de gordel steekt, verneemt hij intusschen, dat hoogstens een uur geleden de dieren daar nog waren, zoodat de roovers niet ver kunnen zijn. Er is geen tijd te verliezen, onmiddellijk moeten ze het geroofde dier achterna, wellicht gelukt het hun dan, dit te achterhalen.

Alleen met de meisjes blijft Bohdarman achter, doch ze is niet bang voor haarzelve, maar voor man en kind. Terwijl ze den moed bewondert van haar echtgenoot, die, zonder eerst hulp te vragen, de achtervolging dadelijk aanvangt, houdt ze haar hart vast, als ze denkt aan hetgeen gebeuren kan, wanneer de bandieten, drie, vier in getal misschien en ook allen gewapend, zich op hunne vervolgers wierpen. Ze zouden er zeker geen been in zien, vader en zoon eenvoudig af te maken en de beide lichamen in de wildernis onder struikgewas te verbergen of in kali of ravijn te werpen. Doodsangsten staat ze uit.

De klewang in de hand geklemd, de kris naar voren geschoven, volgt Diepokarso het spoor, terwijl Darman met de korte lans achter hem loopt. Vlug gaan ze den weg langs, de dessa uit, langs de slapende gerdoewachters en komen tusschen de rietvelden. Hier verliezen ze het spoor echter, de maan is ondergegaan, zoodat ze weinig meer kunnen zien.

Woedend, verwenscht Diepokarso het geboefte, dat bij voorkeur steelt bij wassende maan, waardoor het licht heeft bij het werk, terwijl een achtervolgen door de daarop vallende duisternis wordt bemoeilijkt. Machteloos staan ze daar, terugkeeren en hulp halen met fakkels, is het eenige wat overblijft. Doch eensklaps meent Darman iets te hooren, hij verzekert, dat het een zacht roepen

van zijn buffel was; het moet het gestolen dier zijn.

Gejaagd loopen ze langs den rietaanplant, tot ze aan een zijpad komen, dat hen tusschen de rietvelden voert, ongeveer in de richting vanwaar volgens Darman het geluid gekomen was. Zoo vlug mogelijk gaat het voort op het kleiige, glibberige pad, tusschen die hooge rietstengels, die ver boven hen uitsteken, zoodat alleen een smalle strook van den sterrenhemel boven hen zichtbaar is, juist genoeg licht gevend, om den weg te onderscheiden.

Nogmaals wordt het roepen van den buffel vernomen en nu hoort ook Diepokarso het duidelijk, het dier is zeker onrustig door die vreemden nachtelijken tocht en roept klagend om zijn makker. Het scheen echter, dat de roovers ten laatste geslaagd waren het den bek toe te binden, want verder vernemen ze niets meer, waardoor het hun onmogelijk wordt, de juiste richting te bepalen.

Ten laatste ziet Diepokarso in, dat hij zoo niet slagen zal, er zit niets anders op, hij zal terug moeten en hulp moeten halen in de dessa. Dan, voorzien van flambouwen, zou de jacht met eenige kans op welslagen kunnen worden hervat.

Onverwijld gaan ze terug en loopen rechtstreeks door naar den loerah, die wel dadelijk flambouwen verschaft en den kebajan en eenige lieden laat roepen, maar weigert om het diefstalsein, twee slagen op de kentongan, te laten slaan. Wanneer

de Hollanders dit hoorden, zouden ze weder spreken over onveiligheid, over slechte politie en dan wachtten hem allerlei onaangenaamheden.

Boven alle verwachting duurde het oponthoud niet lang en weldra kon men met helder vlammende fakkels op weg gaan, Kasanredjo, de kebajan, Darman en Diepokarso zelf. Het geluk diende hen bijzonder, want buiten de dessa gekomen, vonden ze al spoedig het pad tusschen de rietvelden, dat blijkens de hoefindrukken door de roovers was ingeslagen.

Zonder zich eenige rust te gunnen werd nu de vervolging voortgezet, steeds achter het spoor, dat in zig-zag de verschillende paden door de rietvelden volgde, om ten laatste buiten op de kaalgeoogste rijstvelden te komen.

Het begon te schemeren, de fakkels, bijna opgebrand, werden weggeworpen en verder ging het over de sawahs naar een stuk orro-orro, waar voorheen enkele bewoonde erven waren. Hier, op den harden grond, werd het spoor onzichtbaar, waarom ze zich verdeelden en op verschillende plaatsen de wildernis binnendrongen, langs de kleine paadjes, daarin platgetreden door het hier somwijlen gehoede vee.

Een luid roepen van Kasanredjo een oogenblik later doet allen naar hem toesnellen en daar zien ze den gezochten karbauw op een meer open stuk stil staan eten. Hen bemerkend kijkt het dier schuw

op en als Diepokarso naderen wil, schudt het dreigend den zwaren kop heen en weder. Om den hals heeft het een dik bamboe touw, waarvan het uitgerafelde einde doet vermoeden, dat het dier, in de nabijheid door de roovers op een verdekte plaats vastgezet, met zijne forsche kracht de banden heeft weten te verbreken. Besluiteloos blijven ze staan, de buffel is blijkbaar geheel van streek gebracht door dat opschrikken in den nacht, door die vreemde lieden en door den daaropvolgenden gehaasten tocht, waarbij het meedoogenloos werd voortgedreven.

Darman deelt de vrees der ouderen niet, is het niet zijn buffel?

Langzaam loopt hij naar het dier toe, dat onrustig rondkijkt, de neusgaten wijd geopend. Hij roept het aan, spreekt het toe en, waarlijk, daar herkent de buffel zijn jongen vriend. Op een blij sukkeldrafje loopt het dier op hem toe en stoot hem de breede, natte neus in de zijde; zijne buffelmanier van spontane vreugdebetuiging.

De terugtocht werd aanvaard. Darman met den buffel voorop, de anderen danrachter. In alle pracht steeg de zon op en zond hare eerste stralen over het landschap, zooals dat dagelijks geschiedde, maar nimmer nog had Diepokarso den ochtendstond zóó schoon, de morgenlucht zóó opwekkend gevonden als heden. Het was een blijde thuiskomst na al den angst en zorgen der laatste uren. Een

slametan zou hij geven in de stille hoop, dat deze eerste voorspoed de aanvang zijn mocht van een beter tijdperk, want wel gunstig moest het lot hem gezind zijn, dat dit hem zijn gestolen eigendom deed wedervinden, wat immers zoo hoogst zelden voorkwam in de dessa.

Groot was ook de vreugde van Bohdarman en de meisjes, toen de verloren gewaande karbauw teruggebracht werd en dien dag was sedert langen tijd de eerste, dat men zich in de woning van Diepokarso gelukkig gevoelde en de zorgen voor een oogenblik vergeten werden.

Op den middag gingen allen slapen om uit te rusten van den doorwaakten, vermoeiienden nacht en 's avonds bleven ze laat op, gezellig bij elkander gezeten in het voorhuis, terwijl voortdurend bezoekers kwamen, die zich de toedracht van diefstal en opsporing lieten verhalen.

Dien nacht werd Diepokarso eenige malen verschrikt wakker en had dan geen rust, voordat hij de ronde gedaan en zich overtuigd had, dat alles in orde was en de beide buffels zich in de kandang bevonden.

Toen Darman den volgenden ochtend de karbauwen den weg opdreef, om ze te gaan weiden, liep Diepokarso met Bohdarman en de meisjes mede tot aan het hek en keken ze in dankbare stemming de dieren na, die door het goede voeder in de laatstse maanden er weder welgedaan en

gezond uitzagen. Het waren toch prachtige beesten en Diepokarso was blij, ze niet verkocht te hebben, zooals zoovele anderen, die nu geen ploegvee meer bezaten. De volgende week, als die lieden hunne velden gingen bewerken, zou hij hun zijn buffels kunnen verhuren en dan waarschijnlijk voldoende bij elkander krijgen, om de rente te kunnen betalen.

Nadat de buffels om een hoek van den weg uit het oog verdwenen waren, ging Bohdarman met haar dochtertjes naar de kali, terwijl Diepokarso zijn patjol nam en aanving den grond tusschen de vruchtboomen om te werken; het oukruid, met Harihojo verwijderd, begon opnieuw duchtig op te schieten. Opgewekt, vol lust en ijver werkte hij door....

Maar wat was dat? Komt Darman daar het erf op? Waar heeft hij de buffels gelaten? Het schijnt, dat hij gehuild heeft en wat ziet zijn kleeding er uit! Wat zou er gebeurd zijn?

Zich geweld aandoende om zich te beheerschen, wacht hij, tot de knaap naderbij gekomen is en vraagt dan zoo onverschillig als hem mogelijk is, waar de buffels zijn.

Tusschen de snikken door hoort hij de woorden Chinees en vastbinden maar eerst na herhaald vragen krijgt hij het verhaal van het vreeselijke onheil, dat hen heeft getroffen.

Toen Darman de woning van den Chinees was voorbij gekomen, had deze hem tot zich geroepen

en op de bevestiging van den knaap, dat die beide buffels het eigendom waren van Diepokarso, had Kok Tsjang eon zijner bedienden de dieren op het erf laten brengen en daar doen vastmaken aan een boom. Met al de brutaliteit van zijn vader en grootvader geërfd, had de jongen werkelijk nog gepoogd, de karbauwen met geweld mede te nemen, doch de gezamenlijke bedienden van den Chinees hadden hem de kleine arit ontrukt en hem daarop met slagen en stompen het erf afgedreven.

In een hevigen staat van opwinding, werpt Diepokarso de patjol weg, haalt zijn kris uit de woning en die in de gordel stekend, spoedt hij zich naar de woning van den Chinees.

Op het erf van Kok Tsjang ziet hij zijne karbauwen staan, maar een bediende vertelt hem, dat de Chinees niet tehuis is. Kok Tsjang was echter op dat oogenblik wel degelijk in de woning, doch hij had de deur zorgvuldig gegrendeld, in duizend angsten voor de woede van den dessaman.

Voor Diepokarso is de afwezigheid van den Chinees geen bezwaar, als hij zijn buffels slechts terug heeft en daarom gaat hij naar de dieren toe, om ze los te maken. De bediende stelt zich nu echter voor hem en gebiedt hem, heen te gaan, terwijl een aantal lieden van achter de woning komen toegesneld, brutaal volk, tot alles in staat, dat geheel afhankelijk is van den Chinees, dien zij

behulpzaam zijn in zijn dubbel bedrijf van koopman en woekeraar en wien zij, in ruil voor wat opium, ook over hunne vrouwen en dochtertjes laten beschikken naar welgevallen.

Op eens gevoelt Diepokarso eene onwederstaanbare neiging in zich opkomen om zich met de kris in de vuist op die laaghartige bende te werpen, die hem beletten wil, zijn eigendom terug te nemen.

Reeds grijpt hij naar zijn wapen, als hij gelukkig intijds tot bezinning gebracht wordt door den ouden Pahbedor, die den Chinees moest spreken en ziende, dat zijn dessagenoot op het punt stond een groote domheid te begaan, hem aanklampt en meetroont.

Heel verstandig sprak de oude man, die hem wees op het gevaar, dat zijn onbedachtzaam optreden hem zou doen loopen, waar de politie, anders zoo laksch, dadelijk bij de hand was, om in dergelijke zaken krachtig op te treden. Een zwaren straf zou hij zeker krijgen, weggezonden worden ver van vrouw en kinderen, want de Chinees was immers thans rijk en machtig!

Als versuft, dof berustend, laat Diepokarso zich het erf afleiden en keert naar zijne woning terug, waar de grootste droefheid heerscht.

Gisteren waren ze nog zoo gelukig geweest, toen de bij nacht ontvoerde buffel teruggevonden was en nu waren beide dieren hen afgenomen op

klaarlichten dag, zonder dat ze bij machte waren, zich daartegen te verzetten.

Niemand gebruikte van het middagmaal, niemand sprak, geen hunner gevoelde zich tot iets anders in staat, dan stil te treuren over den ramp, hen overkomen, over het groote leed, hen aangedaan.

Tegen donker kwam eene oude vrouw, in wie Bohdarman de vrouw herkende, die vroeger over Wakina gesproken had en later nog eenige malen moeite gedaan had, hun oudste in stilte te spreken te krijgen. Wat kwam zij doen?

Nadat de vrouw eerst over onverschillige zaken had zitten praten, vertelde ze gehoord te hebben, dat Kok Tsjang wel de buffels had afgenomen, maar bereid was, ze terug te geven en de niet betaalde rente kwijt te schelden, indien Wakina bij hem in dienst kwam.

Gisteren nog zou Diepokarso verontwaardigd zulk voorstel van de hand gewezen hebben en zou ook Bohdarman getracht hebben, de ellendige meisjesroofster zoo spoedig mogelijk tot heengaan te bewegen, nu bleven ze stil zitten en weigerden met flauwe stem; alle veerkracht had hen verlaten. Kalm ging de vrouw voort, hen voor te houden, hoe ze voor altijd uit de zorgen zouden zijn, want de diensten, die Wakina aan den Chinees bewees, zouden hen voortaan ontslaan van de verplichting tot rentebetaling.

Zwijgend hooren de ouders toe, waren ze niet

machteloos tegen de aanslagen van den Chinees? Weigerden zij weder, zou dan niet den een of anderen dag het meisje hun ontroofd worden, voor een nacht, een dag, voor enkele uren misschien?

Kok Tsjang was geen slecht mensch, verklaart de vrouw verder, het meisje zal niets kwaads geschieden en terwijl ze Wakina vriendelijk aanziet, verzekert ze, dat de diensten licht en aangenaam zijn zullen en fraaie geschenken, mooie kleeding, oorknoppen en sieraden de belooning zullen wezen bij een goed bevallen.

Geduldig heeft Diepokarso tot dusver zitten luisteren, maar thans is het als herkrijgt hij plotseling zijne oude wilskracht. Hij zegt niets anders, dan dat hij in het voorstel niet kan treden, maar zijn stem klinkt zoo streng, zijn blik is zoo dreigend, dat de oude vrouw hevig verschrokken het geraden acht, zoo spoedig mogelijk te verdwijnen.

Nauwelijks was de vrouw vertrokken of Diepokarso uitte eenige vreeselijke verwenschingen tegen haar, tegen den Chinees en tegen de fabriek, die zooveel onheil had gesticht. Ja, die fabriek, die was de oorzaak van zijn ondergang!

Bohdarman en de kinderen beefden, toen zij hem zoo opgewonden zagen, maar hij bedaarde oogenblikkelijk weder en men begaf zich ter ruste Maar Diepokarso kon niet slapen, stil lag hij op den rug, terwijl het in zijn hoofd dwarrelde en spookte. Wat moest hij aanvangen? Zijn sawah

verhuurd, geen geld of voedsel in huis, woning en erf verpand en hem straks ontnomen, zooals hem heden zijn buffels zoo wreedaardig waren ontrukt. Weggejaagd uit huis en erf zonder geld om voedsel te koopen, zonder iets om te gelde te maken, zou hij gedwongen zijn, bij de daglooners in de loodsen te gaan wonen, als koelie te werken in dienst van de fabriek, terwijl zijn vrouw en dochtertjes door de Hollanders en door de mandoers beschouwd zouden worden als eene hun toekomende prooi om hunne vuige lusten op bot te vieren...

Neen, dat nooit, dan beter weg, ver weg, waar niemand hem kende, waar niets hem herinnerde aan al die ellende der laatste jaren en aan die fabriek, die wel zoo good was een schraal dagloon te laten verdienen, nadat ze de landbouwers tot armoede gebracht had. Hij zou zich niet bukken onder dat juk, hij zou niet helpen om door zijn werken die Hollanders rijk te maken, dan liever de banden verbroken, die hem aan deze plek hechten, maar niet dan na zich gewroken te hebben over al die ongerechtigheden, waarvan hij slachtoffer was geworden. Ja, wreken zou hij zich!

De eerste morgenschemering brak aan en daarmede kwam een einde aan dien langen slapeloozen nacht. Hij wekte zijne vrouw en stond op. Bohdarman schrok van de harde uitdrukking, die op zijn gelaat lag, wat was hij veranderd in dien nacht, ze was bang voor hem.

- Hier blijven wil ik niet meer, zei hij haar op een toon, welke geen tegenspraak gedoogde. ‘Straks ga je alles verkoopen, het keukengerei, die klamboe hier, alles.

Verstomd van verbazing keek Bohdarman hem aan, gekscheerde hij? Doch neen, daarvoor was zijne stem te streng, daarvoor stond zijn gelaat te ernstig.

- Ik zal de ploeg, de patjol en het verdere wel verkoopen. Doe alles in stilte en betaal onze schuld in de warong af. Ik wil niet, dat men kwaad van ons spreekt. Van avond gaan we op weg. Onze kleederen, wat kleinigheden en een paar matjes om op te slapen, kunnen we medenemen, doch niet te veel, anders zou het te zwaar worden onderweg.

- Maar waarom moeten we dan weg? kon Bohdarman eindelijk uitbrengen.

- Als we nu niet gaan, zullen we weldra weggejaagd worden. De Chinees zal het huis nemen voor de schuld, die daarop rust, de vruchtboomen behooren hem reeds, de sawah is verhuurd; wij zijn bedelvolk, menschen, die niets hebben!

Hoe koud klonk zijne stem, wel diep moest de verbittering in zijn gemoed geworteld zijn.

Bohdarman durfde niets tegen te werpen, in tranen barstte ze los. Moest ze dan alles verlaten, wat haar zoo dierbaar was?

Diepokarso opende de deuren en trad naar buiten, om wat op te frisschen in de koele morgenlucht,

maar zijn oog valt op die akelig leege kandang en snel treedt hij weder binnen.

- Maar we hebben onze sawah toch nog? voert hem zijne vrouw nu tegemoet.

- Wat voor sawah? luidde ruw zijn antwoord. ‘Nu te planten is voor niets good, de fabriek zal het water nemen en het gewas zou verdrogen. Met den westmoesson zou ik kunnen planten, maar van nu af tot op dien tijd, waar moeten we van leven? Waar te wonen, als de Chinees het huis neemt, zooals de buffels? Na den westmoesson heeft de fabriek de sawah gehuurd en zal wel zorgen, dat ze het veld vroeg ter beschikking krijgt, daarvoor speelt ze den baas over het water. De bliksem treffe die fabriek!

- Maar waar wil je dan heen?

- Ik wil naar een andere streek gaan, naar de bergen in het oosten, daar zijn koffielanden, daar kan men, naar gezegd wordt, wonen en ruimschoots geld verdienen. Wanneer we hier blijven, zal de Chinees niet rusten voor hij geslaagd is, ons kind in zijne macht te krijgen. Die oude vrouw heeft hem al meer jonge meisjes bezorgd volgens het loopend gerucht.

Als ze alles overdacht, moest Bohdarman erkennen, dat haar man in vele opzichten gelijk had, maar o, het viel haar zoo zwaar, de dessa te verlaten, waar ze geboren was en waar ze gehoopt had, eenmaal te sterven, nadat hare kinderen

gelukkig getrouwd en met een talrijk kroost gezegend waren.

Haastig maakte ze het ochtendmaal gereed en toen ging ze de dessa rond om de verschillende zaken te verkoopen. Ook Diepokarso was den geheelen dag druk in den weer en de kinderen keken vreemd rond, als het eene stuk na het andere uit de woning werd weggehaald, maar ze vroegen niet veel, ze begrepen, dat er eene groote verandering op til was.

Zwijgend werd het avondmaal gebruikt, het restant in pisangblad gepakt, om mede te nemen en zoodra het donker was, vertrokken ze. Den geheelen nacht zouden ze voortloopen, om, als de dag aanbrak, ver weg te zijn, vor van hunne woonplaats, ver van hunne bekenden, opdat niemand getuige zou zijn van hunnen treurigen uittocht.

Voor het laatst gingen ze het erf over, de vrouw en meisjes diep bedroefd, af en toe een traan wegwisschend met een punt van de slendang, waarmede ze hare vracht op den rug gebonden hadden, Darman als wezenloos, slechts treurend over zijne buffels en Diepokarso, zooals een man past, zonder eenig teeken van aandoening, met strak gelaat. Te strak misschien, onheilspellend bijna.

Ieder had zijne vracht, behalve Diepokarso, die slechts de klewang in de hand hield en zijn kris en kapmes in den gordel gestoken had. De

lans, de patjol en verdere losse zaken had hij te gelde gemaakt. Alles bij elkander hadden hij en Bohdarman na afbetaling hunner schulden in de warong en bij buren en bekenden ruim vijf gulden overgehouden, welk geld gedeeltelijk zou moeten dienen voor sangoe op de lange reis, gedeeltelijk om den eersten tijd een toeslag te vormen op hunne verdiensten, want in den aanvang zouden ze dikwijls een dag moeten uitrusten, ongewend als ze waren aan dagelijkschen zwaren arbeid.

Voor zijn sawah had Diepokarso geen bod kunnen krijgen, niemand bezat geld, ook vreesde hij, den loerah zijn plan tot vertrekken te moeten mededeelen. Zijn sawah, dat erfdeel zijns vaders, was voor hem verloren, zooals zijn buffels verloren waren, en zijn huis, en zijn erf.

Ongezien kwamen ze langs den weg buiten de dessa en tusschen de rietvelden. De maan scheen helder, zwijgend liepen ze voort, Darman voorop, dan de meisjes, daarachter Bohdarman en ten laatste Diepokarso.

Toen ze de dessa een goed eind achter zich hadden, riep Diepokarso zacht zijne vrouw en terwijl de kinderen voortliepen, fluisterde hij haar toe, dat ze met de kinderen moest doorloopen naar de groote bendo, die ten noorden van de gerdoe van Wonosari stond. Daar moesten ze op hem wachten.

Angstig vraagt ze, wat hij doen wil, want ze

weet, dat hij iets vreeselijks in den zin heeft, dat heeft ze den geheelen dag gevoeld, als ze die vastbesloten trekken zag, dat voelt ze thans, nu ze zijn van wraakzucht gloeienden blik gewaar wordt. Een antwoord krijgt ze echter niet, slechts herhaalt hij, dat ze moet doorloopen, wat er ook gebeuren moge en spreekt die laatste woorden op zulk een verschrikkelijken toon uit, dat haar het koude angstzweet op het voorhoofd parelt. Vragen durft ze niet meer en haastig spoedt ze zich voort, om de kinderen in te halen, die langzaam voortgeloopen waren.

Diepokarso wacht even tot zijn gezin om een hoek van den weg uit het gezicht verdwenen is, dan kijkt hij loerend rond en niemand opmerkend, springt hij over den greppel langs den weg op het rietveld. Behoedzaam achtgevend op elk verdacht geluid, sluipt hij voort op het pad, dat te midden der rietvelden, hem steeds verder van den weg voort, tot hij na eenige malen zijdelings te zijn afgeslagen stil houdt. Nogmaals kijkt hij omzichtig rond om zich te overtuigen, dat hij hier alleen is tusschen het hooge riet. Hij hurkt nu neder, kruipt tusschen het dichte stengelbosch en tast om zich heen. Het onderzoek schijnt hem te bevredigen, want hij verzamelt de droge bladeren binnen zijn bereik, breekt ze en stapelt ze tot een hoopje, dat rondom reikt tegen de droge en half droge bladeren der rietstammen. Uit het

zakje van zijn buis, haalt hij een doosje lucifers, neemt een paar lucifers en strijkt die aan. Sissend vliegen de stokjes in brand en geven een klein vlammetje, dat hier, beschut voor den wind, rustig brand. Voorzichtig brengt hij dit vlammetje in den hoop droog blad, onderaan, zoover mogelijk naar binnen en ziet, langzaam vatten de bladeren vuur, eerst één, toen nog een paar en weldra brandt het hoekje met een zacht knetterend geluid en een kleine vlam, die gemakkelijk met de voet uitgetrapt kon worden. Diepokarso echter blaast het integendeel nog wat aan; de vlam wordt grooter en grooter en eindelijk staat de geheele hoop blad in brand, terwijl een lichte rookwolk opstijgt.

Nu heeft hij geen tijd meer te verliezen, snel kruipt hij terug naar het pad en zoo hard hij loopen kan, snelt hij voort tusschen die hoog boven hem uitstekende rietstengels, tot hij den weg weder bereikt. Gelukkig, daar is niemand te zien, maar voor alle zekerheid richt hij zich niet op, doch kruipt dwars over den weg naar de andere zijde, waar onbeplante sawahs liggen en verbergt zich daar op eenigen afstand van den weg in den greppel achter een dijkje. Met zelfvoldoening ziet hij, dat een donkere rookkolom uit het rietveld opstijgt en reeds enkele vonken opdwarrelen: welhaast zal de vlam uitslaan en dan is de brand niet meer te stuiten.

De rookwolk wordt intusschen dichter, het vuur schijnt zich uit te breiden onder de rietstengels, waar het in de droge bladeren ruimschoots voedsel vindt. Daar knettert het eensklaps geweldig, vonken vliegen hoog op, de wolken rook stuiven in woeste vaart de lucht in en op eens slaat eene geweldige vlam op, den geheelen omtrek met een rossen gloed overdekkend.

Steeds breeder wordt de vlam, immer hooger lekken de vurige tongen in de donkere rookmassa en het geknetter wordt luider. Hoor! daar slaat de kentongan, het brandsein; men heeft den brand bespeurd en zal komen, om het vuur te bestrijden. Maar eer de lieden hier kunnen wezen, zal de brand zulke verhoudingen hebben aangenomen, dat blusschen een onmogelijkheid zijn zal.

Na eenigen tijd hoort hij stemmen, duidelijk herkent hij het grove stemgeluid van Hollanders, de opzichters der fabriek zeker, ze schijnen op eenigen afstand te staan, hij kan ze niet zien, zonder zich te veel te wagen en in geen geval mag men hem hier vinden, want dan wachtte hem een schrikkelijk lot. Doch, hoewel overtuigd van het gevaar, dat zijne aanwezigheid hem doet loopen, zoo denkt hij niet aan heengaan, hij wil zien de verwoestende werking van het vuur, hij wil genieten van zijne wraak op die instelling, die hem gemaakt heeft tot wat hij is - een bedelaar, zonder woonplaats. Hij, die een paar jaar geleden nog

alles had, wat hij kon wenschen en die nimmer meedeed nan dobbelen of andere uitspattingen, maar als rustig dessaman leefde en werkte voor zijn gezin.

Met een waar welgevallen ziet hij de vlam zich over een steeds grooter oppervlak verspreiden, maar wat is dat? Door het geknetter van het brandend riet heeft hij niet gehoord, dat op den weg een wagen is genaderd en stilgehouden heeft. In het rijtuig staat een Hollander recht op. Dit moet de administrateur zijn, die persoonlijk komt zien naar den omvang van den brand. Er komen menschen naar hem toe, ze vragen zeker bevelen, want duidelijk hoort hij de bulderende stem van den Hollander en hij verheugt zich over de machtelooze woede van zijn vijand.

Weldra is het hem evenwel niet mogelijk meer iets te hooren, zoo vreeselijk loeit de vuurzee, aan blusschen is geen denken. De vlammenspitsen verheffen zich hoog in de lucht en nog oneindig hooger vliegen de massa's vonken.

Zijn sawah is hij kwijt, de fabriek zal die beplanten, nu en later, als ze door den loerah of een van diens trawanten in bezit genomen is, maar al heeft hij geen vergoeding ontvangen voor het afstaan van zijn eigendom, de fabriek heeft ten minste geen minder groot verlies geleden. Die wetenschap verzacht zijn leed.

Nog eenigen tijd blijft hij liggen, dan kruipt

hij omzichtig langs den greppel naar den duisteren achtergrond, waar het schijnsel van den vuurgloed niet reikt. Daar eerst richt hij zich op en keert langs een omweg naar den weg terug op een plaats, ver voorbij den brand. Niemand heeft hem gezien, aller aandacht wordt in beslag genomen door de woeste vlammenzee en ongehinderd bereikt hij zijn gezin op de afgesproken plaats.

Ze talmen niet, onmiddellijk wordt de tocht vervolgd, zonder dat met een enkel woord over den brand wordt gerept. Zwijgend loopen ze voort, vier dagen zullen ze moeten gaan, voordat ze aan het doel hunner reis zullen komen, waar ze ver van hun dessa de rust en vrede hopen weer te vinden, die hunne geboorteplaats hun niet meer bood.

De administrateur van de fabriek reed naar huis, toen de brand eindelijk had uitgewoed en hem bij schatting ongeveer de oppervlakte van het vernielde gedeelte bekend was.

In zijne woning aangekomen, zet hij zich onmiddellijk aan zijne schrijftafel en schrijft twee brieven. In den eenen, aan den Resident, geeft hij dit bestuurshoofd zijne hooge verontwaardiging te kennen over de erbarmelijke onveiligheid, waardoor rustige industrieelen de dupe worden van baldadige brandstichters, terwijl de politie nimmer de schuldigen opvat. De andere brief,

aan zijne chefs gericht, is in eenigszins anderen toon gesteld, hij bericht daarin de aangerichte verwoesting en beklaagt zich naar aanleiding van den brand over het slechte bestuur; vervolgens de heeren voorhoudend, hoe door die branden, als gevolg van dat weinig doortastend optreden van den bestuursambtenaar, de geidelijke resultaten van de exploitatie geen hoog dividend zullen toelaten, geeft hij hun beleefd in overweging, hunnen machtigen invloed in Regeeringskringen wel te willen aanwenden, opdat het bestuur gelast worde in den vervolge de industrie, die zooveel geld brengt onder de bevolking - zijne boeken toonen dat aan - beter te beschermen en meer te steunen.

Zoo zorgde de ondernemer voor zijne belangen en wie hielp Diepokarso? Wie doet het woord voor den inlander, die het slachtoffer is van die hooggeroemde industrie, waarvan zooveel goeds verteld wordt, dat men haast zou meenen met eene philantropische instelling te doen te hebben en niet met een zuiver streven naar winst door energie, door onvermoeid werken, maar helaas ook ten koste van den inlander?

De industrie moet gesteund! Zeker, dat geldt voor Java, zoowel als voor westersche landen, maar evenmin als men in Nederland hiermede een steunen bedoelt van buitenlandsche industrie ten nadeele van de eigen bevolking, zoo min

mag die stelregel voor Indië *misdruikt* worden als beweeggrond om den inlandschen landbouwer hulpeloos over te leveren aan de macht van het Europeesch en Chineesch kapitaal.

En daarvoor *wordt* ze misbruikt.

De tegenwoordige toestanden zijn niet veel meer dan eene voortzetting door Europeesche en Chineesche partikulieren van de gedwongen Gouvernementscultures, waarvan de afschaffing met algemeene instemming plaats had. Zelfs is de inlander er thans soms nog slechter aan toe, dan onder dat terecht zoo sterk gelaakte cultuurstelsel, want het komt voor, dat de inlandsche landbouwer, die destijds onder dat dwangstelsel van het Gouvernement dertig gulden als huursom voor zijn grand ontving, tegenwoordig onder de zegeningen van de vrije industrie, slechts tien gulden outvangt van de fabriek, die zich door onderling overleg met naburige industrieelen voor hunne concurrentie vrijwaart.

Hoe verder te oordeelen over den maatregel, waarbij een geheele dessa op bevel van den Resident gelast wordt om eenige achtereenvolgende dagen de rietvelden van een suikerfabriek te bewaken en, als later een rietbrand voorkomt op gronden, tot die dessa behoorend, die inwoners opnieuw opgeroepen worden voor die bewaking ten bate van de suikerfabriek, ongeacht of de brandstichter een mandoer was, die zich wreken

wilde over zijn ontslag, of een losse arbeider uit verre streken afkomstig, die zich door een mandoer of opzichter benadeeld achtte, of wel een ander kwaadwillige in geenerlei betrekking staande tot de op hoog bevel tot wachtdienst gedwongen dessalieden.

Is het geen schande, dat dergelijke willekeur openlijk geprezen en tot voorbeeld gesteld wordt? Als het al te erg wordt, grijpt de Regeering soms in, doch hoeveel onbillijks, hoeveel willekeur blijft bestaan?

Welke gevolgtrekking valt verder te maken uit het feit, dat een der suikerfabrieken in Besoeki niet wil bijdragen tot het fonds ter beteugeling van rietbranden, omdat.... die fabriek geen last heeft van branden en de enkele brandjes, welke ontstaan door onderlinge veeten tusschen mandoers enz., onmiddellijk in de geboorte gesmoord worden door de bevolking, nota bene diezelfde bevolking, die elders gedoodverfd wordt als brandstichtend canaille!

Is grover willekeur denkbaar, dan de bevolking, die na misoogst opnieuw wil planten, dit te verbieden, opdat de suikerfabriek vroegtijdig de gronden zal krijgen? Toch vaardigden bestuursambtenaren zulk verbod uit en werd dit in alle strengheid toegepast, zoodat de enkele inlanders, die uit vrees voor gebrek het bevel overtraden, vervolgd en *gestraft* werden.

Dat heet beschermen van de suikerindustrie, die zooveel zegen brengt over Java.

Zooals het met het gehalte van dit beschermen staat, zoo staat het ook met de zegeningen van de industrie. Petroleumlampen, aardewerk, glaswerk en andere voortbrengselen van Hollandsch, maar ook van Duitsch en Amerikaansch fabrikaat doen hunne intrede in de dessa's rondom de fabrieken, terwijl de buffels, de paarden en de zilveren of gouden sieraden er verdwijnen. Is dat niet een ongeluk, een ramp in plaats van een zegen voor den inlander?

Allerwege gaan stemmen op, dat de rijstproduktie van Java te klein is, maar desniettegenstaande worden de beste gronden, waar twee oogsten per jaar mogelijk zijn, door inhuring voor de rietcultuur aan de rijstbebouwing onttrokken. De padiopbrengst van deze vruchtbare sawahs slechts op dertig picol per bouw en per oogst stellend, maakt dit voor ieder rietoogstjaar van achttien maanden een verlies uit van 30 × 3 = 90 picol of bij eene rietbeplanting van 130.000 b. bijna 12 millioen picol rijst.

Had de landbouwer nu ten minste voordeel van die beplanting met suikerriet, zoodat hij zich van geimporteerde rijst kon voorzien en bovendien voldoende geld kon overhouden voor belasting, kleeding en andere uitgaven, maar de lage grondhuur, zijn zwak karakter en de nadeelige omstandigheden, waarin hij geplaatst wordt, zijn oorzaak,

dat hij economisch sterk achteruit gaat door het verhuren van zijn sawah, die de fabriek met riet beplant.

Als hij padi verbouwt, heeft hij in ieder geval voedsel om van te leven en kan hij het overschot te gelde maken. Als hij zijn grond verhuurt, dan gaat het daarvoor ontvangen geld hem als water door de vingers, hij viert feest, denkt in zijn kinderlijke naiviteit niet aan den dag van morgen en is in zijn eenvoud een gemakkelijke prooi voor bedriegerijen en afpersingen van allerlei aard, terwijl roovers en inbrekers hem hunne ongewenschte aandacht wijden. Zelden komt hij zonder schulden te maken door de eerste twaalf van de achttien maanden, dat hij zijn grond mist, doch zelfs indien hem zulks gelukt, dan is zijn rijstvoorraad na verloop van dien tijd toch verbruikt en als zijn dessagenooten, die genoeg zelfstandigheid bezaten om niet te verhuren, hun oogst binnenhalen en hunne rijstschuren vullen, heeft hij geen voedsel meer in huis en moet om zijn gezin voor verhongeren te behoeden, zich gaan aanmelden als daglooner op de fabriek, die door dit stijgende aanbod van arbeidskrachten, de loonen kan verminderen, zoodat de verdiensten van den man niet voldoende zijn en weldra ook zijn vrouw en dochtertjes gedwongen zijn te gaan werken en zich aan den zedenbedervenden invloed der onderneming bloot te stellen, wat gemeenlijk

op een moreelen ondergang van die vrouw en meisjes uitloopt.

Als na eenige maanden de rijstprijzen gestegen zijn, is veelal zelfs hun gezamenlijke verdienste ontoereikend om in de dagelijksche behoeften te voorzien en daar bovendien de landrente en andere belastingen betaald moeten, ook al heeft de fabriek den grond in gebruik, blijft ten slotte den man geen andere keus, dan zijn grond opnieuw voor een of meer rietoogsten aan te bieden aan de fabriek, die gebruik makend van den geldnood, waarin de dessabewoners door de eerste verhuring geraakt zijn, eene aanmerkelijke lagere huursom vaststelt.

Het natuurlijk gevolg van dezen staat van zaken is, dat alle grond op Java, die daartoe geschikt is, in handen valt van de Europeesche en Chineesche ondernemers, terwijl de veronderstelling voor de hand ligt, dat het sterk aandringen op aanleg van groote bevloeiingswerken niet geheel vrij is van den wensch om door totstandkoming dier werken nog meer grond in die termen te doen vallen. Het is echter reeds een goed teeken, dat zulks niet openlijk meer erkend wordt, zooals nog niet zoovele jaren geleden, toen verklaard werd, dat irrigatiewerken noodig waren in het belang van de suikerrietcultuur.

Dat de dessaman, door bij de fabriek te gaan werken, daar geld verdienen kan en zoodoende

zijn te velde staand gewas niet behoeft te bezwaren, moge in theorie een voordeel heeten, daarbij wordt over het hoofd gezien, dat de fabriek juist die beplanting met rijst *verhindert* door de sawah van den dessaman te huren en met riet te beplanten. De enkele, die niet verhuurt en het waagt zich in deze tegen de oppermachtige fabriek te verzetten, zal zich in geen geval aanmelden als arbeider voor het schamele loon, hetwelk die fabriek betaalt. Ook de landbouwer, die wel verhuurt, maar dan tusschen twee rietbeplantingen zelf zijn grond bebouwt, heeft al zeer weinig voordeel van die veelgeprezen gelegenheid om een dagloon te verdienen, want die geringe verdiensten, verkregen door harden arbeid, wegen nauwelijks op tegen het verlies, hetwelk door hem geleden wordt op zijn padioogst, die veel minder oplevert ten gevolge van den slechten invloed der daaraan voorafgegane rietbeplanting en door de noodzakelijkheid om een snelrijpende, d.i. minderwaardige, padisoort te planten, omdat de fabriek reeds vóór den oostmoesson de beschikking over het veld verlangt.

Het uitbazuinen, dat een suikerfabriek zooveel geld onder de bevolking brengt, het oogverblindend gecijfer, volgens hetwelk de bevolking op Java jaarlijks zoo en zooveel millioenen guldens inkomsten trekt van de suikerindustrie, zijn theorien, welke voor de praktijk weinig waarde hebben.

Intusschen doen ze dienst om opheffing te krijgen van uitvoerrechten, reduktie op spoorvrachten en andere faciliteiten voor de suikerindustrie, waardoor de schatkist minder ontvangt en als gevolg de inlander nog zwaarder belast moet worden. De suikerindustrie wordt ontzien, de inlander, wanneer een fabriek gevestigd wordt, krijgt eene hoogere belasting te betalen, dat is het Gouvernements beleid op Java.

Het Gouvernement vordert meer belasting, waar industrie komt, niet van die industrie, maar van de inlandsche landbouwers, die *nadeel* hebben van die vestiging door den grondverhuur.

Gesteld in Nederland werd overgegaan tot demping der Zuiderzee en de Regeering stelde voor om van dat oogenblik af alle veefokkers, landbouwers en andere grondeigenaars in de omliggende provinciën, wier grondeigendom ten gevolge der demping in waarde *vermindert*, in de belastingen 20 pCt. **hooger** aan te slaan, onder voorwendsel, dat die personen door de aangevangen demping in de gelegenheid zijn daarbij als *polderwerker* een dagloon te verdienen, dan zou men...

Ja, wat men dan zou doen, valt moeilijk te bepalen, want zelfs de veronderstelling, dat eene regeering zooiets zou voorstellen is al te zot. Hetgeen men in Holland echter als een Aprilgrap van de dagbladpers zou beschouwen werd in de Nederlandsche Kolonie onder bijna gelijken vorm niet

alleen voorgesteld, maar reeds lang toegepast en geldt daar als een bewijs van helder doorzicht (sic) in fiscale zaken. (Zie blz. 158).

Lezer, nu ge dit weet, is nu nog veel bewijs noodig om u te overtuigen, dat in een land, waar zooiets plaats vindt, nog heel wat vuile wasch op te redderen valt?

Het Gouvernement geeft bovendien zoodoende een zeer slecht voorbeeld aan den industrieel en wordt belanghebbende bij uitbreiding van de suikercultuur, want hoe meer fabrieken, hoe meer streken, waar het Gouvernement de belasting van den inlander kan verhoogen op grond dier van zoovoel vindingrijkheid getuigende faktor, welke officieel bij de 'economische draagkracht' wordt thuisgebracht. Het treurigste is, dat men onder deze omstandigheden en waar het Gouvernement zoo handelt, moeilijk van de bestuursambtenaren een krachtig optreden verwachten kan ter verdediging van de belangen van den inlander tegenover de door invloed en kapitaal zoo machtige industrieelen, te minder na hetgeen een hoog ambtenaar eenige jaren geleden overkwam.

Toch is dit zoo dringend noodig, waar de dessahoofden, die grooten invloed hebben op de politie, op de waterverdeeling en op het verhuren, vooral van de communale (dorpsbezit) gronden, door het premiestelsel, dat een soort fooienstelsel is, *niet* onafhankelijk geacht mogen worden. De inlander

heeft daardoor niemand om hem te beschermen dan den bestuursambtenaar en daarom moet die ambtenaar ten volle de handen vrij hebben en verzekerd zijn van den steun van het Gouvernement, wanneer hij handelt volgens rechtvaardigheid en plicht, en mag omgekeerd niet gesteld worden voor de afschuwelijke keus tusschen ontslag en een accoordje met zijn geweten.

Dan zal het niet meer voorkomen, dat de fabriek heer en meester speelt over de bevloeiing, die in het belang van de inlandsche bevolking werd daargesteld; dan zal veel veranderen, wat nu regel is.

Zonder de suikercultuur zou het bezit van Java een twijfelachtig voorrecht voor Nederland zijn, werd in 1895 geschreven (*Indische Gids*) doch die tijden zijn voorbij en tegenwoordig lacht men om die uitspraak, welke toen zelfs geen tegenspraak uitlokte. Niemand zal thans wel in een ten ondergaan van de suikerindustrie op Java, veel meer zien dan een verlies voor eigenaren en aandeelhouders der fabrieken nevens bevrijding van den Javaanschen landbouwer uit het dwangjuk hem opgelegd.

De schade voor de bevolking zou zich beperken tot de weinige inlanders, die een bedrijf uitoefenen, waarvan de produkten in de industrie een, zij het ook schraal betalende, afneemster vinden, terwijl de losse arbeiders, menschen zonder vaste woonplaats,

die geheel van de suikerindustrie leven, weinig bij den ruil zouden verliezen, wanneer zij zich voor Deli, voor Suriname of elders lieten aanwerven. Met hun vertrek zou Java geluk gewenscht mogen worden, want zij vormen bepaald het minwaardig deel der bevolking.

De Europeanen, bij de suikercultuur werkzaam, zouden er echter slecht aan toe zijn en voor hen is het daarom te hopen, dat die industrie bestaan blijve. Maar bepaald noodzakelijk is het, dat in gezaghebbende kringen de overtuiging zich vestigt dat Java ook zonder suikercultuur welvarend kan zijn, want dan zal meer aandacht gewijd worden aan het welzijn van den inlandschen landbouwer en hem eindelijk de bescherming verleend worden, waar hij recht op heeft, doch reeds zoo lang te vergeefs naar uitziet.

Behalve afdoende maatregelen om eens voor al een einde te maken aan al de misstanden, welke ingeslopen zijn bij de partikuliere industrie tot schade van de inlandsche bevolking, behoort de grondhuur te worden afgeschaft. Geen grondhuur ordonnanties meer, die ontdoken worden, die gewijzigd worden op advies van... de industrieelen waardoor het Gouvernement in de oogen van alle ontwikkelde inlanders den schijn op zich laadt een exploiteeren van de bevolking door de Europeesche en Chineesche industrieelen in de hand te willen werken.

Geen grondverhuur meer, noch voor suiker, noch voor indigo, tabak, cassave of andere cultuur, maar een vrij beplanten door den inlandschen landbouwer van zijn eigen bouwgrond.

Bezwaren van inlandsch grondeigendom met hypotheek staat het Gouvernement niet toe, en terecht, maar waarom wordt dan wel veroorloofd dien grond te huren voor één, voor twee, voor zes, voor twaalf jaar? Is dat konsekwent?

Is er voor den inlander zooveel verschil in gelegen of hij zijn bezit met hypotheek bezwaart, of dat hij verhuurt en zijn eigen grond niet meer bewerken mag?

Dat een industrieel zijn voordeel zoekt en daarbij minder let op de nadeelen daardoor aan anderen toegebracht, ligt eenigszins in den aard der dingen, maar op het Gouvernement rust de plicht over de belangen van de inlandsche bevolking te waken.

Zoolang de mogelijkheid bestaat de invoering van afdoende maatregelen daartoe te verhinderen, zoolang zal een hevige oppositie gevoerd worden door de belanghebbenden bij de industrie, dat ligt voor de hand, maar wanneer de besluiten eenmaal onherroepelijk gevallen zijn, dan is het gehalte van de Europeesche beheerders der fabrieken, die meest hoogst beschaafde en ontwikkelde personen zijn, een waarborg, dat zij zichzelf zullen erkennen, dat door grondhuur en andere

zaken in de suikerindustrie veel ‘rotten’ was.

Bij verbod van grondhuur zullen stellig vele partikuliere ondernemers een vermoeiend overgangstijdperk hebben door te maken, maar waar thans reeds suikerfabrieken en tabaksondernemers gevonden worden, die de inlanders zelf laten planten en zich bepalen tot het verstrekken van bibit en voorschriften voor de behandeling, daar mogen Gouvernement en Regeering niet dralen, tot een algemeen verbod tegen grondhuur over te gaan.[1)]

Waar de mogelijkheid van loonende rietcultuur zonder grondhuur bewezen is, waar de ellende, welke de grondhuur in de vruchtbaarste streken brengt over de landbouwers, dit beste deel van Java's bevolking, een voortdurende aanklacht vormt, daar mogen geen ziekelijke overwegingen, geen onrechtmatige invloeden, het nemen van zoo'n noodzakelijken maatregel langer tegenhouden.

Slechts ondernemingen, welke hun bedrijf uitoefenen op eigen gronden (erfpacht) of zich bepalen tot bewerking van door de inlandsche landbouwers zelf gekweekte produkten, kunnen aanspraak maken op steun en bescherming. Vooral van de laatste categorie moet de oprichting worden

1) ‘Daarentegen voorziet de, in de afdeeling Rembang, mede onder Europeesch beheer werkende suikerfabriek Pamotan hoofdzukelijk in hare behoefte door contracten tot levering van het riet zelf, zoodat de inlander daar tevens als planter optreedt’.
(Eindresumé, tweede stuk, Heerendiensten: F. Fokkens).

aangemoedigd in het wel begrepen belang van land en volk.

Wordt een einde gemaakt aan de heerschende willekeur, wordt grondhuur verboden en wordt door doeltreffende bepalingen in de zoo hoognoodige woekerwet het geven van voorschotten aan banden gelegd, dan zal de industrie werkelijke welvaart brengen en zullen hare voorstanders niet met cijferreeksen van millioenen behoeven te goochelen om dit te bewijzen, want dan zal een enkele blik in de dessa die overtuiging geven. Thans doet een bezoek aan de door suikerindustrie gezegende dessa's onwillekeurig de vraag op de lippen komen, waar al dat geld dan toch gebleven is, dat heet ontvangen te zijn door de bevolking.

Dan ook zal uitbreiding van de bestaande en invoer van nieuwe industriën een weldaad zijn. Dan is de tijd gekomen om door heffing van invoerrechten op artikelen, die thans deels uit Holland, maar veel meer uit vreemde landen worden ingevoerd, de ontwikkeling eener eigen Indische nijverheid onder leiding van bekwame, energieke (Hollandsche?) vaklieden mogelijk te maken en te bevorderen, want veel van hetgeen wordt ingevoerd, kan evengoed, zoo niet beter in Indië zelf gefabriceerd worden, mits in de moeilijke *aanvangs*periode de jonge industrie de steun van een beschermend recht niet onthoude

worde. Veel geld, dat nu naar Duitschland, Amerika en andere landen wegvloeit, zal dan blijven binnen de grenzen van het rijk.

Doch eerst schoon schip gemaakt en voor een gezonden grondslag gezorgd, waarop kan worden voortgebouwd. Eerst de pas afgesneden aan alle exploitatie van den kinderlijken inlander door rassen, die, zooals men dat noemt, meer beschaafd zijn.

Laat men dit na, dan zal Java veel gelukkiger zijn bij een geheel verdwijnen van industrie, waarvoor Bantam het sprekend bewijs levert. Dáár zoo goed als geen industrie, daardoor bijna geen Chineesche of Arabische woekeraars en als gevolg, in dit gewest van Max Havelaar dat veertig jaar geleden het armste heette van geheel Java, thans in plaats van groote ellende, zooals men wellicht zou denken na de steeds gehoorde lofzangen op de huidige industrie, integendeel welvaart en zekere rijkdom, in eene mate onbekend tegenwoordig in andere streken van Java, waar de inlander vredelievender is, zich geduldiger laat trappen en verdrukken. Want is het niet aan de eigenschap, dat hij spoedig zijn tanden laat zien, iedere krenking, ieder onrecht dadelijk bloedig wreekt en aan de vrees, die hij daardoor inboezemde dat de Bantammer dezen voorspoed dankt?

De veronderstelling is dan ook niet gewaagd, dat indien de inlander in de overige streken van

Java even spoedig de kris uit de scheede trok, even wreedaardig zijn wrok koelde op de weerlooze lichamen van Europeesche vrouwen en kinderen, alsdan ook dáár het Gouvernement het werkelijk belang van den inlander beter zou behartigen, zijne rechten meer ontzien en hem degelijker bescherming tegen uitbuiting verleenen zou.

Aan zijne innerlijke beschaving, zijne wijsgeerige opvattingen en daaruit voortspruitende berusting, welke hem tot een gemakkelijk slachtoffer maken voor zoogenaamd hooger (!) staande rassen en voor despoten van allerlei aard, heeft de Javaan in hoofdzaak het harde lot te danken, dat zijn deel is.

Overzicht.

Conclusies.

		Bldz.[1)]
1	Het getuigt minstens van een vreemde opvatting, den rustigen landbouwer te dwingen om zonder loon of voedselverstrekking ten behoeve van het Gouvernement te werken, terwijl vele gestrafte misdadigers een lui, gemakkelijk leven hebben	123-125
2	Afschaffing van zekere gedwongen diensten voor het gedeelte, dat als heerendienst bekend staat, maar diezelfde soort diensten te laten bestaan onder de benaming van dessadienst, of wel op andere wijze de gelegenheid open te laten om officieel afgeschafte diensten te blijven vorderen, verlicht de lasten van den inlander op papier, doch weinig in werkelijkheid	83, 164, 165, 271, 273, 283
3	Alle gedwongen diensten oefenen een hoogst nadeeligen invloed uit op de landbouwwerkzaamheden en daardoor op de welvaart	8-10, 53, 54

1) De bldz. met * slaan op het tweede deel.

Als heeren- en dessadiensten zijn zij een schromelijk verknoeien van tijd en werkkracht,	39-48, 230, 247, 248, 266, 285
drukken zij loodzwaar op de bevolking, voornamelijk op den landbouwstand,	32, 108, 109, 117, 118, 266-268, 285, 106*, 174*
vormen zij een bron van de grofste willekeur,	162, 164, 165, 274, 283
en zijn ze weinig anders dan een bedekte vorm van slavernij, waarbij het slachtoffer zelf in zijn onderhoud moet voorzien	43, 73
Als gedwongen koffiecultuur zijn ze hoogst onrechtvaardig, want als zoodanig worden ze gevorderd in de eene streek, terwijl nabijgelegen dessa's zijn vrijgesteld. Overigens is het een dwaalbegrip, dat deze diensten ook maar in de geringste verhouding tot den gevorderden arbeid door den inkoopsprijs worden beloond, zelfs verhooging van dien prijs kan daarin weinig verbetering brengen	83, 196, 202, 203
Als gedwongen arbeid bij de uitvoering van openbare werken met behulp van de zoogenaamde ‘printah aloes’ (zachte dwang) moeten zij het gebrek aan werkvolk verhelpen, voortvloeiend uit slechte behandeling, onvoldoende betaling of samenvallen met een tijdstip van drukke landbouwwerkzaamheden, zijn ze daarom een	60, 61, 122, 123

bestuursmaatregel van het minste allooi, welke de bevolking op velerlei wijzen benadeelt, vooral, wanneer daarbij van de dessalieden gevorderd wordt een dagenlang afwezig zijn van hunne woonplaats

4 Gouvernement en Regeering zijn aansprakelijk voor een goed bestuur en kunnen daarom de

	verantwoordelijkheid voor misstanden in de dessa niet van zich werpen. Willekeurige inmenging van ambtenaren in dessa-aangelegenheden is af te keuren, maar dit ontzien van het gemeentelijk verband kan zeer wel, en *moet* samengaan met het van hoogerhand geven van doeltreffende algemeene voorschriften in zake gemeentehuishouding ter voorkoming van wanorde en met contrôle daarop door de ambtenaren	269, 270
5	Het bestaande belastingstelsel is te theoretisch, houdt niet voldoende rekening met de praktijk, waardoor het de economische ontwikkeling van de bevolking belemmert	142*-144*
	De belastingen zijn hoogst ongelijk verdeeld, ze drukken door de landrente veel te zwaar op den landbouwer, die ook van de gedwongen diensten het meest te lijden heeft	9, 267, 268, 142*
	Bovendien geven noch de bestaande landrenteregeling, noch de zoogenaamde Preanger-regeling de minste zekerheid voor een waarlijk billijken aanslag, waaraan de overwegende faktor, bekend als ‘economische draagkracht’ de meeste schuld heeft,	142*-145*, 157*-159*

	welke factor ook oorzaak is, dat de landrente hoogst nadeeling werkt op de ontwikkeling van het landbouwbedrijf	
6	De voordeelen, welke het dessabestuur geniet, vormen veelal een drukkenden last voor de bevolking en geven bovendien licht aanleiding tot willekeur	260-262, 265
7	Het communaal (gemeenschappelijk) grondbezit werkt hoogst belemmerend op de ontwikkeling	

	van den landbouw en zet de deur open voor knoeierijen van allerlei aard	175-177
8	Voor een wetenschappelijken Plantentuin en voor andere, zuiver wetenschappelijke doeleinden mag geen bijdrage gevraagd uit de *Indische* schatkist, nu voor zooveel dringend noodige zaken geld tekort komt. Brengt de *eer van Nederland* als koloniale mogendheid mede, dat uitgaven gedaan worden in het belang der wetenschap, dan moet *Nederland* die ook bekostigen	39*
9	Hetgeen op het platteland politie heet, verdient dien naam niet	226-242, 247, 256, 258, 190*, 205*
10	De veiligheid laat in de dessa zeer veel te wenschen over, in de nabijheid van partikuliere ondernemingen niet het minst	34-37, 159, 190, 191, 224, 250, 251, 187*, 192*, 203*
11	Sparen en daardoor het verkrijgen van eenig weerstandsvermogen voor kwade tijden, de basis van alle welvaart, is onbestaanbaar, zoolang de veiligheid niet verbetert	193-195
12	De inrichting der postspaarbank houdt te weinig rekening met volk en toestanden en is daardoor in zijn tegenwoordigen vorm van zoo goed als geen nut voor	45*

	de groote massa der inlanders	
13	Een goed pandhuis moet een lage rente berekenen, want het is de beste steun in nood voor den inlander, en daarom ook moet het een zoo hoog mogelijk bedrag voorschieten op de als pand aangeboden goederen	103*
14	De groote rijzingen en dalingen, waaraan de	

	prijs der rijst, het hoofdprodukt van den landbouw, eenige malen per jaar onderhevig is, dragen er niet weinig toe bij, den inlander te doen verarmen	97, 183, 186
15	De Vreemde Oosterlingen hebben op hun beurt te lijden van den achteruitgang der welvaart onder de inlanders. Zij spreiden echter meer ‘energie’ ten toon en weten zich, beter dan de inlander, zelf te helpen	63, 96, 97, 98, 183, 59*, 60*, 99*, 100*, 104*, 128*, 134*, 135*, 138*, 139*, 177*-181*, 196*
16	De invloed der Westersche beschaving strekt in Oostersche landen niet altijd tot verbetering	58*, 59*
17	Tramwegen zijn als vervoermiddel voor den inlander van twijfelachtig nut en daarom mag deze noch door bederven van zijn wegen, noch door schriele schadevergoeding bij onteigening of anderzins dupe worden van het dwaze idee, dat zij op Java de welvaart belangrijk bevorderen. In werkelijkheid helpen tramwegen het budget van den kleinen man in de war sturen en berokkenen zij velen inlanders groote schade	61*-63*, 88*, 108*, 109*

18	Een goede irrigatie voorkomt misoogst door droogte, maar dit voordeel verandert in nadeel, wanneer bij den aanleg van irrigatiewerken de inlander op allerlei wijzen wordt geëxploiteerd en na de totstandkoming der bevloeiing zijne zoo drukkende belasting nog verhoogd wordt, ook al brengt zijn veld niet veel meer op dan voorheen in jaren met normalen regenval En te grooter wordt dit nadeel als die aanleg van	166-168, 13*-15*

	waterwerken gevolgd wordt door oprichting van suikerfabrieken	127-129, 108, 12*, 13*
19	Aanleg van niet rendabele, kostbare openbare werken van plaatselijk nut, benadeelt het algemeen belang, zoolang het met de financiën zoo slecht gesteld is, want de schatkist is geen partikulier spaarpotje van het Gouvernement, maar een fonds der gemeenschap, waarbij verhoogde uitgaven alleen bestreden kunnen worden door verzwaring der lasten, de bevolking oplegd	17*, 18*
20	Nijverheid en industrie brengen in alle landen welvaart, maar	
	wanneer hunne vestiging moreele achteruitgang beteekent voor een eenvoudige plattelandsbevolking.	156-159, 58*-61*, 106* 107*
	wanneer zij een willekeur scheppen, waardoor de belangen van het beste deel der bevolking met voeten getreden worden	160, 164, 2*, 4*, 11*, 116*, 117*, 122*, 225*, 231*
	wanneer zij bovendien een wijze van werken volgen, die den landbouwers de geregelde uitoefening van hun bedrijf onmogelijk maakt en in verband met omstandigheden en volksaard hen doet verarmen en den weg naar het proletariaat opdrijft	172-174, 182, 183, 218, 219, 110*, 111*, 120*, 125*, 129*-132*, 134*, 141*, 142*, 227*, 230*
	dan is een land veel beter af zonder groot-industrie en zal gelukkiger zijn, als dat kapitaal zich terugtrekt	233*, 238*
21	Grondverhuur is weinig minder nadeelig dan woeker. Ze veroorzaakt materieelen en moreelen achteruit-	

	gang bij het beste deel van Java's bevolking: de landbouwers	106*, 107*, 183*, 228*, 229*
22	Al zwijgt de inlander, dan is dit nog geen bewijs, dat hij geen ernstige grieven heeft. Hij weet niet, wien hij zijn nood zal klagen	169, 224*
23	Er wordt bij het Bestuur te veel gewicht gehecht aan staten en rapporten, waardoor de ambtenaren te weinig tijd overhouden om zich aan hun eigenlijke taak te wijden	146
24	Nooit mag vergeten worden dat de inlanders zijn van een geheel ander ras en nimmer tot Europeanen gevormd kunnen worden, waarom een streven in die richting op *misvormen* uitloopen moet	143*

Hervormingen.

1	Alle gedwongen diensten moeten worden afgeschaft, onverschillig of zij tot de heeren- of dessa-diensten, tot de Gouvernements-koffiecultuur, of tot de diensten, vallend onder ‘zachte dwang’, behooren.		
		Diensten onder ‘zachte dwang’ en dergelijke pressie zijn grof machtmisbruik, passen dus niet in het bestuurstelsel eener beschaafde natie, hetgeen gelukkig reeds vrij algemeen wordt ingezien	73-75
		De Gouvernements-koffiecultuur moet omgezet worden in een *werkelijke*	203-206

Gouvernements-cultuur onder bekwaam, praktisch gevormd personeel en in vol betaalden arbeid, zonder eenige pressie of dwang op de bevolking

De heeren- en dessa-diensten, voor zoover zij betrekking hebben

op arbeiden aan wegen, bruggen en andere openbare werken, te vervangen door vrijen arbeid. De kosten daarvoor te vinden door verhooging van het bedrag als hoofdgeld gevorderd, doch dit equivalent niet om te slaan over de *tegenwoordige* dienstplichtigen daar dit een bestendigen zou zijn van de thans bestaande onbillijkheid, waarvan de landbouwstand dupe is, maar over alle hoofden van gezinnen, of zij grondbezitter zijn of niet[1)]	62-76, 272-275
op politiediensten, patrols, gerdoewacht enz. als nutteloos onder hunnen tegenwoordigen vorm en overbodig zoodra een plattelandspolitie is opgericht, af te schaffen zonder eenig equivalent. Slechts een zeer beperkte wacht van twee of drie man voor nachtelijke bewaking van iedere dessa of doekoehan heeft reden van bestaan, doch ook vervanging daarvan door bezoldigde, vaste wakers verdient om vele redenen de voorkeur. De onkosten daarvan, alsdan te vinden uit verhooging van den omslag van het hoofdgeld	247, 283-289
op diensten, ten voordeele van dessabebestuurders, te vervangen door een vaste maandelijksche bijdrage door ieder gezinshoofd in de dessa ten bate van het dessabestuur op te brengen. Die bijdrage moet uniform zijn voor alle gezinshoofden en in alle dessa's, daardoor zal vanzelf de opbrengst	

1) Dus ook van hen, die met inlanders gelijkgesteld zijn, d.z. de Vreemde Oosterlingen, die desniettemin thans *bevoordeeld* worden ten koste van den inlandschen landbouwer.

	grooter zijn, al naar mate de dessa meer inwoners telt en het dessabestuur dus meer werk heeft, of grooter in aantal moet wezen (zie ook sub IV)	279, 280
II	De landrente en de verponding (in de dessa) moeten vervangen worden door een lage grondbelasting, een huizenbelasting en een paarden- en hoornvee-belasting. Daardoor zal veel onbillijkheid verdwijnen en komt het Gouvernement met zijne ambtenaren in de oogen van den inlander op een zuiverder standpunt te staan bij het aandrin gen op verbetering in de werkwijze van den inlandschen landbouwer. Vooral ter verlichting van de armere inlanders en ter verheffing van den landbouw uit zijn treurigen staat van verval, is deze hervorming dringend noodig	145*-161*
III	Daar de belastingen voor den landbouwer veel te hoog zijn, zoodat hij die dikwijls niet kan betalen van de opbrengst, uit zijn bedrijf getrokken, is hierdoor een elders ongekende toestand geschapen, welke niet door gewone maatregelen is te verbeteren. Kan, wegens den slechten stand der financiën, vooreerst geen sprake zijn van verlaging dezer belastingen, opgedreven tot *boven* het uiterste en daardoor alle welvaart belettend, dan bestaat slechts één uitweg om den zwaren belastingdruk te verlichten, in afwachting, dat de Buitenbezittingen een ruimer aandeel in de koloniale lasten zullen dragen, en wel den inlander toe te staan zijne belastingen, ook het, ter afschaffing van alle gedwongen diensten te heffen, verhoogde hoofdgeld (zie sub I), naar verkiezing af te doen	

	in geld of in arbeid ten behoeve van het Gouvernement. Wie dan werken wil, kan den arbeid verrichten, thans in gedwongen dienst uitgevoerd of noodig op de Gouvernementsbouwondernemingen, bij openbare werken enz.; wie liever alles betaalt, zal daarbij niet meer afhankelijk zijn van de zeer willekeurige eischen der dessabestuurders	64-72, 275-279, 289
IV	Het aantal dessabestuursleden moet van Gouvernementswege worden vastgesteld op: een loerah, een tjarik, een kebajan en een modin. Voor groote dessa's dit bestuur uit te breiden met een of meer kebajans en voor elk afzonderlijk gedeelte, op eenigen afstand van de moederdessa gelegen, met een kamitoewa,	281
	Verder moet er door het Gouvernement zoo spoedig mogelijk een einde aan gemaakt worden, dat dessabestuurders krachtens hun ambt vrije beschikking hebben over bouwvelden. Daarentegen moet hun een maandelijksch inkomen verschaft worden, op te brengen door de dessabewoners, die daartegenover ontslagen worden van de thans bestaande pantjen, gamel, of andere diensten en	280, 281

heffingen (zie sub I, laatste alinea)

Dien dessalieden, welke moeilijk geld kunnen opbrengen, worde het toegelaten, hun bijdrage te leveren in arbeid ten behoeve van de dessabestuursleden, naar een van Gouvernementswege vast te stellen plaatselijke of gewestelijke maatstaf 282, 283

[Billijk ware het dan, hij vaststelling der bijdrage, deze over geheel Java uniform te stellen, *wat betreft het aantal dagen arbeid* en

dit in ieder Gewest of Afdeeling te herleiden in geld naar den maatstaf, daarvoor vastgesleld. Waar arbeid duur en de levensstandaard dus hooger is, betalen de dessalieden dan meer en krijgt het dessabestuur beter bezoldiging; waar het loon laag en dus het leven goedkoop is, hebben de lieden dan daarentegen minder op te brengen, hetgeen hun in de gegeven omstandigheden toch zwaar genoeg zal vallen, en ontvangen de dessabestuursleden een geringer bedrag, wat bij de heerschende goedkoopte niettemin toereikend is.] Het ambt van loerah moet overigens niet aanlokkelijk gemaakt worden door uitzicht op hooge inkomsten, maar eer door het te ontheffen van gehate dienstverrichtingen zooals: ketrangan zoeken in strafzaken, het rennen achter wagens van ambtenaren, enz., opdat het bovenal worde een eerepost, begeerd door de daarvoor gewenschte elementen in de dessa — 280, 282

V — Het communaal (gemeenschappelijk) grondbezit moet, met uitzondering van weiden en woeste gronden, ten spoedigste vervangen worden door erfelijk individueel bezit, doch tevens dient dan door een — 177

sterk progressieve grondbelasting opeenhoping van het grondbezit in enkele handen te worden belet

VI De bestaande Plantentuin te Buitenzorg, met alles wat aan die instelling annex is, moet worden gereorganiseerd, zoodat het zuiver wetenschappelijk karakter verdwijnt en plaats maakt voor een meer praktisch nuttigen grondslag. Daartoe moet allereerst een Proefstation gevormd worden ten bate van den landbouw, voornamelijk van den inland-

	schen land- en tuinbouw, waarvoor veel meer gedaan moet worden, o.a., behalve door vermeerdering der demonstratievelden, door betere zorg voor degelijk plantmateriaal.[1)] Dit Proefstation, en de wetenschappelijke krachten daaraan verbonden, dienen tevens aangewend te worden ten behoeve van een praktisch lager land- en tuinbouw-onderricht voor inlandsche bestuurs-ambtenaren en voor Europeanen, die hunne eischen niet hooger stellen, alsmede van een middelbaar landbouwonderricht, wel op praktische, maar tevens op meer wetenschappelijke basis ter opleiding van inlandsche landbouwkundigen en van die Europeanen, die zich een uitgebreide landbouwkennis wenschen eigen te make	36*-39*
VII	Wijl erven, oordeelkundig beplant met vruchtboomen en meerjarige gewassen, een zeer waardevolle steun zijn bij misoogst van het veldgewas of anderen geldelijken tegenspoed, zijn hierbij Gouvernementszorg en meer *vakkundige* leiding zeer gewenscht, waarom	10, 106*, 149*

1) In het jaarverslag aangaande de demonstratievelden (1901) wordt herhaaldelijk geklaagd over de onverschilligheid van den inlander. Bij het tegenwoordig belastingstelsel is dit verschijnsel gemakkelijk verklaarbaar. Wordt dit hervormd, dan zal de onverschilligheid van den inlandschen landbouwer verdwijnen, zooals in de tropen de dauwdroppels vervliegen onder de koesterende stralen der rijzende zon, die de schaduwen van den nacht verjoeg om een nieuwen dageraad in te wijden.

eenig tuinbouwonderricht
voor den aanstaanden
inlandschen
bestuursambtenaar van niet
minder belang is dan
landbouwkennis

VIII	Behalve door verhooging van de produktiviteit der erven, kan ook door het meer algemeen uitoefenen der hoenderteelt het inkomen van den inlander gemakkelijk vermeerderen. Vooral echter hiervoor is de heerschende onveiligheid verderfelijk, want pluimvee geniet in ruime mate de ongewenschte belangstelling van het talrijk geboefte	159
IX	Omvangrijke irrigatiewerken moeten voorloopig uitzondering blijven en zijn alleen te verdedigen, wanneer, ook zonder onbillijke belastingverhooging en zonder benadeeling der bevolking door vestiging van industrie, werkend op het grondhuurstelsel, de rentabiliteit boven allen twijfel verheven is. Daarentegen dient de bestaande bevloeiing allerwege verbeterd en moet Java daartoe verdeeld worden in irrigatie-afdeelingen met irrigatiebrigades op niet te kostbaren voet ingericht, terwijl dan onder controle dier ambtenaren het beheer der waterverdeeling enz., volgens van Gouvernementswege te maken voorschriften, kan worden overgelaten aan in te stellen waterschappen, bestuurd door de gezamenlijke dorpshoofden	13*-35*

X	Tegen de dreigende overbevolking van Java is geen ander afdoend middel en tevens geen voordeeliger, zoo economisch als politiek, dan emigratie naar de Buitenbezittingen ter vestiging aldaar van vrije landbouwers op kosten en onder leiding van het Gouvernement	22*, 23*
XI	Grondhuur moet verboden worden, zoo goed als het hypotheekrecht op de gronden der bevolking niet erkend wordt	235*
	Verder is het noodzakelijk, dat beter waarborgen	

gegeven worden voor bescherming van den inlandschen landbouwer tegen benadeeling door partikuliere industrie	234*
Is in deze schoonschip gemaakt, dan zal door het Gouvernement veel meer dan thans vestiging van allerlei industrieën moeten worden aangemoedigd, vooral die welke zich bepalen tot verwerken van grondstoffen in de kolonie gekweekt. Deze dienen zooveel mogelijk gesteund, desnoods door een tijdelijk invoerrecht voor een bepaald aantal jaren	236*, 237*
Steeds echter moet hierbij en ook bij het ontwerpen en herzien van andere maatregelen het waarachtig belang der bevolking, wel te onderscheiden van ingebeeld of, uit egoistische drijfveeren, scheef voorgesteld belang, den doorslag geven, want niet bij ondergang der suiker-industrie, maar wanneer de inlander geen welvaart geniet, heeft het bezit van Java voor Nederland weinig waarde. Verkeert de inlander in behoeftige omstandigheden dan kwijnt de handel, dan worden de belastingen niet opgebracht en zal ten laatste de Nederlandsche schatkist jaarlijks een aanzienlijk bedrag moeten bijpassen	121*

XII	Het opiumschuiven werkt bepaald nadeelig op de welvaart, maar alkohol richt tropische rassen geheel te gronde. Daarom is bestrijding van het in alle lagen der inlandsche bevolking zich langzaam, maar gestadig verbreidend alkoholgebruik niet minder, eer meer noodig dan verdere tegengang van het opiumgebruik, nu de misbruiken van het pachtstelsel door invoering der regie zijn verdwenen	58*

Een koffieopziener.
Verschenen, medio Augustus 1901, bij F. van Rossen, Amsterdam.

Overzicht.

1 De voornaamste oorzaken van het pauperisme onder de Indo-Europeanen zijn:
- 1e. De vrije toelating van Chineezen en andere Vreemde Oosterlingen, ook in de binnenlanden, waardoor bijna de geheele handel en winkelnering in handen dezer vreemde indringers is.
- 2e. De omstandigheid, dat het den Indo-Europeaan bijna onmogelijk is als ambachtsman te concurreeren tegen Chineezen en inlanders, waardoor slechts een enkele Indo met de uitoefening van een ambacht genoeg kan verdienen om fatsoenlijk rond te komen.
- 3e. Het ontbreken van gelegenheden tot kosteloos uitgebreid lager onderwijs. Het moeilijke om bij de kinderen den kwaden invloed van een weinig geschikte huiselijke omgeving te bestrijden. De neiging tot volkomen verinlandschen, die Indo-Europeanen, meer dan in Europa geborenen, eigen

is, vooral wanneer hun levensstandaard beneden zeker peil daalt.

4e. Het scheppen van Staatsblad-Europeanen, die geen of zeer weinig Europeesch bloed in de aderen hebben en veelal geheel als inlanders opgroeien.

Zoodat voor een groot deel de schuld ligt bij het Gouvernement, dat jarenlang geen maatregelen trof om deze misstanden en het lot van den Indo-Europeaan te verbeteren. (blz. 131, 242-244, 278, 294).

2 Het ambt van Europeesch bestuursambtenaar is zoo hoogst gewichtig, dat niets verzuimd mag worden om daarvoor alleszins geschikte personen te verkrijgen, terwijl minder goede krachten onverbiddelijk uit het korps dienen te worden verwijderd. (bldz. 162)

3 Het huidig systeem van overplaatsen van bestuursambtenaren kan niet genoeg worden afgekeurd. (bldz. 163).

4 Het groote belang, dat Nederland erbij heeft om op eenvoudige wijze de overtalrijke inlandsche bevolking te beheerschen, vordert dringend verbetering van de positie - niet uitsluitend finantieel - der inlandsche bestuursambtenaren, opdat het aankweeken onder hen van eene ontevredenheid, die zeer verstrekkende nadeelige gevolgen kan hebben, zooveel mogelijk vermeden worde. De werkkring der inlandsche Hoofden, als zijnde zij geplaatst tusschen bevolking en overheerscher, is uiterst moeilijk en verdient voorzeker meer waardeering, dan over het algemeen hun deel is. (bldz. 160, 161).

5 Eene verovering van Java is niet te voorkomen alleen door het aanleggen van kustbatterijen en kostbare verdedigingswerken. Een eerste vereischte is, dat de inlandsche bevolking en hare Hoofden ten volle het

Hollandsch Gouvernement zijn toegedaan. Veel zal moeten veranderen en veel verricht worden, voordat dit doel bereikt zal zijn, maar ondoenlijk is het niet. (bldz. 114, 115, 244, 245).

6 Het toelaten van Chineezen als landbouwondernemers werkt ten hoogste demoraliseerend op de bevolking, veroorzaakt onveiligheid en scheeve toestanden en is gevaarlijk voor het gezag. (bldz. 111-114, 160.)

7 Noch tegen de verderfelijke handelingen der Vreemde Oosterlingen, noch tegen de onbeschaamde willekeur van roovers en bandieten verleent het Gouvernement den inlander eenige noemenswaardige bescherming, wat tot afschuwelijke misstanden aanleiding geeft en buitendien een groot politiek en economisch gevaar oplevert. (bldz. 114, 115, 131, 132, 279).

8 Feitelijk bestaat geen plattelandspolitie, want hetgeen daarvoor moet doorgaan, verdient den naam van politie in geenen deele. (bldz. 108, 109, 239)

9 De Europeanen in de binnenlanden zijn machteloos overgeleverd aan dieven en roovers. (bldz. 102-110, 198-202, 235-240, 273, 274).

10 Een dessahoofd kan niet tevens politieambtenaar zijn, daarvoor leenen zich op Java de toestanden niet. (bldz. 108, 109).

11 Heerendienst is de benaming voor een dwangstelsel, waardoor de inlander op last van Gouvernement en Regeering slechter behandeld wordt, dan menig slaaf door zijn meester. (bldz. 264, 265).

12 In vele gevallen kan aanleg van irrigatiewerken van groot nut zijn voor den inlandschen landbouwer, maar

in geen geval mag een irrigatiewerk het doel zijn, dat men zich voor oogen stelt, terwijl de inlander ten koste daarvan wordt geëxploiteerd. (bldz. 262-268).

13 Alvorens tot uitvoering van openbare werken van grooten omvang besloten wordt, moet meer aandacht, dan tot dusver geschiedde, gewijd worden aan de werkvolkkwestie, want alleen een kortzichtig Gouvernement zal een nuttige partikuliere nijverheid dooddrukken, door haar de onontbeerlijke werkkrachten te ontnemen. Welk oordeel uit te spreken over het feit, dat voor een Gouvernementswerk koelieronselaars werden uitgezonden om het werkvolk uit de nabijheid der partikuliere koffieondernemingen weg te halen?
Hoe kan een ondernemer arbeiders krijgen, als het Gouvernement tegen hem concurreert; het Gouvernement, dat zoovele middelen ter beschikking heeft bekend onder benamingen, als: zachte dwang, wenken aan Hoofden enz., en dat voor zijn loonstandaard niet gebonden is aan marktprijzen of oogstopbrengst, terwijl zijn ambtenaren somwijlen een vastgestelde begrooting schromelijk overschrijden. (bldz. 261, 262, 266, 267)

14 De veestapel op Java gaat sterk achteruit. Het rund en het paardenras worden steeds kleiner en zwakker en zoo snel gaat deze ontaarding, dat indien niet spoedig doeltreffende maatregelen worden ingevoerd, weldra het tijdstip zal aanbreken, waarop het inheemsche rund en het Javaansche paard voor elken eenigszins noemenswaardigen arbeid ongeschikt zullen zijn. (bldz. 245).

15 De bepalingen op de koeliewerving, evenals de uitvoering daarvan, zijn onvoldoende om de kwade praktijken der koelieronselaars te beletten en om een einde te maken aan een zeer ergerlijken menschenhandel. (bldz 131, 255, 256).

16 Alleen kennis van de dessa, hare bewoners en de toestanden daar heerschend, kan tot een juist oordeel voeren over den Javaan in het algemeen, omdat de groote massa der bevolking landbouwer is en deze dessalieden in karakter en opvattingen een groot kontrast vormen met de min of meer verbasterde inlanders in hoofdplaatsen en havensteden. (o.a. bldz. 154, 155).

Naschrift.

Nu, anderhalf jaar na het verschijnen van ‘Een Koffieopziener’, is het den schrijver een aangename plicht erop te moeten wijzen, dat de verbetering der hierboven onder sub 1 en 11 genoemde misstanden sedert door de Regeering is ter hand genomen, terwijl zij aan die, onder sub 3, 5, 14 en 15 vermeld, hare aandacht wijdt of binnenkort zal gaan wijden.

Pàh troeno.
Verschenen, Maart 1902, by F. van Rossen, Amsterdam.
Overzicht.
(Overgedrukt).

Conclusies.

I Opium is een kanker aan de welvaart der inlandsche bevolking.
II De woekerhandel der Vreemde Oosterlingen is voor een belangrijk deel oorzaak van de armoede en hongersnood op Java.
III Te veel wordt vergeten, dat Holland wèl Koloniën heeft in het belang van Hollanders en inlanders, maar niet ten bate van Chineezen, Arabieren en andere Vreemde Oostersche parasieten.
IV De onveiligheid is groot op Java, wat zeer nadeelig werkt op het moreel van de geheele bevolking en tot schandelijke toestanden aanleiding geeft.
V Met de rechtspraak over inlanders is het allertreurigst gesteld.

VI Zonder kennis van taal en aard der bevolking, zeden en toestanden is het niet mogelijk, een good bestuursambtenaar of rechter te zijn.

VII Het thans geldend strafstelsel voor inlanders is ongeschikt gebleken, als houdend te weinig rekening met volkskarakter en toestanden, die zoo geheel anders zijn dan in Europa.

VIII De inlandsche Hoofden worden te veel op den achtergrond gedrongen tot nadeel zoowel van het Gouvernement als van de bevolking. Aan het hoofd der eens ingestelde Regentschappen moeten Regenten en geen patihs staan.

IX De wijze, waarop tegenwoordig veelal de rekruteering geschiedt van het inlandsch bestuurscorps, kan niet genoeg worden afgekeurd. Waar de taak van die ambtenaren zoo hoogst gewichtig is, daar moet het magangleven een geheel onvoldoende voorbereiding geacht worden, die bovendien tot willekeur aanleiding geeft en als regel een onder schulden gebukt gaan tengevolge heeft, waardoor de ambtenaren op hoogst ongewenschte wijze in de macht komen van Chineesche en Arabische woekeraars.

X De tegenwoordige positie der dessahoofden is van dien aard, dat het onmogelijk is, zonder wijziging daarvan, hun gehalte te verbeteren en de uit een bestuursoogpunt meest gewenschte elementen voor dat ambt te verkrijgen en te behouden.

XI Landbouweredietbanken zullen van zeer twijfelachtig nut zijn voor den inlandschen landbouwer. Later, wanneer het gehalte der dessahoofden verbeterd is, wanneer het geboefte en den woekeraars hunne macht in de dessa is ontnomen, dan zullen spaar-

en leenbanken, berustend op het Raiffeisen systeem, het aangewezen middel zijn om den inlandschen landbouwer te helpen.

XII De tegenwoordige pandhuispacht werkt als een zuigpomp, die de meer en meer verarmende bevolking van hare laatste bezittingen berooft.

XIII Niet alleen gevoelt de Javaan geen genegenheid voor Nederland, maar de handelingen van het Hollandsch Bestuur hebben hem ook reeds lang alle vertrouwen in het Gouvernement doen verliezen.

XIV Het leeren van de Hollandsche taal aan inlanders is voorloopig niet wenschelijk, algemeene ontwikkeling en verbetering van misstanden dienen daaraan vooraf te gaan. Ook voor uitoefening van kiesrecht, zelfs in den eenvoudigsten vorm, is de inlander in de eerste tijden nog geheel ongeschikt; hij moet geleid worden en niet zelf leiden.

XV De particuliere koffiecultuur is een voordeel voor de bevolking, dient daarom gesteund en niet verdrukt te worden.

XVI De leest, waarop tegenwoordig het Koloniaal beheer is geschoeid, voldoet niet aan de eischen, die daaraan in het belang eener behoorlijke ontwikkeling der Kolonie gesteld moeten worden. Onder meer is de tijd, welke de Staten-Generaal bij de huidige regeling beschikbaar kunnen stellen voor behandeling van koloniale aangelegenheden te gering om de noodige aandacht te kunnen wijden aan de nooden en behoeften van het uitgestrekte gebied in Oost-Indië.

Hervormingen

1 Scheiding tusschen Binnenlandsch Bestuur en Justitie met Politie (plattelandspolitie).

2 Van de Europeesche bestuursambtenaren en rechters dient volledige kennis gevorderd van volkstaal en zeden in hun ressort.
3 Gebroken dient met een stelsel, dat zonder eenigen redelijken grond en met benadeeling van 's lands belang overplaatsingen vordert en toelaat van Europeesche bestuursambtenaren en rechters naar streken, waar taal en zeden geheel anders zijn.
4 Bij de benoeming en opleiding van ambtenaren B.B. meer te letten op flink karakter en energie, meer op kennis van taal en volk, maar minder op opgeschroefde examencapaciteiten en oppervlakkige boekengeleerdheid.
5 Uitbreiding en verbetering van de scholen voor zonen van inlandsche Hoofden.
6 Oprichting eener school tot speciale opleiding van inlandsche bestuursambtenaren in aansluiting op de scholen sub. 5. Vooral degelijk onderwijs in landbouw, veeteelt en tuinbouw, alsmede bevordering van algemeene ontwikkebng en karaktervorming. (De bestaande school te Magalang zou in dien geest hervormd kunnen worden.)
7 Tot assistent-wedono (de laagste rang bij het inlandsche bestuurscorps) worden slechts inlanders benoemd van hooge afkomst, die met goed gevolg het onderwijs aan de school sub. 6 hebben gevolgd en daarna als aspirant-assistent-wedono zich in de praktijk hebben bekwaamd. De bevordering dezer aspiranten tot assistent-wedono geschiedt volgens ranglijst en niet bij keuze.
8 De wedono's worden gekozen uit de assistent-wedono's. De Regenten worden genomen uit deze wedono's en hoewel strenge eischen gesteld moeten worden, opdat de Regenten werkelijk bekwame ambtenaren zullen zijn,

is het uit een politiek oogpunt noodzakelijk ook op geboorte en familierelaties te letten.
De patihrang wordt bij het bestuurscorps opgeheven.

9 Oprichting van een behoorlijke plattelandspolitie (marechaussée) bestaande uit oppassers, mantries, hoofdmantries en adjunkt-djaksa's.
De mantries worden gekozen uit degenen, die het onderwijs aan de scholen sub. 5 met goed resultaat gevolgd hebben. Zooveel mogelijk te letten op goede afkomst, omdat de inlander daarvoor ontzag heeft.
Tot adjunkt-djaksa worden slechts die hoofdmantries benoemd, die met goed gevolg het examen voor djaksa hebben afgelegd. Daartoe wordt een cursus opgericht in rechtswetenschap (te Magelang?), waar de daartoe geschikt bevonden hoofdmantries tijdelijk in de gelegenheid gesteld worden, zich voor inlandsch rechter te bekwamen. Deze adjunkt-djaksa's dienen te worden toegevoegd aan den president van den landraad, opdat deze geen belangrijke vermeerdering van werkzaamheden zal krijgen door het waarnemen der functie van politiehoofd, waarvan de aard zich voor dezen ambtenaar uitsluitend bepalen moet tot het vormen van een schakel tusschen de politiemacht en het departement van Justitie.
Aan den Resident blijve opgedragen de zorg voor de veiligheid in zijn Gewest, niet in dier voege, dat hij zelf daarbij kan ingrijpen, maar wel, dat op hem de plicht rust van wederrechtelijke toestanden en onvoldoend optreden der politie aan zijn departement verslag te doen en bij de bevoegde autoriteiten zijn beklag daarover in te dienen. Aldus geen verantwoordelijkheid om, als thans, onveiligheid te bestrijden, maar wel om deze ter kennis te brengen, waardoor de bestuursambtenaren, hoewel zich onthoudend van inmenging, toch op het doen en laten van de politie eene zeer nuttige contrôle zullen uitoefenen.

10 De instructie van alle strafzaken moet van den aanvang af berusten bij speciale rechters van instructie (djaksa's).

11 De landraden moeten bestaan uit:

Een Hollandsch, rechtskundig voorzitter, bekend met karakter, zeden en taal van de bevolking in zijn ressort.
Een Hollandsche griffier (aspirant voorzitter).
Vier inlandsche rechters met den titel van hoofddjaksa, te benoemen uit de djaksa's.

12 Op iedere plaats, waar een landraad is, wordt een soort inlandsch hulpofficier van Justitie aangesteld, met den titel van patih en te kiezen uit de hoofddjaksa's. Hij is belast met toezicht op de djaksa's en de instructie.

13 Politierol, Regentschaps- en Distriktsgerechten worden opgeheven en al de daaronder valiende zaken verwezen naar een rechtbank, te vormen door de vier hoofddjaksa's (landraadsleden, inlandsche rechters) en onder voorzitterschap van den patih.
Zoo noodig, moet deze inlandsche rechtbank op vaste dagen op verschillende plaatsen zitting houden.

14 Het strafstelsel voor inlanders dient hervormd. De straffen moeten meer in overeenstemming gebracht worden met de toestanden, die zoo geheel anders zijn dan in Europeesche landen.
Levenslange verbanning uit de streek bij alle belangrijke misdrijven en opzending naar strafkolonies. Geen Europeesche gevangenissen of weinig gecontroleerde, luierende dwangarbeiders, wien ontsnappen gemakkelijk valt.
Voor kleine vergrijpen handhaving van den tegenwoordigen dwangarbeid, doch onder beter toezicht en met meer produktieve aanwending.

Vooral zwaar te straffen: veedieven, straatroovers, inbrekers, brandstichters en alle wraakoefening tegen personen, die inlichtingen verstrekten aan politie of justitie.

15 De verkiezing van dessahoofden op den tegenwoordigen voet moet afgeschaft en door eene betere regeling vervangen worden.

16 In zijn eigen belang mag den Javaanschen landbouwer het bezwaren van erf of oogst niet gemakkelijk gemaakt worden. Veeleer dient hem de gelegenheid daartoe zooveel mogelijk ontnomen, doch wel moet gezorgd worden voor goede pandhuizen, opdat in dringend noodige gevallen hij daar op billijke conditiën zijn opschik en sieraden kan verpanden en op deze wijze geld verkrijgen.

17 Door de Vreemde Oosterlingen in het binnenland veel zwaarder te belasten dan in de kust- en havensteden, hen noodzaken zich meer en meer in de drie groote havensteden terug te trekken, waardoor het binnenland van hunnen verderfelijken invloed bevrijd wordt en voor de Europeanen en Indo's een nieuw, uitgestrekt arbeidsveld wordt geopend, zoowel voor den opkoop, bewerking en uitvoer van inlandsche produkten als voor den handel in importartikelen.

18 Instelling van een Kolonialen Raad in Nederland, als permanente staatscommissie, belast met voorlichting van Staten-Generaal en Regeering over Koloniale aangelegenheden, maar met vrijheid, ook zelfstandig voorstellen te doen en deze toe te lichten.

De leden van dezen Raad moeten minstens tien jaar in de Koloniën vertoefd hebben en dienen zóó gekozen, dat voor alle groote belangen, zooals: de landbouw en nijverheid van den inlander, de Europeesche industrie

de handel, de landsverdediging enz., een of meer ter zake deskundigen zitttng hebben.
Waar voor het regeeren van 5 millioen Hollanders in het kleine Nederland een paar honderd Kamerleden en een aantal Ministers worden noodig geacht, daar dienen ook voor de regeering van ruim 30 millioen bewoners, verdeeld over het uitgestrekte gebied van Oost-Indië, meer krachten beschikbaar te zijn dan één Minister en een enkele specialiteit in de Kamers.

Dekking kosten.

Indien geld ontbreken mocht voor het invoeren der hierboven bepleite hervormingen, dit te vinden door:

a. Het aanmerkelijk verhoogen van de belastingen der Vreemde Oosterlingen, die jarenlang ongestoord de bevolking *exploiteerden* en dus in de eerste plants in aanmerking komen om aangesproken te worden, nu geld vereischt wordt, voor hervormingen *ten bate* dier bevolking.
b. Het heffen eener geringe belasting van buffels, rund en paarden, doch alleen, indien daarvan het al of niet invoeren eener degelijke plattelands-politie afhankelijk gesteld wordt. Zonder zulk een hoogst nuttig equivalent zou een meerder belasten van den inlander bijna een misdaad zijn.

Woordenlijst, behoorend bij ‘Beschaving’.

Assistennan	zetel van den assistent-wedono
assistent-wedono	inlandsch bestuursambtenaar, onderdistrikthoofd
arit	kapmes met gebogen lemet
batok	klapperdop
boemboeng	stuk bamboestam, hol en aan één zijde door een geledingknoop gesloten
communale gronden	gronden, waarvan het gebruiksrecht toekomt aan de dessa en die onder de deelgerechtigden ter beplanting worden verdeeld
dessa	dorp
djagoeng	mais, turksch koren
djogoreso	beambte, aan een inlandsch Hoofd toegevoegd
emper	afdak
erfelijk individueel grondbezit	persoonlijk bezit van gebruiksrecht op den grond
galangan	dijkje tusschen de sawahs

gedek	gevlochten bamboe wand
gerdoe	wachthuis
harihojo	Javaansch Nieuwjaar. Einde van de vasten.
kali	rivier
kandang	kraal
kapala	dessahoofd
karbauw	buffel
kaspé, ketella kaspé	cassave, tapiocca
kebajan	dessa-bestuurslid
kembèn	borstlap, doek om middel en borst geslagen
ketrangan	opheldering, klaarheid
klapper	kokosnoot
klontong	marskramer
kokkie	keukenmeid
latar	open, onbeplante ruimte rondom de woning
loemboeng	rijstschuur
loerah	dorpshoofd
mangga	vruchtsoort
mantri	titelatuur voor inlandsche beambten
njai	huishoudster
oedet	buikband der vrouwen
òrrò-òrrò	wildernis van laag hout
padi	rijst in den dop
pagger	omheining
passar	markt
patjol	hak, de dienst verrichtend van de Europeesche spade
picol	± 62 K.G
pikellan (pikoelan)	draagstok
printah	bevel
sambal	toespijs

sapi	rund
sawah	natte bouwvelden
sembah	eerbewijs, eerbiedige groet
sèwèh	groote doek, bij de vrouwen het voornaamste kleedingstuk vormend
slamatan	offermaaltijd
slendang	lange, smalle lap, als draagband of tot sieraad dienend

tegal	droge bouwvelden
tiké	bereid opium
tjapel	plat, rond hoofddeksel
trang	duidelijk, opgehelderd
wakil	plaatsvervanger
warong	inlandsche etenskraam.